

**UJEDINJENE
NACIJE**

Međunarodni sud za krivično gonjenje
lica odgovornih za teška kršenja
međunarodnog humanitarnog prava
počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije
od 1991. godine

Predmet br. IT-03-67-T

Datum: 31. mart 2016.

Original: FRANCUSKI

PRETRESNO VEĆE III

U sastavu: sudija Jean-Claude Antonetti, predsedavajući
sudija Mandiaye Niang
sudija Flavia Lattanzi

Sekretar: g. John Hocking,

Presuda od: 31. marta 2016.

TUŽILAC

protiv

VOJISLAVA ŠEŠELJA

JAVNO

PRESUDA

Tom 1

Tužilaštvo:

Mathias Marcussen

Optuženi :

Vojislav Šešelj

I. UVOD	4
II. PITANJA U VEZI S DOKAZIMA	10
A. ODLOMCI IZ PUBLIKACIJA OPTUŽENOG	10
B. PROBLEMATIČNA SVEDOČENJA	10
C. RANIJE IZJAVE SVEDOKA KOJI SU POVUKLI SVOJA SVEDOČENJA.....	10
D. DOKAZI U VEZI S DOSLEDNIM OBRASCEM PONAŠANJA	11
E. DOKAZI IZ DRUGIH PREDMETA	12
III. OPŠTI KONTEKST DOGAĐAJA NA KOJE SE ODNOSI OPTUŽNICA	13
A. PROCES RASPADA BIVŠE JUGOSLAVIJE.....	13
1. SFRJ i Srbija	13
2. Hrvatska i Slovenija.....	13
3. BiH.....	14
B. POLITIČKE STRANKE KOJE JE OSNOVAO OPTUŽENI.....	17
C. ORUŽANE SNAGE U SFRJ I SRJ	19
1. Na saveznom jugoslovenskom nivou.....	19
(a) JNA i vojska Savezne Republike Jugoslavije (VJ).....	20
(b) Snage MUP-a.....	21
(c) Teritorijalna odbrana (TO).....	22
2. Jugoslovenske i regionalne oružane snage u Hrvatskoj.....	23
3. Razvoj JNA i TO u Hrvatskoj.....	23
4. Jugoslovenske i regionalne oružane snage u BiH.....	24
(a) JNA i TO	24
(b) VRS	25
(c) Snage MUP-a	27
D. SRPSKE PARAVOJNE SNAGE	28
1. Dobrovoljci SRS-a/SČP-a.....	28
(a) Definicija izraza "šešeljevci"	28
(b) Rekrutovanje i upućivanje dobrovoljaca SRS-a.....	29
(c) Hijerarhijska veza između dobrovoljaca i optuženog	30
(d) Finansiranje dobrovoljaca SRS-a	31
2. Srpske paravojne grupe u opštinama koje se navode u Optužnici.....	32
a. Arkanovi Tigrovi/Arkanovi dobrovoljci.....	32
b. Beli orlovi i odred Dušan Silni, paravojne grupe SNO-a.....	33
c. Crvene beretke DB-a Srbije.....	34
d. Žute ose	35
e. Odred Leva Supoderica	37
f. Jedinica Vasilija Vidovića zvanog Vaske	38
g. Jedinice Pivarskog i Niškog	39
h. Gogićeva jedinica/Loznička grupa	39
i. Jedinica Karađorđe	40
j. Srpska garda SPO-a	41
k. Jedinice Branislava Gavrilovića zvanog Brne i Slavka Aleksića	41
l. Dobrovoljački odredi Vladan Lukić i Dragi Lazarević	43
IV. KRIVIČNA DELA	44
A. UVODNE NAPOMENE	44
1. Sadržaj pojma "etničko čišćenje"	44
2. "Srpske snage", počinioci zločina.....	44
B. ČLAN 5 STATUTA: ZLOČINI PROTIV ČOVEČNOSTI	44

C. KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA	48
1. Uslovi za primenu člana 3 Statuta	48
2. Ratni zločini koji se ne navode u Optužnici	49
3. Ratni zločini za koje su dokazi nedovoljni	49
4. Ratni zločini koje Veće smatra utvrđenim.....	53
(a) Opština Vukovar	53
(b) Opština Zvornik.....	54
(c) Šire područje Sarajeva.....	58
(d) Opština Mostar.....	59
(e) Opština Nevesinje.....	60
V. KRIVIČNA ODGOVORNOST OPTUŽENOG	63
A. INDIVIDUALNA KRIVIČNA ODGOVORNOST NA OSNOVU ČLANA 7(1) STATUTA ZA	
 POČINJENJE KRIVIČNOG DELA.....	63
1. Počinjenje putem učestvovanja u udruženom zločinačkom poduhvatu	63
(a) Navodi i argumenti strana u postupku.....	63
(b) Analiza	64
(i) Navod o postojanju zajedničkog cilja	64
a. Proglašenje srpskih autonomnih oblasti	66
b. Regrutovanje i upućivanje dobrovoljaca.....	68
c. Tajno naoružavanje srpskih civila.....	72
d. Počinjenje zločina na terenu.....	72
(ii) Navodi u vezi s postojanjem identičnosti stavova više osoba.....	72
(c) Zaključak	82
2. Fizičko počinjenje.....	83
(a) Navodi i analiza	83
(b) Zaključak.....	84
B. INDIVIDUALNA KRIVIČNA ODGOVORNOST NA OSNOVU ČLANA 7(1) STATUTA ZA	
 PODSTICANJE NA POČINJENJE KRIVIČNIH DELA	84
1. Navodi i argumenti strana u postupku	84
2. Uvodna napomena	86
3. Merodavno pravo	86
4. Analiza	87
(a) Optuženi je širio svoju ideologiju svim sredstvima i koristio je propagandne tehnike....	87
(b) Pozivi na počinjenje zločina putem hušakačkih govora	89
(i) Govori na putu za Vukovar i u Vukovaru u novembru 1991.	89
(ii) Govor u Malom Zvorniku u martu 1992.	93
(iii) Govor u Hrtkocima 6. maja 1992.	95
(iv) Drugi govori optuženog.....	96
(c) Podsticanje stvaranja Velike Srbije putem nasilja i indoktrinacije članova SČP-a/SRS-	
a.....	99
(d) Propust optuženog da kazni šešeljevce koji su učestvovali u zločinima protiv nesrba .	100
5. Zaključak.....	101
C. INDIVIDUALNA KRIVIČNA ODGOVORNOST NA OSNOVU ČLANA 7 (1) STATUTA ZA	
 POMAGANJE I PODRŽAVANJE.....	101
1. Navodi i argumenti strana u postupku	101
2. Merodavno pravo	101
3. Analiza	102
4. Zaključak.....	103
VI. DISPOZITIV.....	104
VII. IZDVOJENA IZJAVA SUDIJE MANDIAYEA NIANGA	1

DODATAK 1 : GLOSAR I SPISAK IZVORA	1
A. ČESTO KORIŠĆENI TERMINI I SKRAĆENICE.....	1
B. TERMINI I SKRAĆENICE VEZANI ZA POSTUPAK	2
C. MEĐUNARODNI INSTRUMENTI I DOKTRINA.....	3
D. SUDSKA PRAKSA	4
1. Prvostepene i drugostepene presude MKSJ-a.....	4
(a) Prvostepene presude	4
(b) Drugostepene presude	5
2. Prvostepene i drugostepene presuda MKSR-a.....	6
(a) Prvostepene presude	6
(b) Drugostepene presude	7
3. Drugostepene presude Specijalnog suda za Sierra Leone.....	7
4. Drugostepene presude Evropskog suda za ljudska prava	7
E. ODLUKE, NALOZI, PRVOSTEPENE I DRUGOSTEPENE PRESUDE MKSJ-A U VEZI S OVIM PREDMETOM.....	7
DODATAK 2 – ISTORIJAT POSTUPKA	12
A. UVOD	12
B. IZMENE OPTUŽNICE.....	13
C. OSPORAVANJE LEGALNOSTI I NADLEŽNOSTI MEĐUNARODNOG SUDA.....	14
D. PROMENE VEĆA I SASTAVA VEĆA.....	15
1. Promene veća	15
2. Postupak izuzeća sudije Harhoffa	16
3. Imenovanje sudije Nianga i njegovo upoznavanje sa spisom predmeta.....	16
E. ZASTUPANJE OPTUŽENOG	17
1. Odbijanje optuženog da mu Međunarodni sud dodeli branioca	17
2. Pravna pomoć i pravo na komunikaciju.....	18
3. Finansiranje i izvođenje dokaza odbrane.....	20
F. POSTUPAK U VEZI S NEPOŠTOVANJEM SUDA	22
1. Postupci protiv optuženog.....	22
2. Postupak protiv tužilaštva	22
G. TRAJANJE PRITVORA I PRIVREMENO PUŠTANJE NA SLOBODU.....	23
1. Zahtev optuženog za privremeno puštanje na slobodu pre početka suđenja	23
2. Zahtev optuženog za privremeno puštanje na slobodu tokom suđenja.....	23
3. Privremeno puštanje na slobodu koje je Veće naložilo <i>proprio motu</i>	24

I. UVOD¹

1. U skladu s Rezolucijom 827 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija od 25. maja 1993, kontekst ovog predmeta, u kojem rešava Pretresno veće III, je međunacionalni oružani sukob koji se odvijao na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991.

2. Tužilac Vojislavu Šešelju (optuženi), političaru, predsedniku Srpske radikalne stranke (SRS) i poslaniku u Skupštini Republike Srbije, stavlja na teret da je direktno počinio, podsticao počinjenje, pomagao i podržavao krivična dela za koja se tvrdi da su ih izvršili srpski učesnici sukoba u periodu od avgusta 1991. do septembra 1993, ili da je s tim krivičnim delima povezan putem udruženog zločinačkog poduhvata (UZP).

3. Optužbe tužioca povezuje jedna glavna nit, a to je ideologija stvaranja Velike Srbije. Prema tužiočevoj tezi, počinjeni zločini bili su jedno od sredstava usmerenih na to da se omogući da svi Srbi, naseljeni širom teritorije bivše Jugoslavije, žive u novoj, teritorijalno ujedinjenoj Srbiji. Taj cilj, kako tvrdi tužilac, trebalo je da bude ostvaren primenom nasilja, uključujući prisilno raseljavanje nesrpskog stanovništva s teritorija za koje se smatralo da su srpske zemlje.

4. Čini se da teza tužioca u vezi s Velikom Srbijom ima dva uporišta, koja odgovaraju modalitetima počinjenja u svojstvu počinioca krivičnih dela, s kojima se preklapa ili ih zamenjuje odgovornost koja proizlazi iz podsticanja ili pomaganja i podržavanja počinjenja tih istih krivičnih dela.

5. Prvo uporište teze tužilaštva je da je optuženi povezan sa počinjenim zločinima time što je učestvovao u UZP-u, u kojem su učestvovali i pripadnici lokalnih ili državnih vlasti, kao što su predsednik Republike Srbije Slobodan Milošević, vojne starešine ili njihovi potčinjeni, kao i paravojne snage i dobrovoljačke jedinice zvane "četnici" ili "šešeljevci". Glavnu ulogu optuženog ilustruje, osim ratne propagande i raspirivanja mržnje protiv nesrba, njegova umešanost u regrutovanje i organizaciju dobrovoljaca. Ti dobrovoljci bili su, kako se tvrdi, slani na teren, a potom integrisani u jedinice "srpskih snaga", koje su vršile napade i opsade tokom sukoba, u više opština u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Te "srpske snage", tvrdi se dalje, počinile su ubistva, dela mučenja i okrutnog postupanja nad velikim brojem nesrpskih civila, tačnije nad Hrvatima i

¹ Sudija Lattanzi samo se delimično slaže sa stavovima izraženim u ovom uvodu.

Muslimanima.² One su prisilno raseljavale nesrpske civile i proterivale ih vodeći protiv njih kampanju etničkog čišćenja. Osim toga, bezobzirno su razarale sela i vršile pustošenja koja nisu bila opravdana vojnom nuždom, hotimično uništavale ili nanosile štetu ustanovama namenjenim religiji ili obrazovanju i pljačkale javnu i privatnu imovinu. Iste te "srpske snage" su, kako se navodi, u saradnji s lokalnim srpskim vlastima, uz to primenjivale restriktivne i diskriminacione mere u okviru sistema progona čiji cilj je bio proterivanje nesrpskog civilnog stanovništva.

6. Tužilac ne tvrdi da je optuženi bio vojni starešina, niti njegovu odgovornost zasniva na članu 7(3) Statuta Međunarodnog suda, merodavnom za nadređene u vojnim ili civilnim strukturama. Međutim, tužilac optuženom pripisuje velika ovlašćenja, uključujući i u zonama sukoba koje je on navodno posećivao kako bi jačao moral svojih vojnika. Tužilac tvrdi da je optuženi u okviru svoje stranke osnovao ratni štab koji se u prvom redu bavio logističkim potrebama i razmeštanjem dobrovoljaca; da je on redovno bio obaveštavan o aktivnostima svojih vojnika; da je u odnosu na dobrovoljce imao mogućnost da interveniše, između ostalog u vezi s njihovim unapređenjem, a da je neke čak i odlikovao, dodelivši im konkretno titulu *vojvode*, koju je i sam nosio.

7. Drugo uporište teze tužilaštva je tvrdnja da je optuženi direktno počinio³ izvestan broj krivičnih dela, posebno time što je, javno i direktno, u svojim govorima kojima je raspirivao mržnju, omalovažavao nesrpsko stanovništvo Vukovara (u Hrvatskoj) i Hrtkovaca (u Vojvodini, u Srbiji), i to posebno Hrvate, i pozivao na njihovo proterivanje s tih područja.

8. Optužnica koja sadrži sve te optužbe, i koja je više puta menjana, sadrži u svojoj konačnoj verziji devet tačaka, od kojih se tri tačke odnose na zločine protiv čovečnosti: progon (tačka 1), deportacija (tačka 10) i nehumana dela (tačka 11), a šest tačaka na ratne zločine (tačka 4 ubistvo, tačka 8 mučenje, tačka 9 okrutno postupanje, tačka 12 bezobzirno razaranje sela, tačka 13 hotimično uništavanje ustanova namenjenih religiji ili obrazovanju, i tačka 14 pljačka javne i privatne imovine).

9. Optuženi se po svim tačkama Optužnice izjasnio da nije kriv. Odlučio je da se brani sam, bez pomoći branioca. Nakon što je tužilaštvo završilo s izvođenjem svojih dokaza, optuženi je odlučio da neće pozivati svedoke ni Veću predočavati druge dokaze u svoju odbranu. Međutim, od početka postupka, iznosio je sistem odbrane na više nivoa, od osporavanja legalnosti

² Tužilaštvo u svojim podnescima navodi i činjenice u vezi s osobama *hors de combat* i ratnim zarobljenicima, ali nije jasno da li se te činjenice tiču i odgovornosti optuženog. Imajući u vidu prava odbrane, Veće je uzelo u obzir i ispitalo samo one navode koji se izričito iznose u Optužnici.

Međunarodnog suda, preko pozivanja na nepostojanje ijednog dokaza o tome da mu se mogu pripisati zločini iz Optužnice, do tvrdnje da se protiv njega vodi politički ili pristrasan postupak. Neke od tih odbrana već su bile predmet preliminarnih podnesaka po kojima je rešeno. Zbog toga o njima neće nužno biti reči u presudi.

10. Optuženi na početku nije ni u čemu hteo da popusti tužiocu, no tokom postupka njegov sistem odbrane činio se znatno nijansiraniji. Optuženi prihvata i brani svoju nacionalističku ideologiju u vezi s Velikom Srbijom, ali joj ne pripisuje iste ciljeve kao tužilac. On isto tako nije definitivno osporio većinu dela nasilja, uništavanja i pljačkanja, počinjenih u zonama sukoba. Optuženi ponekad osporava njihove razmere ili motivaciju, ali se pre svega od njih distancira, insistirajući da ni on ni njegovi ljudi, regrutovani kao dobrovoljci, nisu bili umešani u njihovo izvršenje. Osim toga, on tvrdi da njegovi dobrovoljci, nakon što su regrutovani, ionako nisu bili pod njegovom kontrolom jer su bili direktno uključivani u jugoslovenske oružane snage (JNA ili VRS, zavisno o kojem je periodu reč), koje su imale sopstvenu komandu i hijerarhiju, ili su bili uključivani u strukture lokalnih komandi. On tvrdi da "ratni štab" njegove stranke, SRS-a, kojim je, osim toga, upravljao njegov zamenik bez njegovog direktnog mešanja, nije imao nikakvu vojnu strukturu, bez obzira na to što to njegov naziv sugerise; da titula *vojvode*, koju je dodelio nekima od svojih ljudi, nije bila vojna titula i da nije podrazumevala vezu sa SRS-om. Prema tvrdnjama optuženog, neki od dobrovoljaca bili su meštani i već su se nalazili na licu mesta, i stoga ih u zone sukoba nisu slali ni on ni njegova stranka. Uostalom, optuženi tvrdi da je postojalo više grupa dobrovoljaca, od kojih su neke bile ozloglašeno kriminalne i nisu imale nikakve veze sa "šešeljevcima". On se žali na izvesnu konfuziju u njihovom razlikovanju – kojoj je, po njegovom mišljenju, doprinelo to što se reč "četnik" nipošto nije koristila samo za dobrovoljce SRS-a, nego je zapravo zloupotrebljavana.

11. Uopštenije posmatrano, optuženi prikazuje Srbe kao žrtve agresije Hrvata i Muslimana. On osim toga tvrdi da su i jedni i drugi pokrenuli protivustavno otcepljenje, koje je potom dovelo do izbijanja sukoba u kojem su Srbi nastupali kao branioci legalnosti. Po njegovom shvatanju, regrutovanje i organizovanje dobrovoljaca bilo je deo legitimne operacije odbrane Srba, uključujući i u Hrvatskoj, gde je dovođenje u pitanje njihovog statusa konstitutivnog naroda, zagarantovanog ustavom, zajedno s njihovim uznemiravanjem i progonom, predstavljalo ozbiljnu pretnju njihovom opstanku. Optuženi tvrdi da su se ti napadi morali shvatiti ozbiljno kako bi se izbeglo ponavljanje tragične istorije. Upravo u tom smislu optuženi nudi drugačiji kontekst za

³ Pomaganje i podržavanje, odnosno podsticanje iznose se alternativno kao vidovi učestvovanja u krivičnim delima navedenim u Optužnici.

svoje govore koji su, po njemu, podsticali vojnike da mu se priključe ili su izražavali njegovu političku viziju i društveni projekat, a koje je tužilac pogrešno kvalifikovao kao dela progona ili raspirivanja mržnje i podsticanja na deportaciju.

12. Optuženi osim toga poziva Veće da sprovede diferenciranu analizu presuda koje su ranije izrečene pred ovim sudom, od kojih neke imaju isti činjenični osnov kao i njegov predmet, posebno presude u predmetima *Tužilac protiv Mileta Mrkšića i drugih* i *Tužilac protiv Momčila Krajišnika*. On tvrdi da bi se potpuno ili delimično oslobađajuće presude, kao i zaključci kojima je odbačeno, između ostalog, postojanje UZP-a ili zločina protiv čovečnosti u određenim mestima, kao što je Vukovar, morali primeniti i u njegovom predmetu, jer na to obavezuje pravosnažnost tih presuda. Što se pak tiče osuđujućih presuda u tim predmetima, on poziva Veće da ne izgubi iz vida njihov ograničeni značaj jer su one ili pogrešne ili se zasnivaju na osnovima koji nisu relevantni za njegov predmet.

13. Na kraju treba naglasiti da je optuženi unakrsno ispitivao svedoke tužioca i svedoke koje je Veće pozvalo na osnovu pravila 98 Pravilnika o postupku i dokazima. U svom završnom podnesku izneo je opširnu rekapitulaciju vrednosti koju pripisuje svakom od tih svedočenja. S druge strane, uzdržao se od ispitivanja svedoka koji su saslušavani u skladu s pravilom 92^{ter}⁴ i, iz istih razloga, usprotivio se prihvatanju pismenih izjava svedoka na osnovu pravila 92bis, *ter* i *quater*.

14. Pre detaljnije analize konkretnih činjenica koje se optuženom stavljaju na teret, većina u Veću, uz neslaganje sudije Lattanzi, smatra da treba da iznese nekoliko konstatacija, od kojih se prva odnosi na izvesnu nepreciznost u tužiočevom pristupu. Naime, tužilac na početku, u paragrafu 5 Optužnice, nudi vrlo jasan prosede inkriminacije. On u tom paragrafu navodi sledeće:

Kad [...] koristi reč "počiniti", tužilac nema nameru da sugeriše da je optuženi fizički počinio sve zločine za koje se tereti kao lično odgovoran. Navodi o fizičkom činjenju su izneti samo po pitanju optužbi za progon, (tačka 1) vršen putem direktnog i javnog etničkog omalovažavanja (paragrafi 15 i 17(k)), u vezi s govorima optuženog u Vukovaru, Malom Zvorniku i Hrtkovcima, putem deportacije i prisilnog premeštanja (paragrafi 15 i 17(i)), u vezi s govorom optuženog u Hrtkovcima, te po pitanju optužbi za deportaciju i nehumana dela (prisilno premeštanje) (tačke 10-11, paragrafi 31-33), u vezi sa govorom optuženog u Hrtkovcima. Reč "počiniti" u ovoj optužnici uključuje učestvovanje Vojislava Šešelja u udruženom zločinačkom poduhvatu u svojstvu saizvršioca. Kad u ovoj optužnici koristi reč "podsticao", optužba optuženog Vojislava Šešelja

⁴ Optuženi se protivi retroaktivnoj primeni pravila 92ter i 92^{quater} Pravilnika, kojom se njemu navodno nanosi šteta i koja je u suprotnosti sa, između ostalog, pravilom 6(D) Pravilnika. Veće nije prihvatilo te prigovore.

tereti da je svojim govorima, izjavama, radnjama i/ili propustima doprineo da se kod izvršilaca stvori odluka da počine navedena krivična dela.

15. Takav početni prorede, u kom se pravi razlika između tri krivična dela koja je optuženi navodno lično počinio i drugih krivičnih dela s kojima je prvenstveno povezan putem UZP-a, je zamršen daljim navodima u Optužnici, u Pretpretresnom podnesku i u Završnom podnesku, tako da, prema tim podnescima, na kraju izgleda da je optuženi bio član UZP-a u vezi sa svim krivičnim delima koja mu se stavljaju na teret. Tužilac jednostavno navodi da sve radnje kvalifikovane kao kriminalne prvenstveno pripadaju prvoj kategoriji, a alternativno trećoj kategoriji, mada bi tužiočeva teorija zločinačkog poduhvata trebala da jasno razgraniči krivična dela koja su sastavni deo cilja poduhvata i druga dela koja nisu deo cilja, ali koja su ipak njihova predvidljiva posledica. Stiče se utisak da i navodni zločinački cilj poduhvata varira u funkciji datog podneska. Kad karakteriše sredstva za ostvarenje Velike Srbije, tužilaštvo se koleba između etničkog čišćenja i jednostavnog nastojanja da se ostvari teritorijalni kontinuitet za Srbe iz bivše Jugoslavije. Govoreći o zločinačkom cilju, tužilac u istom značenju koristi reči "nasilje" i "zločini". A ta dva pojma su tim manje ekvivalentna što se ova presuda tiče ratnog konteksta. Rat je po svojoj suštini nasilan, pri čemu to nasilje nije nužno sinonim za zločin.

16. Iz nekih podnesaka tužioca stiče se utisak da je i sama ideologija Velike Srbije kriminogena, dok se u drugim više napadaju sredstva za njeno ostvarenje. U Završnom podnesku se čini da tužilac takođe zastupa stav da je srpska vojna kampanja bila *a priori* protivpravna, i tako samim tim čini nepotrebnim svako pravljenje razlike između vojne kampanje koja bi mogla biti legitimna i mogućih kriminalnih odstupanja od nje, koja bi stoga bila jedini povod za osudu.

17. Toj dvosmislenosti doprinosi to što tužilac iznoseći optužbe cilja u svim pravcima, povezujući ih sa svim mogućim vidovima kriminalnog ponašanja predviđenim članom 7(1) Statuta Međunarodnog suda, pri čemu oni ne odgovaraju nužno opisanim događajima. Tako se ista dela kvalifikuju kao dela direktnog izvršenja, dela za koja se optuženi može teretiti na osnovu zločinačkog poduhvata, dela podsticanja ili pak saučesništva putem pomaganja i podržavanja. Ista dela koja se kvalifikuju kao ubistvo, mučenje i okrutno postupanje, krivična dela deportacije, nehumanih dela (prisilna premeštanja), bezobzirnog razaranja i pljačke javne ili privatne imovine navode se i kao dela progona. Drugim rečima, tužilac ima cirkularni pristup, u kojem praktično svako delo dobija više kvalifikacija, a za svaki vid učešća u krivičnim delima čini se da apsorbuje sve ostale ili se preklapa s njima.

18. Ako je postupak kumulativnog terećenja generalno i dopušten, uz uslov da to dopuštaju činjenice, po mišljenju većine u Veću, znatno je teže tolerisati neselektivno korišćenje svih

moćućih vidova odgovornosti, pri ćemu se gotovo uopšte ne uzimaju u obzir specifićnosti ćinjenica. Tućilaštvo je u više presuda upozoravano zbog takve prakse trpanja svega u isti koš.

19. Većina u Veću izražava ćaljenje zbog takvog maksimalistićkog pristupa. Time ne ćeli reći da takav pristup narušava postupak u toj meri da kompromituje efikasnost odbrane optućenog. Treba naglasiti da je on imao prilike da iznese sve svoje argumente. Većina u Veću ćeli samo da naglasi da su, naćalost, nejasnoće u proseĊeu tućioca zakomplikovale pristup koji je mogao da bude jednostavniji kako za tućioca, tako i za odbranu i za Veće. Ovi poslednji su u odreĊenoj meri bili prisiljeni da slede put koji je zadalo tućilaštvo. Podnesci tućioca trebalo je da pomognu u rasvetljavanju odreĊenih poćetnih nejasnoća. MeĊutim, umesto da se u jednom iznese plan rada tućilaštva u odnosu na ćinjenice koje je trebalo dokazati, a u drugom na kraju suĊenja izloći na koji je naćin tućilac ispunio svoj zadatak, većini u Veću se ćini da podnesci zapravo predstavljaju nove optućne instrumente, od kojih se u svakom ćeli izneti kompletna argumentacija tućioca.

20. Nakon kratkih općtih napomena u vezi s dokazima (II), Veće će se posvetiti tome da razmrsi ponekad nekonsistentnu argumentaciju tućioca. Potom će ispitati općti kontekst dogaĊaja na koje se odnosi Optućnica (III) pre nego što razmotri krivićna dela koja se stavljaju na teret optućenom (IV) i krivićnu odgovornost koja iz njih eventualno proizlazi (V).

II. PITANJA U VEZI S DOKAZIMA

A. Odlomci iz publikacija optuženog

21. Veće je uvrstilo u spis velik broj odlomaka iz publikacija optuženog. Izvor tih dokumenata predstavlja za Veće važan pokazatelj kad je reč o tome da li se optuženom mogu pripisati govori koji se u njima prenose. Veće, međutim, ne gubi iz vida eventualna preterivanja u nekima od njih.⁵

B. Problematična svedočenja

22. Tužilaštvo je obavestilo Veće o svojoj nameri da se ne osloni na svedoke za koje sumnja da su dali lažne informacije.⁶ Optuženi smatra da nijedan od tih svedoka nije pouzdan.

23. Veće je samo procenilo ta svedočenja u svetlu sveukupnih dokaza. Uz veliku rezervu u pogledu njihove verodostojnosti, Veće se oslonilo na delove tih svedočenja koje potkrepljuju drugi dokazi.

C. Ranije izjave svedoka koji su povukli svoja svedočenja⁷

24. Tužilaštvo smatra da bi Veće trebalo da prida težinu prethodnim pismenim izjavama nekih svedoka, a to su Zoran Rankić, Nebojša Stojanović, Nenad Jović, Jovan Glamočanin, Vojislav Dabić, Aleksander Stefanović i VS-037, budući da su bitni elementi u njihovim ranije datim izjavama, kojima se optuženi inkriminiše, u velikoj meri potkrepljeni drugim dokazima. Tužilaštvo, s druge strane, traži da se odbace njihova svedočenja *viva voce* u kojima oni povlače te izjave kojima se inkriminiše optuženi. Ono naglašava sličnost u stavovima svih tih svedoka, što sugeriše orkestraciju.

25. Optuženi, sa svoje strane, podseća na svoj načelni stav da samo iskaz u sudnici ima vrednost dokaza.

26. Žalbeno veće je često podsećalo na diskreciono pravo sudija pretresnog veća prilikom ocene prihvaćenih dokaza, koje je, ustalom, jasno formulisano u pravilu 89(C) Pravilnika o postupku i dokazima. To pravo je primenjivo i na ocenu ranije date pismene izjave svedoka koji je

⁵ V. npr. P31, gde je optuženi ispitan o sadržaju više svojih govora koji su uvršteni u spis. V. takođe Anthony Oberschall, T(e) 1982-1984.

⁶ V. Obelodanjivanje Tužilaštva u vezi sa svedokom VS-008 i obaveštenje o tome da se neće osloniti na svedočenje svedoka VS-008, poverljivi dodatak, 17. maj 2010; Obelodanjivanje Tužilaštva u vezi sa svedokom VS-1093 i obaveštenje o tome da se neće osloniti na svedočenje svedoka VS-1093, poverljivi dodatak, 17. maj 2010.

⁷ Sudija Lattanzi je u svom delimično suprotnom mišljenju dala sopstvenu ocenu dokaza svedoka koji su povukli svoja svedočenja.

pred njim svedočio, bilo radi ocene verodostojnosti nekog svedočenja ili radi utvrđivanja činjenica. Žalbeno veće je, međutim, naglasilo da je važno da sudije pretresnog veća koje se opredele za raniju izjavu svedoka, a ne za njegovo svedočenje *viva voce*, iznesu razloge zbog kojih su obrnule princip po kojem se prednost generalno daje svedočenju *viva voce*.⁸

27. Veće je sledilo te smernice Žalbenog veća u oceni dokaza kad je reč o svedocima koji su povukli svoja svedočenja.

D. Dokazi u vezi s doslednim obrascem ponašanja

28. Odlukom od 20. septembra 2007, pretpretresni sudija ovog Veća ograničio je prihvatanje dokaza, kad je reč o opštinama povučenim iz Optužnice, na one dokaze koji omogućavaju da se utvrdi dosledan obrazac ponašanja, u skladu s pravilom 93(A) Pravilnika.⁹

29. Veće primećuje da diskreciono pravo sudija da koriste ili ne koriste dokaze vezane za dosledan obrazac ponašanja treba da se primenjuje s oprezom. Zapravo, krivična odgovornost optuženog treba da se zasniva samo na činjenicama koje mu se mogu direktno ili indirektno staviti na teret. Ispitivanje sličnih činjenica koje su van okvira optužbi može svakako doprineti boljem razumevanju činjenica koje se optuženom stavljaju na teret u nekim konkretnim okolnostima, ali takođe predstavlja rizik da se osuđujuća presuda utemelji na činjenicama koje nisu relevantne. Takođe, ispitivanje sličnih činjenica mora se ograničiti, po mišljenju Veća, samo na one situacije u kojima su neophodne za dobro razumevanje relevantnih činjenica, a da se pri tome optuženi ne izlaže odgovornosti van okvira Optužnice. U ovom predmetu, većina u Veću, uz neslaganje sudije Lattanzi, primećuje da dokazi prihvaćeni zbog toga što ukazuju na dosledan obrazac ponašanja samo dupliraju veoma slične optužbe. Zbog toga je većina, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, odlučila da ih ne uzme u obzir.¹⁰

⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 614; Veće primećuje da se sudije Pocar i Liu ne slažu u pogledu generalnog davanja prednosti svedočenju *viva voce* u odnosu na pismenu izjavu.

⁹ Iz Optužnice su povučene opštine Bijeljina, Bosanski Šamac, Brčko, i izletište Boračko jezero/planina Borašnica.

¹⁰ Sudija Lattanzi smatra da je Veće trebalo da uzme u obzir te dokaze na osnovu uputstava datih u Odluci od 20. septembra 2007, u kojoj se podseća da se dokazi u vezi s doslednim obrascem ponašanja mogu koristiti da se utvrdi sledeće: (i) cilj i metode udruženog zločinačkog poduhvata za koji se optuženi tereti u Optužnici, [...] stepen [...] koordinacije i saradnje pojedinaca i ustanova koji su navodno učestvovali u udruženom zločinačkom poduhvatu, vezama, obuci i prebacivanju dobrovoljaca i učešću optuženog u njima; (ii) upućenost [...] optuženog u ponašanje dobrovoljaca; (iii) opšti [...] elementi [...] kampanje progona u Hrvatskoj za koje se optuženi tereti u tački 1 Optužnice (v. *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-PT, "Odluka po zahtevu broj 311 da Pretresno veće III razjasni pretpretresni podnesak Tužilaštva", 20. septembar 2007).

E. Dokazi iz drugih predmeta

30. Veću je predloženo više dokumenata i svjedočenja koji potiču iz drugih postupaka, u skladu s pravilom 89(C) Pravilnika ili pravilom 94(B) Pravilnika. Kad je reč o dokumentima prihvaćenim na osnovu pravila 89(C), među njima nema nikakve razlike, bez obzira na to da li potiču ili ne potiču iz drugih postupaka. Veće je ocenilo njihovu dokaznu vrednost na temelju njihovog sadržaja i njihove pouzdanosti. Što se pak tiče činjenica koje proizlaze iz formalnog primanja na znanje na osnovu pravila 94(B) Pravilnika, Veće podseća da njihova dokazna vrednost počiva samo na presumpciji. Ona se, čak i kad je ne dovodi u pitanje suprotan dokaz odbrane, ne smatra autoritativnom. Veće može s pravom da ne uzme u obzir te činjenice i da prednost da suprotnim dokazima, na primer iskazima svedoka koji su unakrsno ispitani, koje je Veće direktno ispitalo i koji, po svemu sudeći, pružaju više garancija.

III. OPŠTI KONTEKST DOGAĐAJA NA KOJE SE ODNOSI OPTUŽNICA

A. Proces raspada bivše Jugoslavije

1. SFRJ i Srbija¹¹

31. Prema jugoslovenskom Ustavu iz 1946, Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju (SFRJ) činilo je šest republika - Srbija, Hrvatska, Slovenija, Bosna i Hercegovina (BiH), Makedonija i Crna Gora – i dve autonomne pokrajine, Vojvodina i Kosovo. Prema tom istom Ustavu, narodi navedenih republika, osim BiH, smatrani su zasebnim narodima federativne Jugoslavije.¹²

32. Krajem osamdesetih godina, SFRJ se nalazila u dugotrajnoj privrednoj krizi, koja je prerasla u veliku političku krizu. Političkom i ustavnim reformom iz 1988. godine ukinuta je centralna struktura socijalističkog samoupravljanja i okončana vodeća politička uloga Saveza komunista. Raspad te partije početkom 1990. doveo je do vakuuma moći i omogućio nicanje nacionalnih partija po celoj zemlji.¹³

33. Nakon otcepljenja Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Makedonije i raspada Jugoslovenske narodne armije (JNA), 27. aprila 1992. stvorena je Savezna Republika Jugoslavija (SRJ), koja je obuhvatala Srbiju i Crnu Goru.¹⁴

2. Hrvatska i Slovenija

34. Slovenija je dobila nezavisnost nakon referenduma održanog u decembru 1990, i proglašenja nezavisnosti 25. juna 1991, što je potvrđeno glasanjem u saveznom Predsedništvu 18. jula 1991.¹⁵

35. Proces nezavisnosti Hrvatske, koji je već započeo tokom 1990. godine, doveo je do jakih napetosti između lokalnog srpskog stanovništva i hrvatskih vlasti.¹⁶

36. Dana 25. jula 1990, konstituisan je sabor izabranih predstavnika srpskog naroda. Srpski Sabor postao je predstavnički organ srpskog naroda u Hrvatskoj.¹⁷

¹¹ Sudija Lattanzi se delimično ne slaže s ovim prikazom događaja.

¹² Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenice br. 17-18.

¹³ Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenice br. 39-45.

¹⁴ Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenica br. 73; P31, T. 43207.

¹⁵ Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenica br. 56.

¹⁶ Yves Tomić, T(e) 2974 i 2975; VS-004, T(e) 3481-3486.

37. U decembru 1990, Hrvatska je novim ustavom definisana kao "država hrvatskoga naroda i država pripadnika inih naroda i manjina koji su njezini državljani", bez pominjanja srpskih autonomnih oblasti. Na osnovu tih izmena, uveden je novi državni grb i hrvatski je postao službeni jezik. Srbi iz Hrvatske više nisu bili smatrani jednim od konstitutivnih naroda te republike. Došlo je do pojačanja napetosti između Srba i Hrvata.¹⁸

38. Tokom 1990. i 1991. godine, srpsko stanovništvo Hrvatske započelo je proces ostvarivanja autonomije na hrvatskoj teritoriji, što je bilo obeleženo formiranjem srpskih autonomnih oblasti, takozvanih SAO. Tako su u Hrvatskoj nastale tri SAO: SAO Krajina 21. decembra 1990, SAO Zapadna Slavonija 12. avgusta 1991. i SAO Slavonija, Baranja i Zapadni Srem u septembru 1991. (SAO SBZS).¹⁹

39. Dana 19. decembra 1991, SAO Krajina preimenovana je u Republiku Srpsku Krajinu (RSK). Dana 26. februara 1992, SAO Zapadna Slavonija i SAO SBZS ušle su u sastav RSK.²⁰

40. Činjenice navedene u Optužnici odnose se samo na Vukovar, glavni grad SAO SBZS, koji je bio od strateškog značaja zbog svog položaja na granici s Republikom Srbijom, koju uglavnom čini reka Dunav.²¹

3. BiH

41. Stanovništvo BiH se u velikoj meri sastojalo od Muslimana, Srba i Hrvata. Devedesetih godina, tri najznačajnije političke stranke u BiH bile su muslimanska Stranka demokratske akcije (SDA), Srpska demokratska stranka (SDS) i Hrvatska demokratska zajednica (HDZ).²²

42. SDS i Srpska radikalna stranka (SRS) bile su dve najuticajnije srpske političke stranke u BiH. SDS se zalagao za zaštitu srpskog naroda, koji je, kako su tvrdili, u lošijem položaju zbog niske stope nataliteta Srba i zbog načina na koji je BiH podeljena na opštine, čime su Srbi postali nacionalna manjina na područjima na kojima bi inače mogli biti u većini.²³

¹⁷ P1137, str. 12903, 12906-12907; P896, članovi 3-4; P897, konkretno par. 3.

¹⁸ Mladen Kulić, T(e) 4414, 4418-4419; VS-004, T(e) 3481-3483; P412, str. 9; Odluka od 8. februara 2010, Dodatak A, činjenica br. 18; P55, str. 2; P1137, str. 12904 i 12997-12998.

¹⁹ Odluka od 8. februara 2010, Dodatak A, činjenica br. 43; VS-004, T(e) 3364 i T(e) 3606 (delimično zatvorena sednica); P167; P168; P412, str. 12; P898, član 4.

²⁰ VS-004, T(e) 3606 P261, II deo, str. 213; P412, str. 12; P950, str. 1.

²¹ Odluka od 8. februara 2010, Dodatak, činjenica br. 1; Reynaud Theunens, T(e) 3985.

²² Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenica br. 78; Odluka od 23. jula 2010, Dodatak, činjenica br. 1; Sulejman Tihic, T(e) 12530. SDS BiH, čiji predsednik je bio Radovan Karadžić, osnovan je u julu 1990. (v. P931, str. 31; P1137, str. 12896).

²³ Odluka od 23. jula 2010, Dodatak, činjenica br. 3; P1248, str. 6, 12.

43. Dok se SDA zalagala za izmenu jugoslovenske federacije u konfederaciju onoga što ostane nakon podele, SDS se uglavnom zalagao za ostanak BiH u jugoslovenskoj federaciji. S tim ciljem su poslanici SDS-a BiH 24. oktobra 1991. osnovali skupštinu srpskog naroda u BiH (Skupština bosanskih Srba), odvojenu od Skupštine BiH. Istog dana, ta nova Skupština je konkretno donela odluku da će srpski narod BiH, u skladu s pravom na samoopredeljenje, ostati u jugoslovenskoj državi koja bi obuhvatala Srbiju, Crnu Goru, SAO Krajinu, SAO SBZS i druge teritorije koji žele da ostanu u takvoj državi. Na plebiscitu koji je SDS organizovao u novembru 1991, "100 % glasača se izjasnilo za" ostanak u jugoslovenskoj državi. Dana 21. novembra 1991, Skupština bosanskih Srba potvrdila je proglašenje srpskih autonomnih oblasti u BiH, dala podršku JNA u odbrani jugoslovenske države, uputila poziv za mobilizaciju Srba i potvrdila privrženost opština sa srpskom većinom jugoslovenskoj federaciji.²⁴

44. U slučaju da ne bude moguće da se BiH zadrži u sastavu Jugoslavije, SDS je predložio otcepljenje srpskih teritorija kako bi Srbi mogli da ostanu u Jugoslaviji. Stoga je SDS sproveo politiku stvaranja "regija" (regionalizacija), u kojima bi Srbi bili u većini. U periodu od septembra do novembra 1991, najmanje šest zajednica opština postale su srpske autonomne regije ili oblasti (SAO).²⁵

45. U periodu od decembra 1991. do aprila 1992, SDS je pojačao mere koje su imale za cilj ostvarivanje političke kontrole u opštinama, uključujući izvesne opštine u kojima su Srbi bili u manjini. Oružane snage – uključujući JNA, paravojne organizacije, lokalne jedinice Teritorijalne odbrane (TO) i specijalne jedinice policije – podržale su to preuzimanje kontrole, na zahtev Skupštine bosanskih Srba.²⁶

46. Dana 9. januara 1992, Skupština bosanskih Srba proglasila je Srpsku Republiku BiH, koja je 12. avgusta 1992. preimenovana u Republiku Srpsku (RS). SDS je formirao nezavisnu srpsku vladu, i Biljana Plavšić i Nikola Koljević, dvoje bivših članova kolektivnog Predsedništva BiH, postali su vršioци dužnosti predsednika Srpske Republike BiH. Kako je vreme prolazilo, tri nacionalne grupe su se naoružavale, a situacija se i dalje pogoršavala formiranjem paravojnih formacija i prisustvom srpskih dobrovoljaca na više područja BiH.²⁷

²⁴ Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenice br. 93 i 96; Odluka od 23. jula 2010, Dodatak, činjenice br. 20-22, 32-35, P931, str. 8, 13-14, 36-37, 41, 42 i 47; P940; P944, str. 4-5; P945, str. 3.

²⁵ Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenice br. 88-89; Odluka od 23. jula 2010, Dodatak, činjenice br. 15-19 i 23; P877, par. 43; P878, T. 29623-29624; P919.

²⁶ Odluka od 23. jula 2010, Dodatak, činjenice br. 48, 49, 51; Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenice br. 97-99, 103-104, 108; P878, T(e) 29623; VS-037, T(e) 14865-14867.

²⁷ Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenice br. 65, 113,117; P944, str. 8 itd. Međutim, implementacija tog proglašenja zavisila je od priznanja nezavisnosti BiH od strane međunarodne zajednice (v. Odluka od 10. decembra

47. Iako se držao svog stava u vezi sa zadržavanjem BiH u federativnoj Jugoslaviji, SDS je u februaru 1992. bio sklon formiranju konfederacije u BiH kao jedine alternative ratu. SRS je pak htelo da se formira konfederacija od tri entiteta, pod uslovom da srpska federalna jedinica bude sasvim slobodna da ulazi u međudržavne saveze.²⁸

48. Nakon proglašenja nezavisnosti BiH 6. marta 1992, buknuo je otvoreni sukob u BiH između jedinica JNA, koje su već bile prisutne na njenoj teritoriji, i lokalnih muslimanskih snaga pod kontrolom Alije Izetbegovića, predsednika kolektivnog Predsedništva BiH. Dana 16. aprila 1992, u Srpskoj Republici BiH proglašeno je stanje neposredne ratne opasnosti i izdano je naređenje za opštu mobilizaciju.²⁹

49. Dana 12. maja 1992, Radovan Karadžić, predsednik RS, i Momčilo Krajišnik, tadašnji predsednik Skupštine Srpske Republike BiH, predstavili su "šest strateških ciljeva srpskog naroda u BiH". Taj "strateški plan" imao je za cilj: (i) eliminisanje granica koje razdvajaju srpske teritorije; (ii) uspostavljanje granica radi razdvajanja srpskog naroda od druge dve zajednice; (iii) podelu Sarajeva na dva dela – srpski i muslimanski. Prema rečima veštaka tužilaštva Reynauda Theunensa, operacije preuzimanja kontrole nad opštinama BiH u aprilu i maju 1992. bile su povezane sa sprovođenjem tog strateškog plana.³⁰

50. Krizni štabovi SDS-a Srpske Republike BiH osnovani su i u celosti su započeli s radom u aprilu i maju 1992. Pošto su postali opštinski organi, krizni štabovi su funkcionisali kada je rad skupština opština bio onemogućen zbog vanrednog stanja, zamenjujući i skupštinu opštine i izvršni odbor. Članovi tih štabova bili su predsednik skupštine opštine ili predsednik izvršnog odbora opštine u opštinama u kojima su Srbi bili u većini, predsednik opštinskog odbora SDS-a u opštinama u kojima su Srbi bili u manjini, kao i lokalni komandanti JNA, načelnik srpske policije i komandant srpske TO. Kao glavni organi vlasti opštine, krizni štabovi su mogli kontrolisati civilne, vojne i paravojne poslove.³¹

2007, Dodatak, činjenica br. 65); Odluka od 23. jula 2010, Dodatak, činjenica br. 42 i 64; P257, str. 5; P644, str. 13; P878, T. 29624 i 29625; P956, str. 2. U leto 1992, na teritoriji RS bilo je oko 60 paravojnih grupa (v. P974, str. 1 i 5). Srpska Republika BiH sastojala se od srpskih autonomnih regija i oblasti – među kojima je bila i ARK – i cilj joj je bio da bude deo savezne Jugoslavije (v. Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenica br. 113 i Odluka od 23. jula 2010, Dodatak, činjenica br. 62).

²⁸ P257, str. 4; P949, str. 4 do 6; P1198, str. 2.

²⁹ Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenice br. 81, 167, 171; Odluka od 23. jula 2010, Dodatak, činjenice br. 108 i 129; P31, T. 43325, 43326, 43695; P953, str. 1; P956; P992, str. 46-49.

³⁰ Odluka od 10. decembra 2007, činjenica br. 193; P870, str. 1; Reynaud Theunens, T(e) 4033; P261, II deo, str. 155-156. Na toj istoj sednici, Skupština je izabrala Radovana Karadžića, Biljanu Plavšić i Nikolu Koljevića za članove Predsedništva Srpske Republike BiH i postavila generala Ratka Mladića za komandanta VRS-a (v. P966, str. 2-3).

³¹ Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenice br. 100-101, 107; Odluka od 23. jula 2010, Dodatak, činjenice br. 111-113, 117, 121; P957.

51. U avgustu 1992, u mnogim opštinama BiH u kojima su se nalazile službe bezbednosti Slobodana Miloševića, uključujući Zvornik, više skoro i nije bilo nesrba. Muslimani i Hrvati iz RS su malo po malo ostajali bez posla, tako da su krajem 1992. godine skoro svi pripadnici tih zajednica bili otpušteni. Dana 23. i 24. novembra 1992, skupština RS usvojila je zastavu, identičnu zastavi Srbije, kao i grb i himnu RS. U proleće, Slobodan Milošević je odobrio Vance-Owenov mirovni plan za BiH prema kom bi zemlja bila podeljena na deset regija, u pokušaju da se sastav nacionalnih grupa dovede u ravnotežu, kako bi se izbegla intervencija zapadnih zemalja i NATO-a. Prema rečima optuženog, SRS i vlasti RS više su podržavale Owen-Stoltenbergov plan koji se temeljio na federaciji tri kantona koja bi predstavljala tri zajednice u BiH, ali koji su odbacile muslimanske vlasti BiH, koje su htele da zadrže jedinstvo BiH.³²

B. Političke stranke koje je osnovao optuženi

52. Optuženi je u martu 1990. osnovao SPO, zajedno s Vukom Draškovićem koji je postao predsednik te stranke. SPO se zalagao za povratak monarhije, odbranu srpske nacije, srpske tradicije i srpskog naroda od pretnje genocida koja se, po mišljenju SPO-a, nadvila nad njim. Prema rečima optuženog, SPO je branio ideologiju Velike Srbije do 1991. godine, kada je napustio tu orijentaciju. Nakon svađe Vuka Draškovića i optuženog, ovaj potom je 18. juna 1990. osnovao Srpski četnički pokret (SČP), čiji je bio predsednik.³³

53. Prema rečima veštaka tužilaštva Yvesa Tomića, cilj programa SČP-a bio je stvaranje Velike Srbije. Ta Velika Srbija imala bi šire granice od srbijanske federalne jedinice i obuhvatila bi srpsku Makedoniju, srpsku Crnu Goru, srpsku Bosnu, srpsku Hercegovinu, srpski Dubrovnik, srpsku Dalmaciju, srpsku Liku, srpski Kordun, srpsku Baniju, srpsku Slavoniju i srpsku Baranju. SČP je, od svog osnivanja, naglašavao potrebu da se ostvari politika zaštite srpskog stanovništva od onoga što je nazvao "novom [hrvatskom] genocidnom politikom".³⁴

54. U avgustu 1990, srpske vlasti su odbile da registruju SČP kao političku stranku. Razlozi koji su navedeni za to odnosili su se na odabrano ime, odnosno Srpski četnički pokret, koje je podsećalo na zločine počinjene nad stanovništvom tokom Drugog svetskog rata. U decembru

³² Yves Tomić, T(e) 3115-3116; Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenica br. 146; P31, T. 43326-43328, 43330 i 43331; P47, str. 1, 2, 12; P161; P387; P644, str. 23-24, 26; P987, str. 64; P998, str. 9; P1214, str. 1, 3; P1211, str. 1; P1137, T. 13081-13082; P1308, str. 6-7. Prema rečima veštaka Theunensa, jedan od aspekata Vance-Owenovog plana bila je demilitarizacija regije koju bi sprovele mirovne snage Ujedinjenih nacija, što je obuhvatalo i povlačenje JNA (v. Reynaud Theunens, T(e) 4024, 4239-4241).

³³ Yves Tomić, T(e) 2968; Aleksa Ejić, T(e) 10321-10322, 10448, 10450-10451; P31, T. 42884, 42885, 43130-43132, 44123; P106; P108; P153, str. 43-55; P164, I deo, str. 80-81; P686; P998, str. 4; P1180, str. 13-15.

³⁴ Yves Tomić, T(e) 2968-2969; P27, str. 1-2; P1263, str. 2.

1990, optuženi se kandidovao na predsedničkim izborima kao nezavisni kandidat. Osvojio je oko 100.000 glasova.³⁵

55. Dana 25. februara 1991, optuženi, Ljubiša Petković i Tomislav Nikolić osnivaju novu političku stranku, Srpsku radikalnu stranku (SRS), s perspektivom da se ostvari ujedinjenje jednog dela Narodne radikalne stranke (NRS) i SČP-a. Na kraju skupštine na kojoj je osnovan SRS, optuženi je izabran za predsednika SRS-a. Aleksandar Stefanović, koji je takođe bio član centralne uprave SČP-a, izabran je za generalnog sekretara SRS-a.³⁶

56. Prema Tomićevim rečima, ciljevi SRS-a bili su u suštini isti kao i ciljevi SČP-a. Ti ciljevi su bili konstituisanje ujedinjene srpske države, odnosno Velike Srbije, nezavisne i slobodne, koja bi obuhvatila sve Srbe i sve srpske teritorije, i koja bi bila u granicama koje idu linijom Karlobag-Virovitica-Ogulin-Karlovac. Prema rečima optuženog, ta granica je bila zapadna granica te Velike Srbije i predstavljala je srpsku naciju zasnovanu na jeziku, štokavskom, bez obzira na religiju. Optuženi smatra da je ta Velika Srbija bila isključivo zamisao njegove stranke.³⁷

57. Konstituisanje te države trebao je da se obavi u dve faze: prvo, stvaranje zapadne Srbije koja bi obuhvatila Republiku Srpsku Krajinu (RSK) i Srpsku Republiku Bosnu i Hercegovinu – koja je kasnije preimenovana u Republiku Srpsku (RS) - ili ujedinjenje tih zapadnih srpskih teritorija sa Saveznom Republikom Jugoslavijom, a zatim ujedinjenje svih srpskih teritorija u okviru Velike Srbije.³⁸

58. SRS je imao strukturu na dva nivoa: i) glavni odbor, glavni organ stranke koji je imao 50 članova i koji se nalazio u sedištu stranke u Beogradu; i ii) opštinske odbore i pododbore u mesnim zajednicama i selima. Opštinski odbori su imali predsednika, potpredsednike i jedno odeljenje SČP-a, na čijem čelu je takođe bio predsednik.³⁹

59. SRS je takođe imao ogranke u Vojvodini, Hrvatskoj, BiH i Crnoj Gori. Predsednici tih spoljnih ogranaka SRS-a bili su: Drago Bakrač za Crnu Goru, Nikola Poplašen za RS, Rade

³⁵ Izjava optuženog na osnovu pravila 84bis, T(e) 1863; Yves Tomić, T(e) 2982; P164, I deo, str. 83; P1264, str. 3-4; P1265; P1264, str. 1-3; C10, par. 6.

³⁶ P31, T. 42883; Yves Tomić, T(e) 3015; P153, str. 2-7; P164, I deo, str. 84-85; Izjava optuženog na osnovu pravila 84bis, T(e) 1897-1898; C10, par. 8; C12, par. 36; C18, par. 8. SRS je registrovan kao politička stranka u Ministarstvu pravde Republike Srbije 25. februara 1991. (v. P901, str. 1).

³⁷ Yves Tomić, T(e) 3029-3030; Aleksandar Stefanović, T(e) 12088-12089, 12092; P164, I deo, str. 84-92; Izjava optuženog na osnovu pravila 84bis, T(e) 1881; P31, T. 43220-43221, 43464-43465, 43814; P33, str. 4; P35, str. 1-4, 7; P56, str. 1; P70, str. 1; P153, str. 9-15; P329, str. 1; P547, str. 2-4, 6; P1209, str. 7; P1177 str. 1.

³⁸ P31, T. 43989; Yves Tomić, T(e) 3120; P164, I deo, str. 91-92; P1208, str. 10-11; P1209, str. 7.

³⁹ Izjava optuženog na osnovu pravila 84bis, T(e) 1932. Yves Tomić, T(e) 3028-3029; P31, T. 43952, 43491-43493; P153, str. 8-9, 16-22; P1062; C10, par. 10 i 27; VS-007, T(e) 6026-6027 (zatvorena sednica).

Leskovac za RSK, Maja Gojković za Vojvodinu i Jovan Glamočanin, koordinator i pomoćnik optuženog za Vojvodinu.⁴⁰

60. Dana 6. aprila 1991, SRS je, pod izgovorom pomoći srpskom narodu u slučaju opasnosti, osnovao Krizni štab, na čijem je čelu bio Ljubiša Petković, inače potpredsednik SRS-a, koji je bio pod političkim vođstvom optuženog.⁴¹

61. Zadaci kriznog štaba su u početku bili ograničeni na humanitarne aktivnosti, konkretno na pružanje pomoći srpskim izbeglicama i na obradu informacija o ratnim zarobljenicima. Dana 1. oktobra 1991, dva dana pre proglašenja neposredne ratne opasnosti u SFRJ, centralni krizni štab SRS-a, na čijem je čelu bio Ljubiša Petković, preimenovan je u "centralni ratni štab" i zadatak mu je bio da pomaže vojsci. Formirane su i radne grupe za bolju efikasnost i organizaciju dobrovoljaca.⁴²

62. SČP je postao deo SRS-a, koji je bio zvanično registrovan. Smatralo se da su pripadnici SČP-a takođe članovi SRS-a. SČP je pod vođstvom SRS-a izvršavao svoje zadatke u okviru vojnih aktivnosti čiji je glavni cilj bilo regrutovanje, organizacija i upućivanje dobrovoljaca.⁴³

C. Oružane snage u SFRJ i SRJ

1. Na saveznom jugoslovenskom nivou

63. Prema Ustavu SFRJ iz 1974. i Zakonu o opštenarodnoj odbrani (Zakon o ONO) od 23. aprila 1982, oružane snage SFRJ sastojale su se od JNA i TO. Te oružane snage mogle su biti popunjene ljudstvom iz stalnog i rezervnog sastava oružanih snaga, ali i, tokom ratnog stanja, stanja neposredne ratne opasnosti i u drugim vanrednim situacijama, dobrovoljcima, odnosno licima koja nisu podlegala vojnoj obavezi, ali koja su primana u oružane snage na sopstveni

⁴⁰ Yves Tomić, T(e) 3028; P164, str. 87; P213, str. 8; P1198, str. 2; P1202, str. 1; P1214, str. 3; P1230, str. 9. Komanda ratnog štaba SRS-a u BiH bila je u Banjaluci (v. P261, II deo, str. 167-168; P974, str. 6).

⁴¹ Ljubiša Petković bio je načelnik ratnog štaba do juna 1992, kada ga je zamenio Zoran Dražilović (V. P261, II deo, str. 37-38, gde se poziva na P217, str. 4; C12, par. 14; C18, par. 42). C10, par. 8; C18, par. 12; C13, str. 15-16; Yves Tomić, T(e) 3037-3038; Reynaud Theunens, T(e) 4357-4358, gde veštak Theunens precizira da nije imao nijedan dokument na osnovu kojeg bi potvrdio da je optuženi komandovao kriznim štabom SRS-a.

⁴² Reynaud Theunens, T(e) 3778-3781, (delimično zatvorena sednica) i 3956; P24 pod pečatom, str. 1; P31, T. 43111; P208; P209, str. 1; P210 pod pečatom; P211 pod pečatom, str. 1; P227 pod pečatom, str. 1; P231 pod pečatom, str. 1; P258 pod pečatom, II deo, str. 34; P991 pod pečatom, par. 26; P1188, str. 4; C10, par. 14. To proglašenje bilo je osnova za preduzimanje mera za odbranu zemlje, uključujući propagandu, mobilizaciju i organizaciju prihvata dobrovoljaca i njihovo upućivanje u rejone pod komandom vojnih jedinica JNA.

⁴³ Yves Tomić, T(e) 3030-3031; VS-1033, T(e) 15798; P1190, str. 4; P1177, str. 1, 3-4 i 8; P1230, str. 11.

zahtev. Dobrovoljci u sastavu oružanih snaga SFRJ imali su ista prava i obaveze kao i pripadnici vojske.⁴⁴

64. Prema tom Ustavu i Zakonu o ONO, zadatak oružanih snaga SFRJ bio je da brane i štite teritorijalnu celokupnost, suverenitet, nezavisnost i Ustavom utvrđeno društveno uređenje.⁴⁵

65. Komandovanje oružanim snagama SFRJ zasnivalo se na sledeća tri načela: jedinstvo komandovanja u pogledu upotrebe snaga i sredstava, jednostarešinstvo i obaveza primene i izvršavanja odluka, zapovesti i naređenja pretpostavljenog starešine.⁴⁶

(a) JNA i vojska Savezne Republike Jugoslavije (VJ)

66. U SFRJ, JNA je bila moćna narodna armija, koju je činilo 45.000 do 70.000 redovnih oficira i vojnika, kao i 110.000 do 135.000 regruta; bila je opremljena svim oružjem i opremom koje ima jedna moderna vojska. Vojnici JNA, pripadnici redovnog sastava i rezervisti, nosili su zelene/sivomaslinaste uniforme i zvezdu petokraku.⁴⁷

67. U vreme događaja na koje se odnosi Optužnica, JNA je imala pet vojnih oblasti: tri oblasti kopnene vojske, jednu vojnopomorsku oblast, kao i jednu oblast koja je obuhvatala vazduhoplovstvo i protivvazdušnu odbranu. Oblasti kopnene vojske sastojale su se od korpusa, divizija, brigada, pukova, bataljona, četa i vodova. Predsedništvo SFRJ biralo je iz reda svojih članova predsednika i potpredsednika na period od jedne godine. Predsednik je, u ime Predsedništva SFRJ, ostvarivao komandovanje oružanim snagama. U mirnodopskim uslovima su savezni sekretar za narodnu odbranu, uz pomoć Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu, SSNO-a, i načelnik Generalštaba JNA, uz pomoć Generalštaba JNA, imali savetodavnu ulogu u Predsedništvu SFRJ.⁴⁸

68. Za vreme vanrednog stanja, stanja neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja, Predsedništvo SFRJ postajalo je Vrhovna komanda i postupalo u svojstvu vrhovne državne vlasti. Vrhovnoj komandi pomagao je Štab Vrhovne komande, a ona se sastojala od SSNO-a i Generalštaba, na čijem čelu je bio načelnik Generalštaba. Na čelu Vrhovne komande bio je SSNO.

⁴⁴ Reynaud Theunens, T(e) 3652, 3712-3714, 4143; P261, I deo, str. 4, 9-10; P193, član 118; P194, str. 52.

⁴⁵ Reynaud Theunens, T(e) 3669, 3960, 4142-4143; P192, član 240.

⁴⁶ Reynaud Theunens, T(e) 3670: svedok upućuje na P193, član 112. Za definiciju i organizaciju "komandovanja" i "rukovođenja", v. P261, I deo, str. 22-23, 28-29.

⁴⁷ Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenica br. 152; Vilim Karlović, T(e) 4673, 4675.

⁴⁸ Reynaud Theunens, T(e) 3686, 3701; P192, član 328; P194, str. 58; P261, I deo, str. 13, 21, 34-37.

SSNO je mogao direktno izdavati naređenja vojnim oblastima i operativnim jedinicama, bez posredstva načelnika Generalštaba.⁴⁹

69. Početkom devedesetih godina, tradicionalna većinska zastupljenost srpskih oficira u JNA brzo je rasla. Ta promena ilustruje se promenom u nacionalnom sastavu regruta u razdoblju od juna 1991. do početka 1992. Za to vreme je broj Srba u toj vojsci porastao s nešto više od 35 % na nekih 90 %.⁵⁰

70. Tokom aprila i maja 1992, nakon raspada SFRJ i proglašenja SRJ - JNA je u SRJ postala VJ.⁵¹

(b) Snage MUP-a

71. Tokom perioda na koji se odnosi Optužnica, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije (MUP) kontrolisalo je policiju i trebalo je da, tokom vanrednog stanja, izvršava mere bezbednosti koje naredi predsednik Srbije. Ministar unutrašnjih poslova postao je šef odeljenja za Srbe izvan Srbije. Pomoćnik ministra unutrašnjih poslova postavljen je za načelnika Službe javne bezbednosti (JB).⁵²

72. Načelnik Službe državne bezbednosti (DB) Srbije imao je pomoćnika koji je osim toga bio komandant "jedinice za specijalne operacije" DB Srbije, formirane 4. maja 1991, koja se zvala i Crvene beretke. Sve jedinice JB i DB bile su pod nadležnošću pomoćnika ministra unutrašnjih poslova.⁵³

73. Prema Pravilniku o sistematizaciji radnih mesta MUP-a Srbije iz 1990, rad službi javne bezbednosti i državne bezbednosti bio je pod kontrolom MUP-a Srbije, konkretno inspektora zaduženog za kontrolu zakonitosti rada policije u Srbiji. Početkom 1992. godine, MUP Republike Srbije je reorganizovan i dužnost inspektora zaduženog za kontrolu zakonitosti rada policije u Srbiji izmenjena je tako da kontrola nad DB više nije bila u okviru njegovih funkcija, nego je stavljena direktno pod kontrolu predsednika Slobodana Miloševića.⁵⁴

⁴⁹ Reynaud Theunens, T(e) 3685-3688, 4133-4135; P192, član 328; P261, I deo, str. 20 i 21. Kada je Generalštab JNA preimenovan u Generalštab oružanih snaga SFRJ, on je postao nadležan za JNA i za TO i, bez komandne uloge, mogao je samo da prenosi naređenja Sekretarijata za opštenarodnu odbranu.

⁵⁰ Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenice br. 157-158; Odluka od 23. jula 2010, Dodatak, činjenice br. 2, 75.

⁵¹ Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenica br. 179; Reynaud Theunens, T(e) 3671.

⁵² P258 pod pečatom, I deo, str. 68; P1027 pod pečatom, par. 3, 26; P1028 pod pečatom, str. 3, 6; P1034 pod pečatom, str. 1.

⁵³ P131, str. 5; P1026, T(e) 23428; P1027 pod pečatom, str. 3-4; P1039 pod pečatom.

⁵⁴ P1027 pod pečatom, str. 2-3; P1028 pod pečatom, str. 2; P1030 pod pečatom, pravilo 1062, str. 2; P1039 pod pečatom.

(c) Teritorijalna odbrana (TO)

74. Svaka od šest republika, kao i autonomne pokrajine SFRJ, imale su sopstvenu TO, koju su finansirale i koja je bila pod kontrolom njihovog ministra odbrane. TO je bila organizovana na teritorijalnoj osnovi, na nivou opština, mesnih zajednica, autonomnih pokrajina i republika, pri čemu je najviši komandni nivo bio republički.⁵⁵

75. Glavni zadatak jedinica TO bio je da, u slučaju agresije, ostanu u pozadini, bilo nezavisno bilo u saradnji s JNA, ali jedinice prisutne na pograničnim područjima mogle su biti neposredno angažovane u borbama zajedno s JNA/VJ. U zavisnosti od zadatka, postojale su dve vrste jedinica: lokalne, koje su obuhvatale većinu sastava TO i mobilne (ili manevarske) jedinice, koje su predstavljale 20 % ukupnih jedinica TO.⁵⁶

76. Iako su komandanti TO za svoj rad, borbenu gotovost i upotrebu jedinica odgovarali svojim pretpostavljenim starešinama u okviru svojih teritorijalnih struktura, na osnovu Zakona o ONO, u situacijama kada su se snage JNA i TO angažovale u zajedničkim borbenim zadacima, te jedinice su se potčinjavale starešini JNA koji je rukovodio izvršavanjem tog zadatka. Načelo jedinstva komandovanja primenjivalo se i na dobrovoljce. Međutim, prema rečima veštaka tužilaštva Reynauda Theunensa, u određenim slučajevima, "kao na primer kada je neprijatelj zauzeo deo teritorije Jugoslavije [...] tada bi oficir TO mogao da bude taj koji komanduje", ukoliko su jedinice TO bile uglavnom lokalne jedinice koje su dobro poznavale područje.⁵⁷

77. Teritorijalna odbrana je imala uglavnom pešadijsko naoružanje: puške, puškomitraljeze, nešto artiljerijskog oruđa manjeg kalibra, minobacače i protivpešadijske mine. Teritorijalna odbrana nije imala tenkove, a transportna sredstva su joj varirala zavisno od raspoloživih sredstava iz budžeta republike, kao i od toga koliko bi rashodovane opreme dobila od JNA.

⁵⁵ Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenica br. 151; Odluka od 8. februara 2010, Dodatak A, činjenica br. 164; Reynaud Theunens, T(e) 3701; P261, I deo, str. 7-8, 37-41; P402, str. 2.

⁵⁶ Reynaud Theunens, T(e) 3701; P261, I deo, str. 38- 39.

⁵⁷ Odluka od 8. februara 2010, Dodatak A, činjenice br. 168-169; Reynaud Theunens, T(e) 3700, 3906. U dopisu s opštim smernicama o moralnom vaspitanju, koji je general Adžić, načelnik Generalštaba, izdao 12. oktobra 1991, u poslednjem paragrafu se navodi da na svim nivoima sve oružane jedinice, bilo da se radi o JNA, TO ili dobrovoljcima, moraju da dejstvuju pod jedinstvenom komandom JNA (Odluka od 8. februara 2010, Dodatak A, činjenica br. 170). Dana 15. oktobra 1991. godine, komanda 1. VO izdala je naređenje svim potčinjenim jedinicama, uključujući OG Jug, da uspostave "potpunu kontrolu" u svojim pojedinačnim zonama odgovornosti. Na osnovu tog naređenja, paravojne jedinice koje odbiju da se stave pod komandu JNA morale su da budu odstranjene s dotične teritorije (Odluka od 8. februara 2010, Dodatak A, činjenica br. 171).

2. Jugoslovenske i regionalne oružane snage u Hrvatskoj

78. Snage u Vukovaru bile su reorganizovane u dve operativne grupe (OG) – OG Sever i OG Jug – i uspostavljena je jedinstvena komanda za kontrolu jedinica na terenu, konkretno JNA, TO Republike Srbije, lokalnih srpskih TO, dobrovoljaca na terenu, uključujući i dobrovoljce koji su bili članovi ili koje je na teren uputio SRS ili SČP, i Arkanovih Tigrova. Dana 15. oktobra 1991. godine, komanda 1. vojne oblasti izdala je naređenje svim potčinjenim jedinicama, uključujući OG Jug, da uspostave "potpunu kontrolu" u svojim pojedinačnim zonama odgovornosti. Kao komandant OG Jug, general Mile Mrkšić imao je pod svojom komandom ukupne srpske snage, uključujući JNA, lokalne srpske TO, TO Republike Srbije, i paravojsne snage.⁵⁸

79. U Zapadnoj Slavoniji su, 1991. godine, jedinice lokalne srpske TO takođe bile potčinjene JNA.⁵⁹

3. Razvoj JNA i TO u Hrvatskoj

80. Tokom sukoba u Hrvatskoj, JNA se najpre postavila između oružanih snaga koje su bile prisutne u Hrvatskoj, a zatim je štitila interese srpskog stanovništva.⁶⁰

81. Na JNA se u Hrvatskoj gledalo kao na snage koje stoje uz srpske interese i kojima iz Beograda komanduje rukovodstvo u kojem dominiraju Srbi. Hrvatsko stanovništvo, ispunjeno tim osećanjem, bio je spremno da se sukobi s politikom Republike Srbije i JNA, za koju se smatralo da je neprijateljska.⁶¹

82. U toku 1991. godine, mnogi oficiri i vojnici nesrpske nacionalnosti napustili su JNA da bi se digli na oružje protiv JNA u Hrvatskoj. U martu 1991. godine, hrvatske snage su onemogućile pristup, odnosno blokirale kasarne JNA u Bjelovaru i Varaždinu. U julu i avgustu 1991. godine, usvojena je opšta strategija da se kasarne JNA na teritoriji Hrvatske blokiraju tako što će im se isključiti snabdevanje vodom i strujom, sprečiti snabdevanje hranom i onemogućiti komunikacije.⁶²

⁵⁸ Odluka od 8. februara 2010, Dodatak A, činjenice br. 147-148, 154-155, 171; Reynaud Theunens, T(e) 3702-3703, 3863, 3878-3879, 3913 Zoran Rankić, T(e) 15934. Prema rečima veštaka tužilaštva Reynauda Theunensa, dobrovoljci SRS-a ili SČP-a su pretežno delovali u sastavu odreda Petrova Gora i Leva Supoderica, koja su oba bila u Vukovaru i potčinjena OG Jug (P261, I deo, str. 118); P23; P248, str. 4; P644, str.12; P1283, str. 1-2; C11, str. 14-15.

⁵⁹ Reynaud Theunens, T(e) 4019-4020; P181.

⁶⁰ P31, T.43409-43410, 43660-43661; Reynaud Theunens, T(e) 3966-3967; P261, II deo, str. 7-9.

⁶¹ Odluka od 8. februara 2010, Dodatak A, činjenica br. 20; Đuro Matovina, T(e) 6763; P1137, T(e) 13064-13065.

⁶² Odluka od 8. februara 2010, Dodatak A, činjenice br. 21-23.

83. U oktobru 1991, dok se JNA nalazila na teritoriji SAO Krajine, SAO SBZS i SAO Zapadne Slavonije, Vlada Republike Hrvatske proglasila je JNA "okupatorskom snagom".⁶³

84. Čak i pre početka neprijateljstava u Hrvatskoj, ali konkretno u toku 1991. godine, TO Republike Hrvatske se podelila na srpske i hrvatske strukture. Dok je predsednik Franjo Tuđman formirao hrvatski Zbor narodne garde (ZNG) kao zamenu za TO Republike Hrvatske, Srbi su formirali sopstvene TO, lojalne SFRJ i Republici Srbiji. Tako su tokom 1991. godine, formirane lokalne srpske TO na područjima s većinskim srpskim stanovništvom, konkretno u SAO Zapadnoj Slavoniji, SAO Krajini i SAO SBZS.⁶⁴

85. Lokalne TO, konkretno Zapadne Slavonije i SBZS, su se tako tokom 1991. godine, obraćale Ratnom štabu SRS-a sa zahtevima za slanje ljudi i oružja.⁶⁵

4. Jugoslovenske i regionalne oružane snage u BiH

(a) JNA i TO

86. U drugoj polovini 1991, BiH je bila izuzetno značajna baza za operacije JNA u Hrvatskoj, a bosanski Srbi predstavljali su značajan izvor ljudstva. Istovremeno, JNA je rasformirala jedinice TO na pretežno hrvatskim i muslimanskim područjima BiH.⁶⁶

87. Krajem 1991. godine, Slobodan Milošević je izvršio 90% premeštaja vojnika, pri čemu su oni koji su bili poreklom iz BiH vraćeni u tu republiku, a oni poreklom iz drugih republika su otišli. Početkom 1992, u BiH je bilo oko 100.000 vojnika JNA s preko 700 tenkova, 1.000 oklopnih transportera, mnogo teškog naoružanja, 100 aviona i 500 helikoptera, sve pod komandom [Vrhovnog] štaba JNA u Beogradu. Novoformirana Komanda 2. vojne oblasti JNA, koja je pokrivala najveći deo teritorije BiH, postala je operativna 10. januara 1992.⁶⁷

⁶³ Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenica br. 202; P246, str. 4; P1137, T(e) 13046.

⁶⁴ Odluka od 8. februara 2010, Dodatak A, činjenica br. 72; Reynaud Theunens, T(e) 3939-3940, 4019-4020; Đuro Matovina, T(e) 6784; P31, T. 43434 i 43435; P181; P261, II deo str. 87, 93, 103; P932, str. 7; P1140; P902; P932. Lokalna TO u SAO SBZS je u novembru 1991. imala 4.500 pripadnika, v. P932, str. 7.

⁶⁵ P31, T. 43161; Reynaud Theunens, T(e) 3886-3887, 3902-3908, 4002-4003; P942; P1074, par. 29; C11, str. 14.

⁶⁶ Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenice br. 161-162.

⁶⁷ Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenice br. 160, 165, 181-182; VS-1093, T(e) 11716; Reynaud Theunens, T(e) 4024-4026 i 4030; P935. Na primer, u julu 1991, JNA je od republičkog sekretarijata za odbranu u BiH i od opština oduzela svu dokumentaciju koja se odnosila na regrutaciju, uključujući i sve podatke o vojnim obveznicima. Dana 21. novembra 1991, Skupština srpskog naroda u BiH izrazila je podršku JNA, konkretno u vezi sa sprovođenjem mobilizacije srpskog naroda u BiH radi popune vojnih formacija.

88. U prvoj polovini 1992. godine, nacionalni sastav oružanih snaga se i dalje menjao. U aprilu 1992, preko 90 odsto svih oficira JNA bili su Srbi ili Crnogorci.⁶⁸

89. Istovremeno, TO je nastojala da popuni svoje redove nakon odlaska nesrba. Dana 19. maja 1992, Skupština Srpske Republike BiH osnovala je vojsku Srpske Republike BiH (VRS), koja je zamenila JNA. JNA se formalno povukla iz BiH 19. i 20. maja 1992.⁶⁹

90. Dana 16. aprila 1992, Ministarstvo narodne odbrane Srpske Republike BiH donelo je odluku da TO predstavlja oružane snage Republike BiH, te da komandovanje TO vrše opštinski, oblasni i regionalni štabovi, kao i štab TO Republike. Istom odlukom Ministarstvo narodne odbrane proglasilo je neposrednu ratnu opasnost i naredilo opštu mobilizaciju TO na celokupnoj teritoriji Srpske Republike BiH.⁷⁰

91. Od 1. aprila do 15. juna 1992, opštinski i regionalni organi SDS-a imali su najistaknutiju ulogu u organizovanju jedinica TO. Nakon toga su te jedinice, ponekad u sadejstvu s JNA, obezbeđivale srpske opštine. Na taj način, krizni štabovi SDS-a su ispunili prazninu nastalu u periodu između povlačenja JNA i trenutka kada je VRS sve oružane snage stavio pod jedinstvenu komandu Glavnog štaba VRS-a. Međutim, nastavili su se saradnja i kontakti između kriznih štabova i oružanih snaga i veze između njih su postale institucionalizovanije, što ilustruje činjenica da su neki oficiri VRS-a bili članovi kriznih štabova ili su prisustvovali sastancima tih organa.⁷¹

(b) VRS

92. Nakon osnivanja 19. maja 1992, VRS je koristio veliki deo sastava i opreme 2. vojne oblasti JNA, kao i sastave lokalnih srpskih TO. Zbog nedostatka vojnika nakon otpuštanja nesrba, Muslimani i Hrvati koji su pristali da potpišu izjavu lojalnosti Srpskoj Republici BiH mogli su da ostanu u službi u VRS-u. Tokom meseci koji su usledili nakon novog poziva predsedništva bosanskih Srba na opštu mobilizaciju od 21. maja 1992, mnoge jedinice srpske TO preimenovane

⁶⁸ Odluka od 23. jula 2010, Dodatak, činjenice br. 75-76, 80; Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenica br. 186, gde se govori o početku 1991. godine; P198, str. 374, gde se govori o kraju 1991. godine.

⁶⁹ Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenice br. 129, 171, 185-186; Odluka od 23. jula 2010, Dodatak, činjenice br. 72, 80-81; Reynaud Theunens, T(e) 3953; P31, T. 43636, 43696; P966, str. 2.

⁷⁰ Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenica br. 120.

⁷¹ Odluka od 23. jula 2010, Dodatak, činjenice br. 115, 119, 126-128.

su u "lake brigade" VRS-a. Cilj VRS-a bio je "odbrana srpskog naroda od genocida, zaštititi svoje teritorije [...] od ustaško-muslimanskih snaga".⁷²

93. Kao predsednik RS, Radovan Karadžić je bio vrhovni komandant VRS-a. Svi pripadnici VRS-a bili su pod komandom Glavnog štaba vojske na čelu s Ratkom Mladićem, bivšim komandantom 2. vojne oblasti JNA.⁷³

94. Osnovno načelo u VRS-u bilo je načelo "jedinstva komandovanja": sve srpske oružane grupe u BiH, uključujući paravojne formacije, morale su da se stave pod komandu VRS-a. Međutim, iz dokumenata Glavnog štaba VRS-a proizlazi da su odsustvo struktura rukovođenja i komandovanja, kao i nespremnost naoružanih grupa da se stave pod jedinstvenu komandu, stvarali mnoge praktične probleme. Takođe, na sastanku 11. jula 1992, ministar odbrane Bogdan Subotić je objasnio Vojinu Vučkoviću zvanom Žučo, komandantu Žutih osa, da se onaj koji prima naređenja od starešina VRS-a smatra punopravnim pripadnikom VRS-a, bez obzira na to kakav mu je status. U izveštaju iz aprila 1993, Glavni štab VRS-a navodi da je uspeo da, uz pomoć MUP-a, integriše u jedinstvenu komandu većinu paravojnih snaga i da će i dalje raditi na neutralisanju grupa koje se još uvek nalaze van vojne strukture.⁷⁴

95. SRJ je VRS-u, od osnivanja pružala logističku podršku, podršku u ljudstvu i obuku i, uprkos povlačenju JNA, nije došlo ni do kakvih bitnih promena, pošto su vojni ciljevi i strategija, oprema, komandni kadar, infrastruktura i izvori snabdevanja ostali isti.⁷⁵

96. Vojne operacije JNA, koje su pod komandom Beograda počele pre povlačenja iz BiH, nastavile su se i nakon njega, i u njima su bili angažovani elementi VJ. VRS je saradivao, između ostalog, s SDS-om i Srpskom pravoslavnom crkvom.⁷⁶

97. Prema presudi u predmetu *Krajišnik*, u sastavu VRS-a je u junu 1992. bilo 177.341 ljudi raspoređenih u pet korpusa, protivvazdušnoj odbrani i nekoliko jedinica koje nisu bile vezane ni

⁷² Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenice br. 186-187; Odluka od 23. jula 2010, Dodatak, činjenice br. 79, 129; Reynaud Theunens, T(e) 3953, 4031; P992, str. 7, 13, 57, 70, 152, 159.

⁷³ Odluka od 10. decembra 2007, činjenice br. 193, 195, 197; Odluka od 23. jula 2010, Dodatak, činjenica br. 73; P31, T. 43621; P992, str. 69-70; P966, str. 2.

⁷⁴ Odluka od 10. decembra 2007, činjenica br. 194; Odluka od 23. jula 2010, Dodatak, činjenice br. 86-87; VS-1060, T(e) 8579-8581, 8587, 8614, 8620, 8657- 8659, 8664; P992, str. 7, 13, 47-48, 91.

⁷⁵ Odluka od 10. decembra 2007, činjenice br. 182, 188, 189, 190, 191-192; P31, T. 43625-43626; C10, par. 23.

⁷⁶ Odluka od 10. decembra 2007, činjenica br. 183; P198, str. 399-400; P992, str. 7, 13, 158.

za jedan korpus. Manje od godinu dana kasnije, VRS je imao 222.727 ljudi, uključujući 14.541 oficira.⁷⁷

(c) Snage MUP-a

98. Osnovu regionalne organizacije MUP-a BiH činilo je devet centara službi bezbednosti, a srpske vlasti su predvidele da na dan stupanja na snagu Zakona o unutrašnjim poslovima Srpske Republike BiH prestanu s radom svi centri službi bezbednosti i stanice javne bezbednosti Bosne i Hercegovine na celom području Srpske Republike BiH.⁷⁸

99. U Zakonu o unutrašnjim poslovima iz marta 1992. se govori o "nacionalnom sastavu" MUP-a i on poziva "radnike srpske nacionalnosti i druge radnike koji to žele" da prihvate službu u MUP-u. Tako je, da bi zadržali radna mesta, od svih zaposlenih u javnim službama zatraženo da potpišu, pod zakletvom, izjavu o lojalnosti vlastima bosanskih Srba. Tokom sledećih meseci, otpušteni su svi nesrbi na rukovodećim položajima i umesto njih su imenovani bosanski Srbi, tako da je policija postala policija bosanskih Srba.⁷⁹

100. MUP Republike Srbije i MUP RS održavali su česte kontakte: i MUP Republike Srbije i policijske stanice iz Srbije pružali su pomoć u oružju, municiji, uniformama i komunikacijskoj opremi MUP-u RS i lokalnim srpskim ograncima MUP-a u BiH. U skladu sa zakonom iz marta 1992, jedinice MUP-a su se povremeno mogle prepotčiniti VRS-u, zadržavajući pritom svoju formaciju i nisu se mogle rasformirati niti razdvajati.⁸⁰

101. Redovne policijske snage i specijalne snage policije (Posebne jedinice policije, PJP), bile su deo MUP-a. Pripadnici PJP uglavnom su nosili plave maskirne uniforme i imali su isto naoružanje kao i VRS. Osim uobičajenih policijskih dužnosti, neki pripadnici redovnih policijskih snaga obavljali su dužnosti i u sklopu PJP, koje su obučavane za borbene operacije i aktivirane po potrebi. Tako je krajem juna 1992. MUP zabeležio prisustvo jedinica PJP u Sokocu i na Palama. U septembru 1992, svaki centar službi bezbednosti imao je sopstvenu jedinicu PJP.⁸¹

⁷⁷ Odluka od 10. decembra 2007, činjenice br. 196, 198-199; Odluka od 23. jula 2010, Dodatak, činjenice br. 73-74; P953; P970; P985; P992, str. 11, 158.

⁷⁸ Odluka od 23. jula 2010, Dodatak, činjenice br. 6, 104-105.

⁷⁹ Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenice br. 137, 145-146; Odluka od 23. jula 2010, Dodatak, činjenica br. 98; P989, str. 2.

⁸⁰ Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenice br. 142-143,193; Odluka od 23. jula 2010, Dodatak, činjenice br. 109-110; P1144 pod pečatom, par. 31 i 90.

⁸¹ Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenice br. 138-141; Odluka od 23. jula 2010, Dodatak, činjenice br. 107, 138. P1163 pod pečatom.

D. Srpske paravojne snage

102. Pojam "dobrovoljac" u srpskoj vojsci, prema tome kako je utvrđen vojnom doktrinom SFRJ, prvobitno se odnosio na lica koja su na svoj zahtev stupila u oružane snage (JNA ili TO) u ratu. Od avgusta 1991, prema Zakonu o odbrani Republike Srbije, srpski dobrovoljci trebalo je da stupe u TO kako bi popunili savezne oružane snage, i to bez obzira na to s kojom organizacijom su povezani.⁸²

103. Istorijski, reč "četnik" označava pripadnika naoružane gerilske jedinice. Preciznije, četničke jedinice su neregularne jedinice sastavljene od dobrovoljaca, koje je regularna vojska mogla da koristi kao snage za podršku. Tako su četničke formacije bile mobilisane tokom balkanskih ratova i Prvog svetskog rata. Isto tako, tokom Drugog svetskog rata, izraz "četnik" bio je korišćen za rojalističku oružanu silu koja je pružala otpor silama Osovine do 1943. godine, kada je taj pokret počeo da saraduje sa silama Osovine, kako bi porazio komuniste, svoje glavne neprijatelje. Ti četnici želeli su da se oslobode nasleđa Kraljevine Jugoslavije koja je izbrisala granice Srbije i cilj im je bio stvaranje srpske nacionalne države koja je trebalo da obuhvati sve Srbe u Kraljevini Jugoslaviji.⁸³

1. Dobrovoljci SRS-a/SČP-a

(a) Definicija izraza "šešeljevci"

104. Jedan od važnih aspekata dokaza u ovom predmetu povezan je s identifikovanjem dobrovoljaca SČP-a/SRS-a koji su, kako se tvrdi, bili povezani s optuženim. Pominjana su neka distinktivna obeležja poput oznaka, uniforme i fizičkog izgleda. Te ljude su nazivali, ili su se oni sami nazivali "Šešeljevim ljudima" ili "šešeljevcima", što je izraz koji se ponekad brkao s izrazom "četnik", koji je, zavisno od slučaja, korišćen za srpske vojnike koji su se prepoznavali u nacionalističkoj ideologiji optuženog.

105. Analiza velikog broja predočenih dokaza pokazuje da se "šešeljevce", koje se takođe moglo nazivati "dobrovoljcima" ili "četnicima", moglo identifikovati na osnovu fizičkog izgleda i odeće, pri čemu taj kriterijum identifikacije nije uvek odlučujući.⁸⁴ Veće se, u svojoj analizi

⁸² Reynaud Theunens, T(e) 3740-3741,4299 i 4301; P261, I deo, str. 9, 10, 71-74 gde se upućuje na član 39 Zakona o odbrani Republike Srbije iz 1991; P193, član 119, str. 74-75; P201, član 39, str. 18; za Srpsku Republiku BiH, v. P410, član 43, str. 28.

⁸³ Yves Tomić, T(e) 3250; P164, str. 38, 40-44; P261, I deo, str. 71-76.

⁸⁴ Dobrovoljci SRS-a/SČP-a nosili su sledeće oznake i uniforme: uniforme TO, policije, sivomaslinaste uniforme JNA ili delove uniformi; šubare s metalnom kokardom, kape ili šlemove sa zvezdom petokrakom; oznake s dvoglavim orlom s mačem i četiri slova S. V. Reynaud Theunens, T(e) 4320-4325; Dragutin Berghofer, T(e) 4874-4875; Sulejman Tihic,

dokaza, pobrinulo da identifikuje osobe povezane s SČP-om/SRS-om uz pomoć raznih izvora umesto da svaki naziv "četnik" povezuje s optuženim.

(b) Regrutovanje i upućivanje dobrovoljaca SRS-a

106. Tužilaštvo u Pretpretresnom podnesku tvrdi da je optuženi regrutovao dobrovoljce koji su dobijali uniforme i prolazili obuku u objektima JNA/VJ i da su te aktivnosti bile posledica sporazuma između optuženog i, između ostalih, JNA i MUP-a. Prema rečima tužilaštva, na frontu su dobrovoljci SRS-a/SČP-a bili obično razmešteni kao zasebne jedinice. Komandante jedinica je postavljao optuženi ili Ratni štab SRS-a, koji je bio pod komandom optuženog.

107. Optuženi potvrđuje, u svojoj izjavi na osnovu pravila 84 *bis* i u svom Završnom podnesku, da je SRS imao krizni štab koji je kasnije postao ratni štab, ali osporava tvrdnju da se SRS mogao predstavljati kao vojna ili paravojna institucija.

108. Veće konstatuje da su dobrovoljci SRS-a bili regrutovani uglavnom u sedištu SRS-a u Beogradu. Za taj proces regrutovanja bili su zaduženi Ljubiša Petković, potpredsednik SRS-a i načelnik Ratnog štaba SRS-a, Zoran Dražilović, zadužen za dobrovoljce SRS-a i Zoran Rankić, zamenik načelnika Ratnog štaba SRS-a.⁸⁵

109. Regrutovanje se odvijalo i u opštinama, u Hrvatskoj, BiH i Srbiji, i to preko posrednika koji su imali odobrenje Ratnog štaba SRS-a. Lokalni ogranci SČP-a/SRS-a u Srbiji zaduženi za regrutovanje dobrovoljaca ponekad su dobrovoljce slali u Beograd da regulišu svoj status, dok su lokalni ogranci SRS-a u BiH, zaduženi za regrutovanje dobrovoljaca otprilike u oktobru i novembru 1991, jednostavno obavestavali štab SRS-a o područjima na koja su dobrovoljci raspoređeni.⁸⁶

110. Isto tako je utvrđeno, i nije osporeno, da je SRS takođe regrutovao i upućivao dobrovoljce na zahtev drugih oružanih snaga. Tako su od oktobra 1991, lokalne TO u BiH i u Hrvatskoj slale zahteve SRS-u, a zatim i oružane snage stacionirane u BiH i u Hrvatskoj, uključujući JNA/VJ i VRS. JNA je saradivala sa Srpskom radikalnom strankom posredstvom generala Domazetovića iz

T(e) 12558-12559; Redžep Karišik, T(e) 8769, 8795-8796; Fahrudin Bilić, T(e) 8963-8964; VS-002, T(e) 6454, 6564-6566; VS-004, T(e) 3429-3432; VS-033, T(e) 5554-5555; VS-1015, T(e) 5446-5448; VS-1055, T(e) 7812-7814; VS-1064, T(e) 8710-8711, 8718-8720, 8737-8741 i 8744-8745; VS-1066, T(e) 13833-13834, 13878-13879, 13899-13903, 13907, 13934, 13936-13937, 13942-13945; P184; P185; P455, str. 1-8.

⁸⁵ VS-033, T(e) 5505, 5509-5510, 5586; Zoran Rankić, T(e) 15915-15921; Aleksandar Stefanović, T(e) 12117; P31, T. 43905-43906, 43952, 43958, 44144-44145; P346; P634, par. 15, 27; P836, par. 57; P843, par. 6, 10; C10, par. 8; C11, str. 4-6; C12, par. 1; C13, str. 13-15; C18, par. 12; Izjava na osnovu pravila 84*bis*, T(e) 1901.

⁸⁶ VS-1058, T(e) 15627, 15640-15641, 15650, 15653; P55, str. 3; P911; P1074, par. 29, 31; C10, par. 22; C11, str. 13; C12, par. 21; C14, str. 2-3; C18, par. 31.

Štaba JNA. Nakon ocene prikladnosti tih zahteva, Srpska radikalna stranka u Beogradu kontaktirala je lokalne ogranke Srpske radikalne stranke, koji su birali dobrovoljce spremne za razmeštanje ili koji su dobrovoljce slali u sedište Srpske radikalne stranke u Beograd na konačnu selekciju. Godine 1992. i 1993., SČP/SRS je dakle upućivao dobrovoljce u RSK na zahtev JNA, vlasti RSK i, u nekim slučajevima, s pristankom optuženog.⁸⁷

111. Članstvo u SRS-u nije bilo kriterijum za regrutovanje dobrovoljaca, među kojima je bilo ljudi koji nisu bili članovi nijedne političke stranke, kao i članova SČP-a, SDS-a ili SPO-a. Bilo je i dobrovoljaca koji su postali članovi SRS-a nakon što su bili upućeni na teren.⁸⁸

(c) Hijerarhijska veza između dobrovoljaca i optuženog

112. Tužilaštvo na kraju precizira da je optuženi, iako su ti dobrovoljci, kada su došli na teren, generalno bili potčinjeni lokalnoj TO, JNA, VRS-u ili jedinicama MUP-a, i dalje bio u bliskom kontaktu s njima u vezi sa situacijom na terenu i da je mogao da interveniše.⁸⁹

113. Pored toga, dobrovoljci su, kako se navodi, i dalje optuženog smatrali svojim vrhovnim komandantom, čak i kad su bili na frontu. Tužilaštvo tvrdi da je optuženi davao činove svojim dobrovoljcima i da je jedini imao moć da ih unapređuje u SČP-u/SRS-u, tako što im je dodeljivao titulu vojvode. Tužilaštvo tvrdi da je optuženi obilazio dobrovoljce na frontu, što je dobrovoljce, koji su ga gledali kao boga, motivisalo. Većina ovde primećuje promenu smera u navodima tužilaštva.⁹⁰ Tužilaštvo je najpre navelo da je optuženi imao kontrolu nad svojim ljudima na frontu, a zatim u svom Završnom podnesku izgleda odstupa od te teze i tvrdi da je optuženi, iako su dobrovoljci bili potčinjeni JNA, ipak imao nad njima određenu direktnu vlast. Veće podseća da je jedini cilj Završnog podneska da sudijama predoči način na koji je tužilaštvo izvršilo svoj zadatak dokazivanja navoda sadržanih u Optužnici. Završni podnesak ne može biti novi optužni instrument kojim tužilaštvo ispravlja svoju prvobitnu teoriju podešavajući je prema dokazima.

114. Optuženi takođe prihvata da je SRS sastavljao spiskove regruta i da je obezbeđivao njihovo prevoženje do položaja JNA, ali insistira na tome da su od druge polovine 1991. do 19. maja 1992. dobrovoljci SRS-a uvek bili u sastavu JNA ili TO, pod komandom JNA. Optuženi

⁸⁷ Reynaud Theunens, T(e) 3948-3949, 3953; Zoran Rankić, T(e) 15916-15917, 15920-15921; P31, T. 43904-43906; P55, str. 3; P264; P644, str. 16; P648; P652; P942; P1064; P1065; P1074, par. 29, 45, 87-89; P1076, str. 25; P1111, str. C18, par. 32-33.

⁸⁸ Aleksandar Stefanović, T(e) 12156; VS-033, T(e) 5502-5505, 5570-5571; VS-1058, T(e) 15628-15629; C11, str. 6; C13, str. 61; C18, par. 30. Neki dobrovoljci, članovi SRS-a imali su plave knjižice koje su potvrđivale njihovo članstvo u stranci (v. VS-1067, T(e) 15373).

⁸⁹ U Optužnici se navodi da je optuženi u više navrata odlazio na linije fronta i da je, nakon regrutovanja, formiranja, finansiranja i snabdevanja, rukovodio dobrovoljcima.

takođe precizira da su svi dobrovoljci SRS-a imali vojnu knjižicu i da su od JNA, pored odeće i naoružanja, primali jednaku platu kao i mobilisani rezervisti. Na kraju, optuženi tvrdi da je SRS imao moralni autoritet i mogućnost da interveniše u vezi sa svojim nedisciplinovanim dobrovoljcima. Zapravo, optuženi prihvata da je SRS, reagujući na počinjenje zločina od strane dobrovoljaca, mogao da isključi tog člana iz organizacije zbog kršenja statutarnih normi SRS-a.⁹¹

115. Dokazi pokazuju da su u leto 1991. zakoni SFRJ i Republike Srbije izmenjeni kako bi se omogućilo upisivanje dobrovoljaca u SFRJ. Zatim je, u jesen iste godine, SFRJ, kako bi se regulisala *de facto* situacija kad je reč o nekim dobrovoljačkim jedinicama, donela uredbu o angažovanju tih jedinica u okviru oružanih snaga. Veštak Theunens je precizirao da je titula vojvode, koju je optuženi dodeljivao članovima SRS-a, predstavljala više od počasnog naziva pošto je potvrđivala njihov položaj vlasti. Međutim, taj veštak je naglasio da te činove nisu priznavale ni JNA ni VRS.⁹² Veću nisu predloženi uverljivi dokazi u vezi s ovlašćenjem SRS-a i optuženog da unapređuju dobrovoljce u sastavu redovne vojske. Izgleda da nazivi koji su predlagani i koji su dodeljivani dobrovoljcima u SRS-u nisu imali nikakvu zvaničnu vrednost, kao što nisu ni uticali na dužnosti dodeljene tim istim dobrovoljcima u JNA i u VRS-u.⁹³

116. Na osnovu toga, Veće zaključuje da, iako je jasno da je optuženi imao određeni moralni autoritet nad dobrovoljcima iz svoje stranke,⁹⁴ ti dobrovoljci njemu nisu bili potčinjeni na ratištu. Optuženi nije imao hijerarhijsku vezu s dobrovoljcima nakon što bi oni ušli u sastav JNA, VJ i VRS-a.

(d) Finansiranje dobrovoljaca SRS-a

117. Dokazi uvršteni u spis pokazuju da su Ministarstvo odbrane Republike Srbije i Ministarstvo za odnose sa Srbima van Srbije davali finansijsku naknadu dobrovoljcima SČP-a/SRS-a posredstvom Ratnog štaba SRS-a ili posredstvom TO/JNA/VJ.⁹⁵

⁹⁰ Sudija Lattanzi se ne slaže s ovom analizom.

⁹¹ Izjava optuženog na osnovu pravila 84*bis*, T(e) 1899-1902. V. takođe P1124 pod pečatom.

⁹² Reynaud Theunens, T(e) 3823, 3740-3741, 3811, 3815-3816; Yves Tomić, T(e) 3035; P258 pod pečatom, I deo, str. 71-72.; P41; P1012, str. 58; P217, str. 3; Izjava optuženog na osnovu pravila 84*bis*, T(e) 1921-1922. Tokom suđenja se pokazalo da trojica vojvoda koji su rukovodili jedinicama na području Sarajeva, Vaske, Brne i Slavko Aleksić, nisu bili poslani na to područje iz Beograda, to jest, u ovom slučaju, iz sedišta SRS-a i/ili od strane optuženog. Takođe se pokazalo da su te iste jedinice, uključujući Vasketovu, bile pod nadležnošću VRS-a. V. Reynaud Theunens, T(e) 3815-3816, 4237, 4242-4243, 4247, 4252.

⁹³ Sudija Lattanzi se ne slaže s ovom tvrdnjom.

⁹⁴ Sudija Lattanzi smatra da je optuženi imao veliki moralni autoritet nad dobrovoljcima SČP-a/SRS-a i nad pristašama svoje ideologije.

⁹⁵ Reynaud Theunens, T(e) 3935, 3936, 3940-3945, 4340-4341; P31, T. 43118-43120; VS-033, T(e) 5527 i 5528; C10, par. 34; C11, str. 21; P843, par. 21; P1074, str. 55; P1075, str. 13-14.

2. Srpske paravojne grupe u opštinama koje se navode u Optužnici

118. Veće dalje u tekstu navodi koje su paravojne grupe bile u opštinama koje obuhvata Optužnica tokom navedenih perioda i posebno se interesuje za njihove veze sa SRS-om.

a. Arkanovi Tigrovi/Arkanovi dobrovoljci

119. Prema rečima tužilaštva, Željko Ražnatović zvani Arkan, prema navodima član UZP-a, bio je rukovodilac u MUP-u Republike Srbije, notorni kriminalac i vođa paravojne grupe povezane s DB-om Republike Srbije. Tužilaštvo tvrdi da su tokom sukoba optuženi i Arkan blisko saradivali. Optuženi osporava tu tvrdnju i naglašava da nema dokaza na osnovu kojih se može uspostaviti njegova veza s Arkanom, za kog je uvek tvrdio da je kriminalac. Optuženi je u svom svedočenju u predmetu *Milošević* izjavio da su dobrovoljci SRS-a imali instrukciju da izbegavaju svaki kontakt s Arkanovim dobrovoljcima, ali da je moguće da su neki od njegovih dobrovoljaca saradivali s Arkanom.⁹⁶

120. Dokazi uvršteni u spis pokazuju da je Arkan, samoproглаšeni srpski komandant, komandovao paravojnom jedinicom koja se zvala Srpska dobrovoljačka garda – SDG, Arkanovi dobrovoljci, arkanovci ili Arkanovi Tigrovi. Arkan je imao zamenika kojem je nadimak bio Pejo. U leto 1991, Arkan je komandovao centrom za obuku u Erdutu u Hrvatskoj, koji je pružao logističku podršku i u kom su se obučavale grupe dobrovoljaca.⁹⁷

121. Pripadnici Arkanove jedinice dolazili su s raznih strana. Neki Arkanovi dobrovoljci su bili uslovno osuđeni, drugi su pak bili bivši vojni oficiri. Arkanovci nisu nosili jednoobrazne uniforme.⁹⁸

122. Što se tiče veza sa SRS-om, u SAO SBZS je bilo dvadesetak dobrovoljaca koji su bili podređeni Arkanu i koji su delovali samostalno. Ova informacija proizlazi iz izjava Ljubiše Petkovića, prema kojima se, od 150 dobrovoljaca SRS-a upućenih u centar za obuku u Erdutu kojim je komandovao Arkan i koji je služio kao tranzitni centar za dobrovoljce SRS-a, njih 20 priključilo Arkanovim Tigrovima, jedinici koja je dejstvovala samostalno u odnosu na TO Istočne

⁹⁶ P31, T. 43661-43663.

⁹⁷ Asim Alić, T(e) 6998-6999; Reynaud Theunens, T(e) 3760; Završna reč optuženog, T(e) 17373; P31, T. 43153, 43159-43620; P132, str. 1; P132; P261, I deo, str. 81-82; P526, par. 10-11, 14; P528, par. 18, 20, 26, 28; P836, par. 21; P857, par. 50; P953, str. 1; C10, par. 43; C12, par. 24; C18, par. 38.

⁹⁸ Jelena Radošević, T(e) 11088-11089; P580, par. 13, 44; Reynaud Theunens, T(e) 4320; Julka Maretić, T(e) 11524, 11527; P608, str. 5.

Slavonije. Veće takođe napominje da se čak dešavalo da su šešeljevci štitili civile Muslimane od nasilja koje bi počinili arkanovci.⁹⁹

123. S obzirom na dokaze, Veće zaključuje da Arkanovi Tigrovi nisu bili jedinica dobrovoljaca SRS-a, nego da se jedan ograničeni broj dobrovoljaca SRS-a priključio toj paravojnoj grupi. Pored toga, većina u Veću, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, zaključuje da, iako je moguće da su dobrovoljci koje je regrutovala stranka optuženog u nekom trenutku sarađivali s Arkanom, nema nijednog dokaza na osnovu kojeg može da se utvrdi da je ta saradnja bila rezultat delovanja optuženog.

b. Beli orlovi i odred Dušan Silni, paravojne grupe SNO-a

124. Beli orlovi bili su dobrovoljačka/paravojna grupa kojom je komandovao Dragoslav Bokan, član Srpske narodne obnove (SNO). Beli orlovi su tradicionalno smatrani elitnom jedinicom i njeni pripadnici bili su stacionirani konkretno u opštini Mostar. Oznake i uniforme Belih orlova bile su raznolike, bez ikakve sistematičnosti. Odred Dušan Silni takođe je bio jedinica SNO-a.¹⁰⁰

125. Prema rečima optuženog, paravojna jedinica Beli orlovi nije bila u sastavu JNA, za razliku od dobrovoljaca SRS-a, i ubrzo je delovala kao samostalna paravojna grupa.¹⁰¹ Prema rečima svedoka Dražilovića, pripadnici Belih orlova su ponekad bili u sastavu JNA, a ponekad su delovali samoinicijativno.¹⁰²

126. Neki dokazi ukazuju na to da su Beli orlovi bili članovi SRS-a, čemu protivreče drugi dokazi iz kojih proizlazi da se ta jedinica retko nalazila na istom području kao i dobrovoljci SRS-a (vreme nije precizirano).¹⁰³ Međutim, veću su predloženi dokazi koji potvrđuju da su Beli orlovi bili u Voćinu u isto vreme kad i dobrovoljci SRS-a. I jedni i drugi bili su pod komandom lokalne TO.¹⁰⁴

⁹⁹ VS-1062, T(e) 5954-5955, 5958-5960; P918 pod pečatom, str. 2; C12, par. 24; C15, str. 49; C18, par. 38.

¹⁰⁰ Reynaud Theunens, T(e) 3716; VS-1067, T(e) 15287-5289; P261, I deo, str. 75-76; P907, str. 3; P1051 pod pečatom, par. 11; P1277, str.2; C10, par. 45. Taj odred bio je na području Zvornika krajem aprila 1992, a komandant mu je bio Milan Ilić (P521 pod pečatom, str. 6). C10, par. 45; Beli orlovi su nosili, između ostalog, sledeće uniforme i oznake: sivomaslinaste uniforme; šubaru; kokardu; redenik; oznake na kapama, kokardu, ili na rukavu, s natpisom "Beli orlovi, Desantni bataljon", kao i dva bela orla, grb i krunu ili belog orla; crne poveze na glavi. V. Fahrudin Bilić, T(e) 8962; Jelena Radošević, T(e) 11081-11082. Svedok je prepoznao oznake koje se nalaze u dokaznim predmetima P583 i P584. P580, par. 10-1; P1077 par. 86.

¹⁰¹ P31, T. 43127- 43128.

¹⁰² C10, par. 45.

¹⁰³ Prema rečima Zorana Tota, Beli orlovi nisu bili na istim mestima gde su bili Šešeljevi dobrovoljci i oni su se bavili isključivo pljačkom, v. P843, par. 18 i C11, str. 8.

¹⁰⁴ P1074, par. 81.

127. Veće zaključuje da nema dovoljno dokaza da se utvrdi da je na terenu postojala saradnja šešeljevaca i Belih orlova.

c. Crvene beretke DB-a Srbije¹⁰⁵

128. Tužilaštvo u svom Pretpretresnom podnesku tvrdi da je, iako su Crvene beretke bile u sastavu MUP-a Republike Srbije, njihov vođa Srećko Radovanović zvani Debeli bio vođa jedne jedinice SRS-a/SČP-a, koja je takođe bila pod komandom Dragana Đorđevića zvanog Crni i Slobodana Miljkovića zvanog Lugar, iz Službe državne bezbednosti (SDB). Prema onom što kaže tužilaštvo, Debeli, Crni i Lugar bili su dobrovoljci SČP-a/SRS-a. Prema izjavi optuženog na osnovu pravila 84bis, dobrovoljci SRS-a dobivali su veoma stroga uputstva da se ne mešaju s formacijama poput Crvenih beretki.

129. Dana 4. maja 1991, DB Srbije, formirao je jedinicu za specijalne operacije, čiji su pripadnici nosili crvene beretke. Franko Simatović zvani Frenki bio je komandant Crvenih beretki.¹⁰⁶

130. Dokazi pokazuju da su neki dobrovoljci SRS-a bili pod komandom Crvenih beretki. Na primer, Ratni štab SRS-a poslao je 30 do 40 dobrovoljaca pod komandom Srećka Radovanovića zvanog Debeli u Bosanski Šamac u proleće 1992.¹⁰⁷

131. Pored toga, i Dragan Đorđević zvani Crni, komandant jedne od jedinica Crvenih beretki i Debeli, njegov zamenik, bili su članovi SRS-a. Pripadnici Crvenih beretki bili su i Slobodan Miljković zvani Lugar, komandant jednog odreda Crvenih beretki i član SRS-a, Aleksandar Vuković zvani Vuk, Rade Božić i osobe čiji su nadimci bili Avram, Laki, Tralja, Student i Mali.¹⁰⁸

132. Prema rečima svedoka i optuženog, koji je svedočio u predmetu *Milošević*, Dragan Vasiljković zvani Kapetan Dragan komandovao je većim brojem jedinica Crvenih beretki i Jovica Stanišić i Frenki Simatović su ga poslali u Krajinu da tamo obučava policiju i TO RSK.¹⁰⁹

133. Prema tome, iz dokaza proizlazi da su neki dobrovoljci SRS-a bili u sastavu jedinica Crvenih beretki i da im je čak komandovao član SRS-a.

¹⁰⁵ Veće precizira da se ovde interesuje samo za Crvene beretke DB-a. Veće napominje da je jedan drugi odred, koji se takođe zvao Crvene beretke i bio u sastavu VRS-a, bio aktivan u opštini Nevesinje.

¹⁰⁶ P 31, T. 43933; P131, str. 5; P634, par. 21; P1026, T(e) 23248; P49, str. 2; P30; P644, str. 15; P1016.

¹⁰⁷ P644, str. 15; P31, T. 43934-43936, 44329; C18, par. 49.

¹⁰⁸ VS-1033, T(e) 15778; P1016; P1026, T(e) 23427-23428, 23443-23445; VS-1058, T(e) 15678.

¹⁰⁹ Reynaud Theunens, T(e) 3765, 4040; VS-1035, T(e) 13806; Fadil Banjanović, T(e) 12440, 12441, 12483; P31, T. 43393-43395, 43397, 43673-43674, 43907-43909; P1137, T(e) 12920. Kapetan Dragan bio je takođe poznat pod imenom Daniel Snedden, i bio je državljanin Australije (v. P205).

d. Žute ose

134. U Optužnici i u Pretpretresnom podnesku, tužilaštvo navodi da su srpske snage, uključujući šešeljevce i Arkanove Tigrove, ubile veliki broj civila tokom i nakon zauzimanja Zvornika. U svom Završnom podnesku, tužilaštvo govori o Žutim osama kao o grupi u sastavu šešeljevaca, čiji je pripadnik bio izvesni Vojin Vučković zvani Žuća ili Žučo, precizirajući da su Žute ose bile "šešeljevci".

135. Optuženi tvrdi da je Vojin Vučković zvani Žučo bio dobrovoljac SRS-a u Istočnoj Slavoniji, ali da je u septembru 1991. isključen iz SRS-a zbog nedoličnog ponašanja i da je zatim njegova grupa delovala samostalno. Optuženi je u svom svedočenju u predmetu *Milošević* i u svojoj izjavi na osnovu pravila 84bis ponovio da je dao uputstvo članovima SRS-a da izbegavaju svaki kontakt sa Žutim osama.

136. Prema rečima optuženog, Žućina grupa je najpre bila poznata kao Odred Igor Marković, koja je ime dobila po jednom borcu koji je poginuo u bici za Kulu Grad. Ta grupa, koja je kasnije, nakon tog isključenja iz SRS-a, uzela ime Žute ose, nije postojala pre 26. aprila 1992. Nakon 26. aprila 1992, tri paravojne grupe koje su ostale u TO Zvornika, bile su jedinice Niškog, Pivarskog i Žuće. Optuženi je takođe naveo da je u Zvorniku pozdravio hapšenje Žutih osa.

137. Dokazi pokazuju da je Vojin Vučković zvani Žučo/Žuća bio komandant srpske paravojne/dobrovoljačke jedinice Žute ose koja se ranije zvala Igor Marković. Žućin brat Dušan Vučković zvani Repić i jedan čovek čiji je nadimak bio Topola, takođe su bili pripadnici te jedinice.¹¹⁰

138. Ta jedinica, koja je imala više od 60 ljudi, bila je u aprilu i maju 1992. u sastavu TO, pod komandom Marka Pavlovića, a zatim, kasnije, u sastavu Zvorničke brigade VRS-a. TO, a zatim JNA/VRS pružali su Žutim osama logističku podršku.¹¹¹

139. Asim Alić, načelnik stanice javne bezbednosti Zvornik, izjavio je da je 8. aprila 1992. otišao u stanicu policije u Zvorniku, gde su Žučo i Repić bili pritvoreni i da su obojica imali članske karte SČP-a i SRS-a. Prema rečima tog svedoka, Žučo je Asimu Aliću tom prilikom rekao

¹¹⁰ VS-037, T(e) 15014-15015; Asim Alić, T(e) 7125-7139; P443; P836, par. 16-17; P1074, par. 107, 110.

¹¹¹ Odluka od 23. jula 2010, Dodatak A, činjenice br. 85, 86-87; Asim Alić, T(e) 7014; P261, II deo, str. 196.

da je član SRS-a i da im je Vojislav Šešelj vođa. Takođe je rekao svedoku VS-1105 da komanduje jednom jedinicom šešeljevaca.¹¹²

140. U izjavi koju je dao Službi javne bezbednosti Bijeljina 3. avgusta 1992, Slobodan Milivojević zvani Topola je izjavio da je oko 20. aprila 1992. otišao u Zvornik zajedno sa Zoranom Rankićem, koji je tada bio komandant dobrovoljaca SRS-a u Zvorniku, i da je zatim raspoređen u jedinicu kod Žuće.¹¹³

141. Svedok Zoran Rankić je u svojoj izjavi naveo da je jedinica Žute ose bila u sastavu SRS-a do sredine maja 1992; da su bili u Zvorniku u proleće 1992. i u Karakaju oko 4. ili 5. aprila 1992; da se optuženi, kada su otkrivena ubistva koja su počinili u Domu kulture u Čelopeku, distancirao od njih i da je negirao da je Žučo dobrovoljac SRS-a. U svom svedočenju pred Većem, Zoran Rankić je povukao svoje ranije izjave, negirao da je Žučo bio član SRS-a u aprilu 1992 i naveo da se nakon svoje ostavke u SRS-u 12. decembra 1991. više nije bavio upućivanjem dobrovoljaca SRS-a na front.¹¹⁴

142. Veću su predloženi dokazi prema kojima Žučo i Repić početkom aprila 1992. više nisu bili u SRS-u. Prema rečima veštaka Theunensa, Žuču je 8. novembra 1993. ispitao istražni sudija Okružnog suda u Šapcu kome je Žučo rekao da su njegov brat Repić i on bili članovi SRS-a "svega tri meseca [...], a to je moglo biti negde u septembru 1991". Isti istražni sudija je obavio razgovor i s Repićem, koji je rekao da je bio član SRS-a od marta do novembra 1991. Repić je rekao da su se on i njegov brat pridružili snagama TO Zvornika 4. aprila 1992. i da je njegov brat Vojin "uspeo da formira svoju specijalnu jedinicu [koja se zvala Igor Marković] koja je bila sastavljena od dobrovoljaca i koja je bila pri [TO][...]".¹¹⁵

143. Prema tome, neki pripadnici te jedinice bili su bivši pripadnici drugih paravojnih jedinica, kao što su Beli orlovi, ili dobrovoljci SRS-a.

144. Veće zaključuje da je Žučina grupa, koja se sastojala od šešeljevaca, delovala samostalno pod nazivom Žute ose, i da se optuženi distancirao od te grupe nakon zločina počinjenih u Zvorniku.

¹¹² Asim Alić, T(e) 7000, 7005-7015, 7013-7014, 7110-7111; VS-1105, T(e) 9506-9507, 9510-9511; P521 pod pečatom, str. 6.

¹¹³ P1153, str. 1; P1076, str. 24-25.

¹¹⁴ Zoran Rankić, T(e) 16027-16029, 16089; P1074, par. 39, 41-42, par. 110; P1075, par. 22; P1076, str. 21-22, 24.

¹¹⁵ P261, II deo, str. 196- 197.

e. Odred Leva Supoderica

145. Odred Leva Supoderica bio je jedinica u čijem sastavu je bilo 50 do 150 ljudi, od kojih je većina bila upućena od strane Ratnog štaba SRS-a, a drugi, poput Kamenog, su se priključili toj jedinici na lokalnom nivou. Odred je bio u Vukovaru krajem 1991. godine i zadatak mu je bio da "oslobodi" grad.¹¹⁶

146. Dana 9. novembra 1991, Ljubiša Petković, načelnik Ratnog štaba SRS-a, uputio je pismo Kamenom, komandantu odreda Leva Supoderica, u kom mu naređuje da se svi dobrovoljci koje je uputio SRS stave pod komandu pomenutog odreda i to je naređenje izvršeno.¹¹⁷

147. U tom pismu od 9. novembra 1991, Ljubiša Petković je takođe od komandanta Kamenog tražio da Ratnom štabu SRS-a dostavi sve informacije o vraćanju dobrovoljaca SČP-a/SRS-a zbog nediscipline ili bilo kog drugog razloga, kao i sve informacije o vojnicima koji su pokazali izuzetnu hrabrost. Više svedoka je pomenulo da je Kameni isključio Topolu iz odreda Leva Supoderica zbog nediscipline krajem meseca novembra 1991.¹¹⁸

148. Štab i komanda odreda bili su u delu grada Vukovara koji se zove Petrova Gora, gde su se nalazile i TO i Gardijska brigada JNA. Odred je bio na istom hijerarhijskom nivou kao i jedinice TO i koordinirao je svoje akcije s TO. Odredom je komandovao Milan Lančuzanin zvani Kameni, Srbin iz Vukovara, koji je počeo da organizuje odbranu Vukovara s TO pre dolaska dobrovoljaca SRS-a. Kameni je za izvođenje vojnih operacija bio pod komandom Gardijske brigade. Pomagao mu je njegov zamenik Predrag Milojević zvani Kinez.¹¹⁹

149. Dokazi pokazuju da su članovi SČP-a/SRS-a koji su bili u Vukovaru najpre nosili obične uniforme JNA, a zatim maskirne uniforme koje su dobili od SČP-a/SRS-a. Dobrovoljci su tada zamenili crvenu zvezdu (komunistički simbol) kokardom, koju su stavljali na šajkače,

¹¹⁶ C10, par. 41; Goran Stoparić, T(e) 2321-2324, 257-2581, 2624; P23; P31, T. 44149-44150; P41; P261, II deo, str. 88.

¹¹⁷ P23; P258 pod pečatom, II deo, str. 110-111.

¹¹⁸ P23. Svedoci navode razne razloge: prema rečima svedoka VS-065, radilo se o neizvršenju naređenja (VS-065, T(e) 13052); prema rečima svedoka Gorana Stoparića, Kameni ga je isključio zato što je zatvorio jednu devojkicu u kući gde je bio smešten njegov vod i što ju je kasnije bacio u bunar (Goran Stoparić, T(e) 2347-2349); Zoran Rankić tvrdi da je Topola bio optužen da je pogubio pet do šest hrvatskih zarobljenika koji su bili zatočeni u skladištu Veleprometa (P1074, par. 39).

¹¹⁹ Goran Stoparić, T(e) 2326, 2349; VS-007, T(e) 6045, 6056-6058 (zatvorena sednica); P31, T. 44142, 44144; P371; P421; C10, par. 41; P25 pod pečatom; P369; P644, str.12.

tradicionalne četničke kape. Odred Leva Supoderica se takođe pominje u dokumentima SRS-a i Ratnog štaba SRS-a, i u listu Velika Srbija, kao "odred četničkih dobrovoljaca".¹²⁰

150. Iako je odred Leva Supoderica bio potčinjen OG Jug, on je i dalje održavao vezu sa SRS-om u vezi s pitanjima discipline ili unapređivanja. Prema rečima svedoka Ljubiše Petkovića, optuženi se redovno sastajao sa Slobodanom Katićem i Kamenim u centralnom ratnom štabu u Beogradu.¹²¹

151. Iz dopisa TO Vukovara Ljubiši Petkoviću i njegovom zameniku Zoranu Rankiću od 9. decembra 1991. proizlazi da je Slobodan Katić, koji za sebe kaže da je "četnički komandant [...] za Vukovar", predložio više boraca za unapređenje. Među tim borcima bili su konkretno "komandant Leve Supoderice Milan Lančuzanin (Kameni)", "zamenik komandanta Leve Supoderice, Dragojević Predrag" i "komandant 1. udarnog bataljona Leva Supoderica, Milojević Predrag". Naredbom od 13. maja 1993, optuženi je Kamenom dodelio zvanje vojvode.¹²²

152. Dokazi takođe pokazuju da je JNA, pred kraj operacija u Vukovaru, dobrovoljce iz jedinice Leva Supoderica imala na platnom spisku.¹²³

153. Na osnovu predočenih dokaza, Veće zaključuje da se odred Leva Supoderica sastojao od dobrovoljaca SRS-a, koje je u Vukovar uputio štab SRS-a ili koji su regrutovani lokalno, a zatim uvedeni u sastav tog odreda, i da je imao direktnu vezu sa SRS-om.

f. Jedinica Vasilija Vidovića zvanog Vaske

154. Prema navodima tužilaštva, Vasilje Vidović zvani Vaske, iz Ilijaša, komandovao je grupom srpskih dobrovoljaca koja se zvala Šešeljevi četnici ili Vasketovi četnici, koji su se često predstavljali kao jedinica šešeljevaca. Ta jedinica je u svom sastavu ponekad imala do 70 dobrovoljaca SČP-a/SRS-a, a druge dobrovoljačke jedinice SČP-a/SRS-a ponekad su stavljane pod Vasketovu komandu. Tužilaštvo tvrdi da je Vaske sarađivao s Ratkom Adžićem i SDS-om. Tužilaštvo navodi, između ostalog, da je Vaske bio jedan od bliskih saradnika optuženog i da je često odlazio u Beograd da se susretne s njim.

¹²⁰ VS-007, T(e) 6037-6038 (zatvorena sednica) i T(e) 6056 (zatvorena sednica); Reynaud Theunens, T(e) 3817, 3823-3825, 3884, 4325.

¹²¹ Reynaud Theunens, T(e) 3886, 4325; C16, str. 20-21; C18, par. 46.

¹²² P25 pod pečatom; P217; P258 pod pečatom, II deo, str. 88; Izjava optuženog na osnovu pravila 84bis, T(e) 1921-1922.

¹²³ P31, T. 43533-43534.

155. Prema izjavi optuženog na osnovu pravila 84*bis*, Vaske je bio član SRS-a i junački se borio u Dalmaciji 1991. godine. Nakon prihvatanja Vance-Owenovog plana, Vaske se vratio u Ilijaš. SRS nikada nije uputio Vasketa u Ilijaš, već je on tamo formirao sopstvenu jedinicu kojom je komandovao. Optuženi tvrdi da je tokom sukoba obišao Vasketovu jedinicu dva puta, ali da SRS nikada nije upućivao dobrovoljce u tu jedinicu. Optuženi kaže da je imao toliko poverenje u Vasketa da ga je nakon Dejtonskog sporazuma postavio za šefa svog ličnog obezbeđenja.

156. Dokazi pokazuju da je Vasilije Vidović zvani Vaske bio član SČP-a od osnivanja, a da je zatim bio jedan od osnivača SRS-a. Veće takođe konstatuje da je u periodu od septembra 1991. do kraja februara 1992. Vaske bio dobrovoljac SRS-a u Benkovcu, u Dalmaciji. Od februara 1992, on je u Ilijašu, na području Sarajeva, komandovao interventnom jedinicom koja je bila u sastavu VRS-a i imala najmanje dvadesetak ljudi, koji su svi bili dobrovoljci SČP-a/SRS-a i koji su bili konkretno iz Beograda, Loznice ili iz Knina. Jedinica kojom je komandovao Vaske takođe se zvala Vasketovi četnici, Vasketova jedinica ili Vasketova skalamerija. Nadan Andrić bio je Vasketov zamenik. Vasketova jedinica takođe je delovala pod komandom Dragana Josipovića, koji je bio komandant Taktičke grupe VRS-a, konkretno u Vogošći i Ilijašu.¹²⁴

g. Jedinice Pivarskog i Niškog

157. Veće napominje da tužilaštvo u svom Završnom podnesku po prvi put pominje da su razne grupe, uključujući "pripadnike jedinice Pivarsk[og]", bile "grupe šešeljevaca" ili odredi SČP-a/SRS-a. S obzirom da je taj navod iznet tako kasno, Veće ga nije razmatralo.

158. Dokazi ukazuju na to da je Niški u početku bio pripadnik Arkanovih Tigrova, i da je formirao svoju dobrovoljačku jedinicu kada je otišao iz Zvornika.¹²⁵ Veće nema na raspolaganju nijedan dokaz o vezi te jedinice i SRS-a.

h. Gogićeva jedinica/Loznička grupa

159. Tužilaštvo u Završnom podnesku navodi da je Gogićeva jedinica bila jedna od dobrovoljačkih grupa SRS-a. Ta je jedinica, kako se navodi, bila "grupa šešeljevaca" iz Loznice, pripojena srpskoj policiji. Optuženi u svom Završnom podnesku tvrdi da su nakon 26. aprila 1992. u sastavu TO Zvornika ostale tri paravojne grupe: Niškog, Pivarskog i Žučina grupa, dok je grupa dobrovoljaca iz Loznice, s Gogićem, bila u sastavu policije.

¹²⁴ Safet Sejdić, T(e) 8216-8219, 8348, 8395-8396; VS-1055, T(e) 7805, 7811; P218, str. 1; Izjava optuženog na osnovu pravila 84*bis*, T(e) 1934; Reynaud Theunens, T(e) 4237-4238, 4241-4242, 4247-4249; P261, II deo, str. 231-232; P836, str. 10, par. 49; P840, par. 7, 10-12, 16, 19-20, 23.

¹²⁵ VS-038, T(e) 10156; P362, str. 5; P1077, par. 86; P1144 pod pečatom, par. 79.

160. Prema dokazima koji su predočeni Veću, dobrovoljačka jedinica kojom je komandovao Gogić zvala se Gogićeva jedinica, "Loznička grupa" ili "Lozničani".¹²⁶

161. U aprilu 1992. je jedinica koja je bila pod komandom Milorada Gogića i koja se sastojala od dobrovoljaca SRS-a iz Loznice delovala u okviru TO Zvornika. Jedinica je ušla u sastav MUP-a Zvornik u u maju 1992. Tu grupu je naoružao i opremio TO Malog Zvornika. Ta jedinica ostala je u Zvorniku do kraja jula 1992, kada je razoružana i proterana u sklopu akcije odstranjivanja paravojnih formacija s tog područja. Svi pripadnici te jedinice imali su uniforme s oznakama policije i oružje kojim su zaduženi u SUP-u Zvornik.¹²⁷

162. Veću nisu predočeni dokazi u vezi s hijerarhijskom vezom između te jedinice i optuženog.

i. Jedinica Karađorđe

163. Tužilaštvo tvrdi da je u leto 1991. Arsen Grahovac formirao jedinicu Karađorđe koja se sastojala od članova i simpatizera SČP-a i SRS-a, i koja je bila povezana s optuženim. Ta jedinica je bila konkretno na području Nevesinja i Mostara u junu 1992.

164. Dokazi uvršteni u spis pokazuju da je Arsen Grahovac u leto 1991. u Nevesinju formirao i komandovao jedinicom Karađorđe, koja je u sastavu imala oko 100 ljudi. Štab te jedinice nalazio se u kafiću Ravna Gora u Nevesinju. Jedinica je delovala na području Mostara i Nevesinja.¹²⁸

165. Što se tiče veze između jedinice šešeljevaca Karađorđe i SRS-a, dva glavna svedoka koja su o tome govorila u svojim pismenim izjavama su na pretresu povukla svoje iskaze, tako da Većina u Veću, uz neslaganje sudije Lattanzi, nije dobila nijedan pouzdan dokaz na osnovu kog bi mogla da donese neki zaključak.

166. Prema rečima Ibrahima Kujana, Muslimana iz opštine Nevesinje i člana Izvršnog odbora SDA u Nevesinju, četnička jedinica Karađorđe sarađivala je s lokalnom policijom. Ta jedinica je od policije dobijala municiju, hranu i novac.¹²⁹

167. To što je više svedoka reklo da je ta jedinica četnička nije dovoljno da se utvrdi da je ona bila jedinica SČP-a ili SRS-a. Pored toga, to što je Ibrahim Kujan video optuženog u Nevesinju zajedno s Arsenom Grahovcem u februaru ili martu 1992. i što je čuo da je optuženi u vojnoj

¹²⁶ VS-1013, T(e) 5217-5218, 5222, 5226, 5321- 5323, 5331.

¹²⁷ P997 pod pečatom, str. 1-3; P362, str. 4-5; Fadil Kapić, T(e) 5883, 5914; P362, str. 4-5.

¹²⁸ Ibrahim Kujan, T(e) 9658; P524, str. 3; Vojislav Dabić, T(e) 15114, 15125; VS-1067, T(e) 15310-15311; P879, str. 1; P880 pod pečatom, str. 9; P881 pod pečatom, par. 5; P884, str. 1; P886, str. 1-2.

¹²⁹ Ibrahim Kujan, T(e) 9655-9657; P524, str. 2-3.

uniformi išao u kafić Ravna Gora, ne precizirajući datum,¹³⁰ nije dovoljno da se utvrdi veza između Arseno Grahovca i optuženog u vreme kada su se odvijali događaji koji se optuženom stavljaju na teret.

168. Većina smatra da dokazi ne pokazuju postojanje hijerarhijske veze između optuženog i Arseno Grahovca, i pripadnika njegove jedinice Karadorđe.

j. Srpska garda SPO-a

169. Prema Završnom podnesku tužilaštva, među grupama dobrovoljaca koje su bile u Zvorniku od 8. aprila 1992. i koje su učestvovala u zauzimanju Zvornika, nalazile su se "jedinice Vuka Draškovića".

170. Više dokaza ukazuje na to da je Srpska garda bila dobrovoljačka jedinica SPO-a kojom je rukovodio Vuk Drašković. Prema rečima optuženog, SPO je formirao Srpsku gardu tokom leta 1991. To je bila paravojna organizacija, čiji su pripadnici bili motivisani "pljačkom".¹³¹

171. Godine 1991, SPO je od Narodne skupštine tražio da prizna Srpsku gardu kao "vojsku", čiji je zadatak da štiti Srbe. Optuženi se javno usprotivio tom predlogu SPO-a. U intrevjuu od 25. jula 1991, optuženi je rekao, ne navodeći tačno vreme, da su pripadnici Srpske garde ranije bili deo SČP-a/SRS-a, ali da su zbog nediscipline – problema s alkoholom i ponašanjem – izbačeni iz SČP-a/SRS-a.¹³²

172. Prema rečima optuženog, Srspskom gardom je komandovao Đorđe Božović zvani Giška, "notorni kriminalac", zatim, od novembra 1991, Branislav Lajnović Dugi , a potom Boro Antelj.¹³³

173. Veće ne raspolaže s dovoljno dokaza da bi zaključilo da je postojala hijerarhijska veza između optuženog i dobrovoljačke/paravojne grupe Srpska garda.

k. Jedinice Branislava Gavrilovića zvanog Brne i Slavka Aleksića

174. Optuženi je 1991. godine postavio Branislava Gavrilovića zvanog Brne, člana SRS-a, za komandanta dobrovoljaca SČP-a/SRS-a Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema.¹³⁴

¹³⁰ Ibrahim Kujan, T(e) 9644, 9646, 9652-9655; P524, str. 2-3, 6; Vojislav Dabić, T(e) 15114; VS-1067, T(e) 15347; VS-1051, T(e) 8858, 8896.

¹³¹ P31, T. 43128, 43135, 43137, 43147, 43739; P229, str. 1.

¹³² Aleksa Ejić, T(e) 10462; P31, T. 43393; P261, I deo, str. 83-84; P 1181, str. 13.

¹³³ P31, T. 43131, 43137- 43138.

175. Brnetova jedinica bila je prisutna u trenutku napada na Grbavicu 21. aprila 1992. i u opštini Ilidža u julu 1993. Pripadnici Brnetove jedinice, koja je bila na položajima na Golom Brdu na Igmanu, bili su, konkretno, Boro Pajković zvani Pajke, koji je bio Brnetov četnički poručnik, Major, koji je bio komandant, i jedan čovek čiji je nadimak bio Čopo.¹³⁵

176. Veće napominje da su pripadnici VRS-a izveštavali svoje pretpostavljene o kriminalnom ponašanju pripadnika Brnetove jedinice. Tako je 18. novembra 1992, pukovnik Stanislav Galić, komandant SRK-a izvestio Glavni štab VRS-a da je paravojna formacija kojom komanduje Brne, koja broji 25 ljudi i deluje na prostoru Rakovice, "grup[a] kriminalaca koja [...] nanosi štetu ugledu Vojske Republike Srpske".¹³⁶

177. Više dokaza, uključujući naredbu koju je potpisao optuženi 1993. godine, kojom se Brnetu dodeljuje zvanje četničkog vojvode zbog toga što je, između ostalog, bio komandant četničkih jedinica, omogućuju da se utvrdi da je Brne komandovao jedinicom dobrovoljaca SRS-a na području Sarajeva tokom perioda na koji se odnosi Optužnica. Ali, prema rečima veštaka Theunensa, Brnetova jedinica nije bila upućena iz Beograda na to područje, gde se nalazila pod nadležnošću VRS-a.¹³⁷

178. Što se tiče jedinice Slavka Aleksića, mnogi dokazi omogućuju da se utvrdi da je on komandovao jedinicom dobrovoljaca SRS-a, koja je bila stacionirana na jevrejskom groblju u Sarajevu, barem u periodu od aprila 1992. do septembra 1993. Ta jedinica se zvala Novosarajevski četnički odred. Svedok VS-1060 je pripadnike te jedinice, od kojih su neki identifikovani, bez razlike nazvao šešeljevcima ili četnicima; ipak, prema rečima tog svedoka, ti izrazi su jasno označavali pripadnike jedinice Slavka Aleksića stacionirane na jevrejskom groblju. Imali su duge kose i brade, i nosili su šubare s kokardom.¹³⁸

179. Više dokaza potvrđuje da je Slavko Aleksić, koji je bio član SRS-a i rukovodio jedinicom dobrovoljaca SRS-a, takođe bio u opštini Ilidža tokom perioda na koji se odnosi Optužnica.¹³⁹

180. Optuženi je u svojoj izjavi na osnovu pravila 84*bis* konkretno priznao da su Brne i Slavko Aleksić zaista bili na Grbavici i da su komandovali dobrovoljcima SRS-a na terenu.¹⁴⁰ S druge

¹³⁴ P215 pod pečatom; P217, str. 186; P999, str. 2; P1000, str. 5.

¹³⁵ Perica Koblar, T(e) 7988-7989, 7994; P518, str. 1-3; P836, par. 47; P999, str. 3-4; P1000, str. 3, 10-11, 15; P1230, str. 11; P1319, str. 7.

¹³⁶ P985, str. 1.

¹³⁷ Reynaud Theunens, T(e) 4041 T(e) 4236-4238, 4242 i 4247-4250; P217, str. 186; P1000, str. 3, 14-15.

¹³⁸ Reynaud Theunens, T(e) 3824, 4041, 4226; VS-1060, T(e) 8591, 8596-8597, 8574-8575, 8616, 8637, 8681; P55, str. 20; P217, str. 185; P256; P471; P644, str. 14; P846, str. 3; P1248, str. 6; P1319, str. 7-9.

¹³⁹ P1000, str. 15; P1319, str. 9.

strane, optuženi je potvrdio da je Slavko Aleksić, iako je bio član SRS-a od leta 1992, već bio na mestu događaja jer je iz Sarajeva, i nije dobio uputstvo SRS-a iz Beograda da se tamo pridruži oružanim snagama. Pored toga, optuženi je Slavku Aleksiću dodelio zvanje vojvode 1993. godine.¹⁴¹

181. S obzirom na ukupne dokaze, Veće zaključuje da su Slavko Aleksić i Brne komandovali dobrovoljačkim jedinicama SRS-a u BiH tokom perioda na koji se odnosi Optužnica, ali da nisu bili formalno upućeni od strane SRS-a na područje Sarajeva. Međutim, optuženi ih je priznao kao komandante dobrovoljaca SRS-a na terenu. Njihove jedinice su bile, takođe, pod komandom VRS-a.

1. Dobrovoljački odredi Vladan Lukić i Dragi Lazarević

182. Tužilaštvo u Završnom podnesku navodi da su šešeljevci, konkretno jedinica Vladan Lukić, na čijem je čelu bio Ljuba Ivanović, i odred Dragi Lazarević, koja je imala 700 do 800 vojnika i kojom je komandovao vojvoda Vakić, delovali u periodu od maja do jula 1992. u Nevesinju, gde su bili u sastavu lokalne TO, a zatim potčinjeni JNA i na kraju VRS-u. Prema rečima optuženog, prisustvo dobrovoljaca SRS-a kojima je komandovao Branislav Vakić na teritoriji Nevesinja bilo je ograničeno na jednu vojnu akciju u Podveležju.

183. Od 10. maja 1992, dobrovoljački odred Vladan Lukić, pod komandom Ljube Ivanovića, delovao je na području Mostara i Čapljine. Krajem juna 1992, odred Dragi Lazarević, u čijem su sastavu bili dobrovoljci SČP-a, delovao je u Podveležju i odlukom predsednika RS stavljen je pod komandu Hercegovačkog korpusa VRS-a.¹⁴²

184. Što se tiče ova dva odreda, Veće primećuje da u vezi s njima nema navoda u Optužnici ni u Pretpretresnom podnesku tužilaštva. Pored toga, Veće raspolaže samo dokazima u vezi s učestvovanjem dobrovoljačkog odreda SRS-a Dragi Lazarević u borbama na području Nevesinja, u Podveležju.

¹⁴⁰ P644, str. 14; P1230, str. 11.

¹⁴¹ P217, str. 185.

¹⁴² P28; P29; P55, str. 9; P889, str. 19.

IV. KRIVIČNA DELA¹⁴³

A. Uvodne napomene

1. Sadržaj pojma "etničko čišćenje"

185. Tužilaštvo koristi pojam "etničko čišćenje" više puta u raznim podnescima. Optuženi se ne izjašnjavaju u vezi s tim u svom Završnom podnesku.

186. Čini se da se pojam "etničko čišćenje", koji ne odgovara nijednom konkretnom krivičnom delu, odnosi na određeni proces koji obuhvata počinjenje određenog broja krivičnih dela.¹⁴⁴ Veće zbog toga upućuje na konkretno navedena krivična dela.

2. "Srpske snage", počinioci zločina

187. Ponekad je nemoguće tačno odrediti fizičke počinioce zločina i oni se mogu označiti jedino izrazom "srpske snage". Kada su to omogućili dokazi uvršteni u spis, Veće je u pogledu toga donelo precizne zaključke. Ionako težak zadatak identifikovanja počinitelja zločina na terenu, otežala je terminološka zbrka u svedočenjima u vezi s razlikovanjem "četnika", "šešeljevaca" i drugih pripadnika srpskih snaga.

B. Član 5 Statuta: zločini protiv čovečnosti

188. Tužilaštvo tvrdi da je izvršen rasprostranjeni ili sistematski napad usmeren protiv civilnog stanovništva Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Vojvodine, u periodu od avgusta 1991. pa barem do septembra 1993. Tužilaštvo objašnjava da je "kampanja nasilja i zlostavljanja bila [...] usmerena protiv hrvatskog, muslimanskog i drugog nesrpskog stanovništva u opštinama navedenim u Optužnici". Govor optuženog u Hrtkovcima 6. maja 1992. je, kako tvrdi tužilaštvo, imao odlučujuću ulogu, budući da je optuženi često naglašavao vezu između proterivanja Hrvata iz Hrtkovaca, oružanog sukoba u Hrvatskoj i svoje vizije homogene Velike Srbije. Prema navodima tužilaštva, "[s]redstva i metode napada, zločini koji su počinjeni i diskriminatoran karakter napada predstavljaju dodatne dokaze o tome da je napad bio usmeren protiv civilnog stanovništva". Takođe se navodi da su srpske snage, nakon što su preuzele kontrolu nad opštinama Vukovar, Zvornik, Mostar i Nevesinje, u saradnji s lokalnim srpskim vlastima, uspostavile režim progona

¹⁴³ Sudija Lattanzi se ne slaže sa isuviše šturim načinom na koji je većina analizirala dokaze u vezi sa zločinima na terenu.

sračunat na to da se s tih teritorija istera nesrpsko civilno stanovništvo, nad kojim su, takođe, izvršena dela deportacije i prisilnog premeštanja.

189. Optuženi u svom Završnom podnesku negira da su počinjeni zločini protiv čovečnosti u Vukovaru, pozivajući se na predmet *Mrkšić*. Kad je reč o lokalitetima u BiH, optuženi odgovara da treba da se odustane od tačaka progona, deportacije i prisilnog premeštanja u okviru UZP-a, shodno predmetu *Krajišnik*. Što se tiče Hrtkovaca, on tvrdi da "za događaje u Hrtkovcima ne postoji nadležnost MKSJ-a, jer vlast koja je bila na teritoriji Srbije gde su Hrtkovci i AP Vojvodina nema status zaraćene strane za oružane sukobe koji su se u to vreme odvijali na teritorijama Bosne i Hercegovine i Hrvatske".

190. Nezavisnost postupaka, kao i relativan značaj pravosnažnosti ranijih presuda ne dopušta pretresnom veću da se osloni na pravne ili činjenične zaključke drugog veća i da primeni te zaključke na svoj predmet.¹⁴⁵ Zbog toga Veće ne može udovoljiti pozivu optuženog da, u ime pravosnažnosti presuda, usvoji činjenične i pravne zaključke iz predmeta *Mrkšić* i *Krajišnik*.

191. Da bi se mogla kvalifikovati kao zločini protiv čovečnosti u smislu člana 5 Statuta, krivična dela su morala biti počinjena "tokom oružanog sukoba", bilo međunarodnog bilo nemeđunarodnog karaktera.¹⁴⁶ Osim toga, mora postojati objektivna geografska ili vremenska veza između dela optuženog i oružanog sukoba.¹⁴⁷

192. U svetlu ukupnih dokaza uvrštenih u spis, većina u Veću, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, zaključuje da tužilaštvo nije dokazalo van svake razumne sumnje da je izvršen rasprostranjeni ili sistematski napad protiv nesrpskog civilnog stanovništva na znatnim delovima Hrvatske i BiH. Većina smatra da tužilaštvo, konkretno, nije dokazalo da je protiv nesrpskog stanovništva koje je živelo u opštinama Vukovar, Zvornik, na širem području Sarajeva, i u opštinama Mostar i Nevesinje, izvršena kampanja nasilja i zlostavljanja. Većina smatra da nisu predočeni dokazi koji nepobitno pokazuju da je izvršen rasprostranjeni ili sistematski napad usmeren protiv civilnog stanovništva; da predočeni i analizirani dokazi pre ukazuju na stanje

¹⁴⁴ V. Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 84.

¹⁴⁵ Ta konstatacija ne dovodi u pitanje postupak formalnog primanja na znanje činjenica, predviđen pravilom 94 (B) Pravilnika.

¹⁴⁶ Član 5 Statuta. V. takođe predmet *Tadić*, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost suda (Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*), par. 142; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 542. Prema jurisprudenciji Međunarodnog suda, "oružani sukob postoji svuda gde se pribeglo oružanoj sili između država ili produženom oružanom nasilju između vlasti i organizovanih naoružanih grupa, ili pak između takvih grupa unutar jedne države". Za definiciju oružanog sukoba, v. Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 70. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Bošković i Tarčulovski*, par. 21; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 336; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 56.

oružanog sukoba između neprijateljskih vojnih snaga, s civilnim komponentama. Prisustvo boraca civila, u neutvrđenim razmerama, u sukobima koje su mnogi svedoci opisali kao ulične borbe, za svaki komadić teritorije i za svaku kuću, daje kontekst koji ne omogućava zaključak da je izvršen napad usmeren protiv civila.

193. Na tužilaštvu je bilo da jasno prikaže situaciju i da sudijama predstavi sliku koja bi jasno pokazala da su civili masovno uzimani za metu, a da nisu učestvovali u borbama i nisu predstavljali nikakvu pretnju za srpske borce. Tužilac, po mišljenju većine, nije izvršio taj zadatak, nego je izneo samo opšte tvrdnje, nepovezane s konkretnim dokazima koji su predloženi sudijama. Većina ne može u tim okolnostima zanemariti argument odbrane – koji se javlja i u mnogim svedočenjima¹⁴⁸ – koji objašnjava da su civili pobjegli iz zona borbenih dejstava da bi se sklonili na mestima na kojima su se nalazili pripadnici iste etničke ili verske grupe; da autobusi koji su bili obezbeđeni za tu svrhu nisu bili deo operacije prisilnog premeštanja stanovništva, nego zapravo deo humanitarne pomoći neborcima koji su bežali s područja na kojima se više nisu osećali bezbedno.

194. Što se tiče Vojvodine,¹⁴⁹ valja pre svega reći da većina, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, primećuje da se ne radi o zoni oružanog sukoba. Većina smatra da tužilaštvo nije učinilo nikakav napor da pokaže, a kamoli da uveri Veće u postojanje nepobitne veze između sukoba u Hrvatskoj i u BiH i situacije u Vojvodini. Veće ne može izvesti zaključak o takvoj vezi samo iz prisustva srpskih izbeglica iz Hrvatske u Hrtkovcima, tim pre što tužilaštvo ne kaže ništa o konkretnim okolnostima u kojima se odvijalo proterivanje tih srpskih izbeglica iz Hrvatske. Da li se radilo o aktima rata ili naprosto o aktima konsolidovanja njihovog nacionalnog identiteta pre otvorenog sukoba? U vezi s tim nije predložen nijedan dokaz.¹⁵⁰

195. Većina u Veću, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, konstatuje i druge neadekvatnosti u postupanju tužilaštva. Posebno ima u vidu nedostatke izveštaja veštaka Ewe Tabeau. Izveštaj se ne fokusira na to da li je odlazak Hrvata izazvan govorom optuženog 6. maja 1992. ili, generalno, pretrpljenim nasiljem. Veštak samo daje opšti pregled odlazaka tokom cele 1992. godine, pri čemu ne navodi jasno šta je bilo povod za te odlaske. Svedočenje VS-061, na kojem tužilaštvo

¹⁴⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 83; Prvostepena presuda u predmetu *Mrkšić i drugi*, par. 430; Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 546.

¹⁴⁸ VS-1022, T(e) 9524 do 9525, 9528 do 9530 (zatvorena sednica); P696 pod pečatom, par. 16.

¹⁴⁹ Kad je reč o Vojvodini, Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Ewa Tabeau; Katica Paulić; Aleksa Ejić; Franja Baričević; Goran Stoparić; VS-007; VS-061 (T(e) 10014-1016); VS-067; VS-1134; C26 pod pečatom; P31; P164; P547; P549; P550; P551 pod pečatom; P554; P555; P556; P557; P558; P559; P560; P561; P564 pod pečatom; P565; P566; P631; P1049 pod pečatom; P1050 pod pečatom; P1104 pod pečatom; P1330.

¹⁵⁰ VS-061 se slaže s optuženim da su mnoge od srpskih izbeglica došle iz opštine Grubišno Polje u Zapadnoj Slavoniji, gde se nikad nisu vodile borbe. V. VS-061, T(e) 10015 i dalje.

zasniva svoju tezu, takođe sadrži bitne nedostatke. VS-061 je više puta tokom svog svedočenja priznao svoje propuste i neobjektivnu verziju događaja. Kada je rekao istinu, njegovo svedočenje nije više bilo korisno za tužiočevu tezu. On prihvata da se spisak Hrvata koji su popisani radi izdavanja krštenica i venčanica ne podudara s potvrđenim odlascima tih istih osoba.¹⁵¹ On prihvata da su neki odlasci Hrvata proizašli iz sasvim legitimnih pregovora sa srpskim izbeglicama koji su hteli da svoju kuću u Hrvatskoj zamene za kuću u Hrtkovcima.¹⁵² On je na kraju prihvatio, priznajući svoje početne propuste i preterivanja tokom glavnog ispitivanja, da ono što je ispričao o pljačkama čija je bio žrtva, pretnjama smrću koje su mu upućene i naročito ubistvu jednog Hrvata, Mijata Štefanca, koje je prikazano kao zvono na uzbunu koje je pokrenulo lavinu straha i odlazaka civila Hrvata iz Hrtkovaca, zapravo nije daleko od pukog fabuliranja.¹⁵³ On je prihvatio da je, kao što tvrdi i optuženi, Štefančeva smrt posledica banalne svađe u kafani, koja je loše završila; da su ubice uhapšene i da im je suđeno.¹⁵⁴

196. Većina je, generalno, primetila da opisano nasilje nad civilima u Hrtkovcima, čak i ako se smatra utvrđenim, ne predstavlja, kad je reč o raširenosti i *modus operandi*, rasprostranjeni ili sistematski napad usmeren protiv civilnog stanovništva. Tužilaštvo navodi uglavnom dela zastrašivanja koja su vršile pre svega srpske izbeglice, od kojih je većina bila proterana iz Hrvatske i koje nisu imale dom, nad Hrvatima čije kuće su bile prazne, da bi ih naveli da svoje kuće zamene za kuće u Hrvatskoj. Predočeni dokazi pokazuju latentno, usmereno i ograničeno šikaniranje, bez vidljive direktne veze ili povezanosti s ostatkom zemlje.¹⁵⁵ Govor optuženog 6. maja nije prolongirao aktivnosti usmerene protiv hrvatskih civila na drugim mestima. Radilo se o govoru u okviru izborne kampanje, koji svakako ima antihrvatske tendencije, ali koji je uglavnom kritikovao postupke srpskih vlasti, za koje je optuženi smatrao da su neefikasni i da nedovoljno štite srpske izbeglice proterane iz Hrvatske.¹⁵⁶ Većina ne razume kako je tužilaštvo pokazalo da su taj govor i njegove hipotetičke posledice pojačale ili čak prolongirale širi napad usmeren protiv hrvatskog civilnog stanovništva. Po mišljenju većine, izvedeni dokazi ne samo da ne omogućavaju zaključak da je izvršen masovni napad usmeren protiv hrvatskog civilnog stanovništva, nego zapravo pokazuju dela bazirana prvenstveno na porodičnim odnosno privatnim motivima i podstaknuta pre svega željom Srba da steknu dom koji su izgubili zbog svog izbegličkog statusa.

¹⁵¹ VS-061, T(e) 10081-10083 (delimično zatvorena sednica).

¹⁵² VS-061, T(e) 10027.

¹⁵³ VS-061, T(e) 10044-10067 (delimično zatvorena sednica).

¹⁵⁴ VS-061, T(e) 10044-10058 (delimično zatvorena sednica).

¹⁵⁵ VS-061 govori o spontanim incidentima, koje su izazvale srpske izbeglice koje su se kretale u grupama od po troje, četvero ili petero i koje su išle od vrata do vrata da predlože zamenu kuća. V. T(e) 10087.

¹⁵⁶ V. VS-061, T(e) 10036.

Većina u vezi s tim upućuje na više svedočenja o tužbama nekih Hrvata kojima se pretilo ili su silom isterani iz svojih kuća, i koje su lokalne vlasti rešile u njihovu korist.¹⁵⁷

197. Većina na kraju primećuje – ne gubeći iz vida izuzetno zabrinjavajući sadržaj govora optuženog od 6. maja, u kojem on jasno poziva na proterivanje Hrvata, posebno onih koje smatra neloyalnima – da se optuženom ni ne stavlja na teret da je bio direktno povezan sa zamenom kuća. Te ugovore o zameni tužilaštvo pak smatra glavnim sredstvom za proterivanje Hrvata iz Hrtkovaca. Takođe, tužilaštvo je u najboljem slučaju trebalo da traži indirektnu odgovornost optuženog, a ne direktnu odgovornost za dela progona. U svakom slučaju, većina konstatuje da nema dovoljno bitnih pravnih elemenata da bi se utvrdila bilo kakva krivična odgovornost za zločine protiv čovečnosti.

198. Prema tome, većina u Veću, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, smatra da nisu ispunjeni uslovi iz člana 5 Statuta kad je reč Hrvatskoj, BiH i Vojvodini.

C. Kršenje zakona i običaja ratovanja

1. Uslovi za primenu člana 3 Statuta

199. Tužilaštvo tvrdi – a optuženi to ne osporava – da je u Hrvatskoj i u BiH tokom relevantnog perioda postojao jedan ili više oružanih sukoba. Ono dodaje da su krivična dela koja se optuženom stavljaju na teret u tesnoj vezi s oružanim sukobom. Dakle, četiri uslova iz Odluke o nadležnosti u predmetu *Tadić* ispunjena su za sva dela za koja se tereti na osnovu člana 3 Statuta.

200. Optuženi se nije izjasnio o postojanju veze između kršenja zakona i običaja ratovanja koja mu se stavljaju na teret i oružanog sukoba, niti o četiri uslova iznesena u Odluci o nadležnosti u predmetu *Tadić*.¹⁵⁸

201. Prema tome, po mišljenju Veća, utvrđeno je sledeće: (i) postojanje oružanog sukoba u Hrvatskoj¹⁵⁹ i u BiH¹⁶⁰ u periodu na koji se odnosi Optužnica; (ii) da su pripadnici srpskih snaga

¹⁵⁷ V. npr. VS-061, T(e) 10023-10025; Aleksa Ejić, T(e) 10328.

¹⁵⁸ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 94. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 120. Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 342; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 55, gde se upućuje na Odluku o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 67, 70. U Odluci o nadležnosti u predmetu *Tadić* postavljaju se četiri dodatna uslova: (i) kršenje mora da predstavlja povredu pravila međunarodnog humanitarnog prava; (ii) pravilo mora biti običajne prirode, ili, ako pripada pravu koje se bazira na sporazumima, taj sporazum je nesumnjivo bio obavezujući za strane u vreme počinjenja navodnog krivičnog dela i nije bio u suprotnosti sa ili izuzet od čvrstih normi međunarodnog prava; (iii) kršenje mora biti teško, što znači da mora predstavljati povredu pravila koja štite važne vrednosti, i ta povreda mora uključiti teške posledice po žrtvu; (iv) povreda pravila mora zahtevati, po običajnom pravu ili po pravu baziranom na sporazumima, individualnu krivičnu odgovornost osobe koja je prekršila to pravilo. Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 94, 143. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 66.

počinili krivična dela koja se navode u Optužnici kao kršenja zakona i običaja ratovanja, u službi oružanog sukoba ili zbog tog sukoba.

2. Ratni zločini koji se ne navode u Optužnici

202. Veću je predočen određeni broj dokaza o krivičnim delima koja se ne navode u Optužnici, mada se u nekim slučajevima pominju u Pretpretresnom podnesku i/ili u Završnom podnesku tužilaštva. U svetlu prava optuženog da bude informisan o optužbama protiv njega, Veće nije uzelo u obzir te dokaze.¹⁶¹

3. Ratni zločini za koje su dokazi nedovoljni

203. S obzirom na nedovoljne dokaze, nije utvrđeno da su počinjena sledeća krivična dela:

¹⁵⁹ Odluka od 8. februara 2010, Dodatak A, činjenice br. 29, 44-61; Reunaud Theunens, T(e) 3966-3967, 3974-3975; VS-004, T(e) 3402-3403, 3405-3408; VS-1064, T(e) 8694; Emil Čakalić, T(e) 4910; P31, T. 43562; P244; P245; P278, par. 7; P632, str. 31-37; P857, par. 11; P859, str. 29806-29808; P864. Srpske snage prisutne u Vukovaru obuhvatale su JNA, pod čiju komandu su stavljeni TO i dobrovoljci, v. P1137, str. 13064-13065.

¹⁶⁰ Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenice br. 167, 171-172; VS-1015, T(e) 5396-5398; Asim Alić, T(e) 7022-7023; P836, par. 12; VS-1065, T(e) 6298-6300; VS-2000, T(e) 14014-14015, 14114; P31, T. 43325-43326, 43690-43691, 43695; P953, str. 1-2; P956; P992, str. 46-49; P1044, str. 3.

¹⁶¹ Generalno, Veće nije uzelo u obzir dokaze u vezi sa zločinima počinjenim nad ratnim zarobljenicima, budući da se sva krivična dela navedena u Optužnici odnose isključivo na civile (v. konkretno paragraf 18 Optužnice koji se odnosi isključivo na ubistva civila). Nisu uzeti u obzir ni dokazi za sledeće događaje: **Za opštinu Zvornik:** Prisilni rad zatočenika koji se navodi u paragrafu 17(e) Optužnice odnosi se izričito i potpuno samo na kopanje grobova, utovarivanje [municije] za srpske snage, kopanje rovova, kao i druge vidove fizičkog rada na frontu. Ti navodi ne pokrivaju pljačkanje koje su izvršili zatočenici iz Ciglane, koje se pominje u paragrafu 94 Pretpretresnog podneska tužilaštva. Prema mišljenju sudije Lattanzi, u paragrafu 30 Optužnice, koji je jedini relevantan u kontekstu ratnih zločina, prisilni rad se pominje na uopšten način, a u paragrafu 29(e) govori se o događajima u Ciglani. **Za šire područje Sarajeva:** U svom Završnom podnesku, tužilaštvo navodi da su pripadnici Vasketove jedinice zatočili Muslimane u radionici za popravku automobila Muje Džafića na Ilijašu, i da su oni bili prisiljavani da montiraju eksplozivne naprave i da postavljaju oružje na ukradene kamione. Međutim, tužilaštvo optužbu za prisilni rad civila navodi samo u vezi sa zatočeničkim centrima čiji potpun popis je iznet u paragrafu 29 Optužnice. U tom paragrafu se ne pominje radionica Muje Džafića za popravku automobila. Prisilni rad zatočenika ili osoba držanih u kućnom pritvoru navodi se u paragrafu 17(e) Optužnice, koji se odnosi samo na kopanje grobova, utovarivanje municije za srpske snage, kopanje rovova, kao i druge vidove fizičkog rada na frontu. Prema tome, ta formulacija ne pokriva radove koje su navodno vršili zatočenici iz radionice Muje Džafića za popravku automobila. Na kraju, tužilaštvo u svom Pretpretresnom podnesku navodi pljačku javne ili privatne imovine koju su počinile srpske snage na Grbavici, u opštini Novo Sarajevo, u periodu od aprila 1992. do septembra 1993. Međutim, u paragrafu 34 Optužnice, tužilaštvo daje potpun spisak opština šireg područja Sarajeva u kojima je izvršena pljačka. Ta formulacija ne pokriva pljačku javne ili privatne imovine na Grbavici (Novo Sarajevo). **Za opštinu Mostar:** Veću su predočeni dokazi koji pokazuju da su srpske snage pljačkale robu prilikom povlačenja iz Mostara od približno 25. maja 1992. Međutim, za opštinu Mostar navodi se samo pljačka domova u paragrafu 34 Optužnice. **Za opštinu Nevesinje:** Veće nije uzelo u obzir ni dokaze u vezi s ubistvima i zlostavljanjem koje je 16. juna 1992. počinio komandir policije Krsto Savić, u stanici policije u Nevesinju i u domovima civila u opštini Nevesinje, budući da ti navodi nisu uključeni u Optužnicu, odnosno da su izneseni tek u Završnom podnesku tužilaštva.

- a. ubistvo, odsecanjem glave, jednog Muslimana u Crnoj Rijeci i pogubljenje zatočenika na području Crne Rijeke (šire područje Sarajeva), koje je počinila Vasketova jedinica, tokom leta 1993;¹⁶²
- b. ubistvo nesrpskih zatočenika na brdu Žuč (šire područje Sarajeva) tokom leta 1993;¹⁶³
- c. okrutno postupanje putem radova kao što su kopanje grobova, utovarivanje municije za srpske snage, kopanje rovova, kao i drugi vidovi fizičkog rada na frontu, koje su vršili zatočenici na poljoprivrednom dobru Ovčara (opština Vukovar), u novembru 1991;¹⁶⁴
- d. okrutno postupanje putem prisilnog rada i seksualnog zlostavljanja zatočenika u skladištu Veleprometa (opština Vukovar), u novembru 1991;¹⁶⁵
- e. mučenje i okrutno postupanje u Gerinoj klanici (opština Zvornik) u periodu od aprila do jula 1992;¹⁶⁶
- f. mučenje i okrutno postupanje prema zatočenicima u Sonjinoj kući (šire područje Sarajeva) u periodu od aprila 1992. do septembra 1993;¹⁶⁷
- g. mučenje i okrutno postupanje prema nesrpskim zatočenicima u kasarni u Semizovcu (šire područje Sarajeva) u periodu od aprila 1992. do septembra 1993;¹⁶⁸

¹⁶² Dokazi pokazuju učešće Vasketove jedinice u vojnim operacijama u Crnoj Rijeci, ali nisu dovoljno precizni, i ne omogućavaju da se tačno utvrdi vreme događaja. Sudija Lattanzi se ne slaže s tim zaključkom i smatra da je Veće trebalo da utvrdi taj zločin. Većina se oslonila na sledeće dokaze: Safet Sejdić; VS-1055; P836; P840.

¹⁶³ Veće prihvata svedočenja Safeta Sejdića i svedoka VS-1055 koja omogućavaju da se utvrdi da su srpske snage na brdu Žuč koristile zatočenke iz Planjine kuće kao živi zid. Međutim, na osnovu tih dokaza može se utvrditi da su se događaji koje pominje taj svedok odvijali u septembru 1992, a ne tokom leta 1993, kako tvrdi tužilaštvo (v. Optužnica, par. 24 i Dodatak VII; Pretpretresni podnesak tužilaštva, par. 103; Završni podnesak tužilaštva, par. 392 i Dodatak). Većina se oslonila na sledeće dokaze: Safet Sejdić; VS-1055; P975; P1160 pod pečatom.

¹⁶⁴ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Odluka od 8. februara 2010, Dodatak A; Emil Čakalić; Vilim Karlović; Dragutin Berghofer; Milorad Vojnović; Ljubiša Vukašinović; Davor Strinović; Goran Stoparić; VS-002; VS-007; VS-016; VS-021; VS-065; P268 pod pečatom; P278; P604; P621; P1155 pod pečatom.

¹⁶⁵ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Vilim Karlović; Dragutin Berghofer; Emil Čakalić; VS-002; VS-051; P278; P282; P844 pod pečatom.

¹⁶⁶ Sudija Lattanzi se ne slaže s tim zaključkom i smatra da je Veće trebalo da utvrdi da je počinjen taj zločin. Veće smatra da je utvrđeno da je 5. juna 1992. veliki broj nesrpskih zatočenika iz Tehničke škole u Karakaju prebačen u Gerinu klanicu. Međutim, većina ne raspolaže dokazima o mučenju i okrutnom postupanju za koje tužilaštvo navodi da su počinjeni u Gerinoj klanici, kao ni o uslovima zatočenja. Većina se oslonila na sledeće dokaze: VS-1066; VS-1087; P696 pod pečatom.

¹⁶⁷ Zbog nedostatka dokaza o tim događajima, Veće ne može zaključiti da su u Sonjinoj kući počinjeni zločini.

¹⁶⁸ Veće prihvata svedočenje Safeta Sejdića, koji je izjavio da su posle napada na Svrake u aprilu 1992. srpske snage hapsile muškarce Muslimane, da su neke od njih odveli kasarnu u Semizovcu, dok su druge poslali u druge zatočeničke

- h. mučenje i okrutno postupanje prema zatočenicima u vulkanizerskoj radionici na raskrsnici u Vogošći (šire područje Sarajeva) u periodu od aprila 1992. do septembra 1993;¹⁶⁹
- i. pljačka javne ili privatne imovine grada i domova u Vukovaru, u periodu od 1. avgusta 1991. do maja 1992;¹⁷⁰
- j. pljačka privatne imovine koju su počinile srpske snage u selima Donja Bijenja, Gornja Bijenja, Presjeka, Kljuna, Borovčići, Kruševljani, Pridvorci i Hrušta (opština Nevesinje) u periodu od 1. marta 1992. do kraja septembra 1993.¹⁷¹

204. Iz istih razloga, većina u Veću, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, nije bila u mogućnosti da utvrdi da su u periodu na koji se odnosi Optužnica počinjena sledeća krivična dela:

- a. bezobzirno razaranje, ili pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom, grada Vukovara i domova u Vukovaru;¹⁷² domova u selu Svrake (šire područje Sarajeva);¹⁷³ grada Ilijaša i domova u Ilijašu (šire područje Sarajeva);¹⁷⁴ grada

centre. Veće međutim ne raspolaže drugim dokazima o tom mestu zatočenja, ni o zločinima koji su, prema navodima, tamo počinjeni. Budući da dokazi o zatočenju nesrba u kasarni u Semizovcu nisu dovoljno utemeljeni, Veće smatra da se ni nehumani uslovi zatočenja nesrpskih zatočenika ni zlostavljanja kojima su, prema navodima, bili izloženi, ne mogu utvrditi. Što se tiče prisilnog rada nesrba koji su držani u kućnom pritvoru u Semizovcu, Veće takođe smatra da svedočenje Safeta Sejdića nije dovoljno konkretno.

¹⁶⁹ Budući da u vezi s tim navodom nije predložen nijedan dokaz, i da ga tužilaštvo uostalom ne iznosi u svom Završnom podnesku, Veće ne može zaključiti da su počinjeni zločini u vulkanizerskoj radionici na raskrsnici u Vogošći.

¹⁷⁰ Veće raspolaže dokazima koji omogućavaju da se utvrdi da su srpske snage, uključujući i dobrovoljce SRS-a, pripadnike odreda Leva Supoderica, pljačkali imovinu iz domova Hrvata, kao i imovinu grada Vukovara, kad su nad njim preuzeli kontrolu. Veće, međutim, ne raspolaže dodatnim dokazima koji bi omogućili da se oceni kako su se ta dela odrazila na žrtve ili na stanovništvo Vukovara. Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Nebojša Stojanović; Goran Stoparić; VS-002; VS-016; VS-027; P526; P527; P528; P586 pod pečatom; P644; P857; P1318; P1372 pod pečatom; P1379 pod pečatom.

¹⁷¹ Kada su srpske snage ušle u sela Donja Bijenja, Gornja Bijenja, Presjeka, Kljuna, Borovčići, Kruševljani, Pridvorci i Hrušta, otuđile su privatnu imovinu koja se nalazila u kućama i oko kuća, na primer automobile. Veće podseća da tužilaštvo nije iznelo navode o krađi automobila (v. Optužnica, par. 34). Osim toga, Veće ne raspolaže dokazima koji bi omogućili da se procene razmere te pljačke imovine. Veće se oslonilo na sledeće dokaze: P483 pod pečatom; P524; P880 pod pečatom.

¹⁷² Za sve navode razaranja Veće generalno primećuje da je, kako bi se utvrdilo da li su počinjena razaranja kao ratni zločin, bez ikakvog vojnog cilja, većina trebalo najpre da oceni razmere tog razaranja, koje snage su bile prisutne i konkretno prirodu i jačinu otpora srpskim snagama. Međutim, spis predmeta reflektuje samo dejstva srpskih snaga. U tim okolnostima većina nije u mogućnosti da kvalifikuje to razaranje kao ratni zločin. Što se tiče razaranja u Vukovaru, većina se oslonila na sledeće dokaze: Odluka od 8. februara 2010, Dodatak; Vesna Bosanac; Emil Čakalić; Dragutin Berghofer; Goran Stoparić; VS-002; VS-021; VS-051; P55; P57; P91; P183; P195; P261; P268 pod pečatom; P275; P278; P291; P407; P594; P595; P603; P844 pod pečatom; P845; P921; P1001; P1076; P1161 pod pečatom; P1260; P1291; P1373 pod pečatom; P1374 pod pečatom; P1376 pod pečatom; P1377 pod pečatom.

¹⁷³ Većina se oslonila na sledeće dokaze: Safet Sejdić; P463; P1346.

¹⁷⁴ Tokom napada na selo Lješevo, srpske snage, među kojima, konkretno, deo Vasketove jedinice, pripadnici TO Ilijaša, ali i drugi Srbi čija pripadnost nekoj jedinici se nije mogla utvrditi, uništili su više kuća i štala, između ostalog, one čije su vlasnici bili Munib Bulbul, Ismet Omanović i Nimza Sidić. Međutim, većina ne raspolaže dodatnim dokazima koji bi omogućili da se utvrdi da li je uništena znatna imovina. Većina se oslonila na sledeće dokaze: VS-1055; VS-1111; P449 pod pečatom; P451 pod pečatom; P840.

Mostara i domova u Mostaru;¹⁷⁵ i sela Donja Bijenja, Gornja Bijenja, Postoljani, Presjeka, Kljuna, Borovčići, Kruševljani, Pridvorci i Hrušta (opština Nevesinje);¹⁷⁶

- b. namerno uništavanje više muslimanskih verskih objekata u Zvorniku;¹⁷⁷ džamije u selu Svrake/Semizovac i rimokatoličke crkve u Semizovcu, u opštini Vogošća (šire područje Sarajeva);¹⁷⁸ tri džamije u Starom Ilijašu, u Gornjoj Misoči i u Donjoj Misoči, kao i drugih muslimanskih ili katoličkih verskih objekata na području Ilijaša (šire područje Sarajeva);¹⁷⁹ Sevri hadži-Hasanove džamije i franjevačke crkve u Mostaru;¹⁸⁰ i više džamija i jedne katoličke crkve, nakon preuzimanja kontrole nad Nevesinjem, u junu 1992, koje su počinile srpske snage.¹⁸¹

¹⁷⁵ Od početka aprila 1992, JNA, u čijim redovima su bili dobrovoljci SRS-a, napala je Mostar i, od sredine maja te godine, neselektivno je otvarala vatru na grad iz minobacača tokom 30 sati. Na osnovu toga Veće može da izvede razuman zaključak da je uništena znatna imovina. Međutim, većina ne raspolaže dovoljnim dokazima da bi zaključila van svake razumne sumnje da to uništavanje nije bilo opravdano vojnom nuždom. Većina se oslonila na sledeće dokaze: Zoran Rankić; VS-1067; C11; P31; P524; P659 pod pečatom; P843; P846; P1052 pod pečatom; P1074.

¹⁷⁶ Većina se oslonila na sledeće dokaze: Odluka od 23. jula 2010, Dodatak; Ibrahim Kujan; Vojislav Dabić; VS-1022; VS-1051; P483 pod pečatom; P524; P880 pod pečatom; P881 pod pečatom.

¹⁷⁷ Većina se oslonila na sledeće dokaze: Andrés Riedlmayer; VS-037; VS-038; P444; P1044; P1045; P1144 pod pečatom; P1401 pod pečatom.

¹⁷⁸ Većina je konstatovala da su džamija u selu Svrake/Semizovac i rimokatolička crkva u Semizovcu potpuno ili delimično uništene. Međutim, većina ne raspolaže drugim informacijama koje bi omogućile, na primer, da se utvrde počinioци dela. Većina se oslonila na sledeće dokaze: Safet Sejdić; P1045.

¹⁷⁹ Većina je utvrdila to uništavanje, ali nije bila u mogućnosti da utvrdi da je do njega došlo tokom perioda na koji se odnosi Optužnica. Većina se oslonila na sledeće dokaze: VS-1055; P840; P1045.

¹⁸⁰ Veće prihvata svedočenje veštaka Andrésa Riedlmayera, koji u svom izveštaju govori o uništenju, u periodu između aprila i maja 1992, Sevri hadži-Hasanove džamije u Mostaru. Veće takođe prihvata izjave Zorana Tota, koji je u svojoj pismenoj izjavi naveo da je, u periodu od marta do maja 1992. Srđan Đurić, dobrovoljac SRS-a, noću s dva do četiri ručna bacača raketa samoinicijativno gađao minaret jedne džamije u Mostaru. Većina konstatuje da se izjave Zorana Tota i dokazi koje je dao veštak Andrés Riedlmayer poklapaju u vezi s uništenjem minareta jedne džamije i da je reč o izolovanom činu. Većina takođe primećuje da se periodi koje pominju ta dvojica svedoka u vezi s tim uništavanjem podudaraju. Međutim, Veće smatra da nije u mogućnosti da uspostavi vezu između ta dva dokaza zbog toga što, s jedne strane, datum uništenja džamije nije dovoljno precizno naveden i, s druge strane, zbog činjenice da, iako se u oba slučaja govori o uništenju minareta džamije, većina ne može zaključiti, van svake razumne sumnje, da je džamija za koju Zoran Tot kaže da ju je uništio Srđan Đurić zaista Sevri hadži-Hasanova džamija, čije uništenje konstatuje veštak Andrés Riedlmayer u svom izveštaju. Većina zaključuje da je uništenje Sevri hadži-Hasanove džamije u Mostaru rezultat izolovanog čina, ali da dokazi ne omogućavaju ni da se utvrde tačne okolnosti ni počinioци tog uništavanja. Većina takođe zaključuje da dokazi ne omogućavaju da se zaključi kada je tačno došlo do uništenja franjevačke crkve. Veće ne može zaključiti van svake razumne sumnje da ta dela ulaze u vremenske okvire Optužnice. Većina se oslonila na sledeće dokaze: Odluka u vezi sa kvalifikovanošću veštaka Andrésa Riedlmayera, 8. maj 2008; Andrés Riedlmayer; P843; P1044; P1045.

¹⁸¹ Većina se oslonila na sledeće dokaze: Ibrahim Kujan; Andrés Riedlmayer; VS-1067; P524; P880 pod pečatom; P1045; P1052 pod pečatom.

4. Ratni zločini koje Veće smatra utvrđenim

(a) Opština Vukovar

205. Tužilaštvo u svojim raznim podnescima navodi da su uveče 19. novembra 1991. srpske snage, uključujući i dobrovoljce koje je regrutovao i/ili podstrekavao optuženi, počinili ubistvo određenog broja osoba odabranih među 2.000 osoba koje su se sklonile u skladištu Veleprometa ili su ih srpske snage naterale da tamo odu. Pored toga, 20. novembra 1991. ili približno tog datuma, srpske snage, uključujući i dobrovoljce SČP-a/SRS-a, počinile su, prema navodima, ubistvo 264 nesrba prebačenih iz vukovarske bolnice na poljoprivredno dobro Ovčara. Tužilaštvo takođe tvrdi da su 19. novembra 1991. srpske snage koristile skladište Veleprometa kao zatočenički centar gde je 1.200 civila nesrba boravilo u nehumanim uslovima i gde su neki od njih bili maltretirani. Dana 20. novembra 1991. ili približno tog datuma, pripadnici srpskih snaga, uključujući i dobrovoljce SČP-a/SRS-a, tukli su i mučili, prema navodima, žrtve iz grupe od 300 Hrvata i drugih nesrba na poljoprivrednom dobru Ovčara. Srpske snage, uključujući i dobrovoljce među kojima su bili šešeljevci, uništile su, prema navodima, veliki broj domova koji su pripadali nesrbima u toj opštini.

206. Optuženi ne poriče, ni u svojoj izjavi na osnovu pravila 84bis, ni u svojoj završnoj reči i Završnom podnesku, da su u Vukovaru počinjeni zločini, ali tvrdi da se on nije nalazio na mestima na kojima su počinjeni zločini i da SRS tamo nije postojao. Što se tiče poljoprivrednog dobra Ovčara, on dodaje da su dela počinjena kad je veliki broj dobrovoljaca SRS-a već bio napustio grad i da, prema tome, ti dobrovoljci nisu mogli učestvovati u ubistvima počinjenim na tom mestu. Što se tiče skladišta Veleprometa, on tvrdi da se ne može uspostaviti veza sa SRS-om ili dobrovoljačkim odredom Leva Supoderica, jer je to mesto kontrolisala vojna policija, a SRS nije bio prisutan.

207. Veće je analiziralo sve predočene dokaze u vezi s događajima u Vukovaru. S obzirom na podudarna svedočenja i druge dokaze koji nisu ozbiljno osporeni, Veće smatra da je utvrđeno da su na mestima koja se navode u nastavku počinjena sledeća krivična dela:¹⁸²

¹⁸² U vezi sa srpskim snagama prisutnim u Vukovaru: Odluka od 8. februara 2010, Dodatak; Reynaud Theunens; Milorad Vojnović; Ljubiša Vukašinić; Goran Stoparić; Jovan Glamočanin; VS-002; VS-007; VS-016; VS-027; VS-033; VS-065; C10; C11; C18; P23; P25 pod pečatom; P31; P41; P60; P185; P199; P217; P255; P288; P291; P292; P369; P391; P392; P423 pod pečatom; P586 pod pečatom; P604; P607; P644; P857; P858; P889; P1001; P1056 pod pečatom; P1058 pod pečatom; P1074; P1243; P1283; P1318.

- a. ubistvo zatočenika u skladištu Veleprometa 19. i 21. novembra 1991, koje su počinile srpske snage, među kojima su bili šešeljevci, pripadnici odreda Leva Supoderica;¹⁸³
- b. ubistvo zatočenika na poljoprivrednom dobru Ovčara 20. novembra 1991, koje su počinili pripadnici TO Vukovara i odred Leva Supoderica;¹⁸⁴
- c. mučenje i okrutno postupanje prema zatočenicima na poljoprivrednom dobru Ovčara 20. novembra 1991, koje su počinile srpske snage, među kojima su bili pripadnici TO i šešeljevci, pripadnici odreda Leva Supoderica;¹⁸⁵ mučenje i okrutno postupanje putem teškog zlostavljanja, i seksualnog nasilja nad jednom žrtvom;
- d. mučenje i okrutno postupanje prema zatočenicima u skladištu Veleprometa 21. novembra 1991. koje su počinile srpske snage, među kojima su bili šešeljevci, pripadnici odreda Leva Supoderica;¹⁸⁶ mučenje i okrutno postupanje putem teškog zlostavljanja.

(b) Opština Zvornik

208. Tužilaštvo u svojim raznim podnescima tvrdi da su 9. aprila 1992, ili približno tog datuma, tokom napada na grad Zvornik i okolna sela, srpske snage pogubile veliki broj nesrpskih civila. Nakon preuzimanja kontrole nad Zvornikom, srpske snage, među kojima su bili šešeljevci, počinile su, prema navodima, ubistva: u periodu od 12. do 20. maja 1992. na Ekonomiji (zatočenik umro od posledica premlaćivanja); u junu i julu 1992. u Ciglani; 30. i 31. maja 1992. u Domu kulture u Drinjači (pored optužbi za mučenje); u periodu od 1. do 5. juna 1992. u Tehničkoj školi u Karakaju; u periodu od 7. do 9. juna 1992. u Gerinoj klanici; u periodu od 1. do 26. juna

¹⁸³ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Odluka od 8. februara 2010, Dodatak; Vilim Karlović; Dragutin Berghofer; Emil Čakalić; Ljubiša Vukašinić; Goran Stoparić; Višnja Bilić; VS-007; VS-021; VS-051; P60; P268 pod pečatom; P277; P278; P282; P285; P528; P603; P746; P747; P748; P749; P752; P753; P777; P787; P788; P819; P844 pod pečatom; P845; P1074; P1156 pod pečatom.

¹⁸⁴ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Odluka od 8. februara 2010, Dodatak; Reynaud Theunens; Dragutin Berghofer; Vilim Karlović; Milorad Vojnović; Emil Čakalić; Vesna Bosanac; Ljubiša Vukašinić; Davor Strinović; Višnja Bilić; Goran Stoparić; VS-002; VS-007; VS-016; VS-021; VS-027; VS-033; VS-034; VS-051; VS-065; C10; C12; C26 pod pečatom; P183; P229; P253; P261; P268 pod pečatom; P269; P270; P278; P280; P283; P284; P526; P528; P597; P599; P600; P601; P602; P603; P604; P609; P611; P612; P613; P614; P615; P616; P617; P618; P619; P621; P630; P644; P771; P777; P780; P781; P782; P787; P819; P844 pod pečatom; P858; P974; P982; P1056 pod pečatom; P1058 pod pečatom; P1155 pod pečatom; P1156 pod pečatom; P1242; P1370 pod pečatom; P1372 pod pečatom.

¹⁸⁵ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Odluka od 8. februara 2010, Dodatak A; Emil Čakalić; Vilim Karlović; Dragutin Berghofer; Milorad Vojnović; Ljubiša Vukašinić; Davor Strinović; Goran Stoparić; VS-002; VS-007; VS-016; VS-021; VS-065; P268 pod pečatom; P278; P604; P621; P1155 pod pečatom.

¹⁸⁶ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Emil Čakalić; Vilim Karlović; Dragutin Berghofer; VS-002; VS-051; P278; P282; P844 pod pečatom.

1992. u Domu kulture u Čelopeku. Tužilaštvo navodi da su, u periodu od aprila do jula 1992, stotine civila nesrba bile zatočene u Zvorniku i okolini, u fabrici obuće Standard, u Ciglani, na Ekonomiji, u Domu kulture u Drinjači i u Domu kulture u Čelopeku, u bednim i nehumanim životnim uslovima (prenatranost, glad, prisilni rad, nedovoljna medicinska nega i sistematsko fizičko i psihičko zlostavljanje), i da su premlaćivane. U aprilu 1992. srpske snage, a posebno šešeljevci i Arkanovi Tigrovi, uništile su, prema navodima, mnoge džamije i druge bogomolje, kao i versku dokumentaciju u opštini Zvornik. I na kraju, srpske snage su, prema navodima, u periodu od 1. marta 1992. do kraja septembra 1993, opljačkale na stotine domova u opštini Zvornik.

209. Optuženi u Završnom podnesku tvrdi da ni on ni dobrovoljci Srpske radikalne stranke, nisu pomenuti u predmetu *Krajišnik* i da sudije treba da to imaju na umu prilikom ocenjivanja dokazne vrednosti i relevantnosti predloženih dokaza. Optuženi tvrdi da je tužilaštvo, budući da ga nije smatralo direktnim počiniocem, trebalo da pokaže postojanje veze između njega i drugih direktnih ili glavnih počinitelja, a to tužilaštvo nije uspjelo da dokaže. Optuženi takođe primećuje da su dela koja mu se stavljaju na teret počinjena u vreme kada u Zvorniku nije bilo članova SRS-a.

210. Veće je analiziralo sve predložene dokaze u vezi s događajima u Zvorniku. S obzirom na podudarna svedočenja i druge dokaze koji nisu ozbiljno osporeni, Veće smatra da je utvrđeno da su na mestima koja se navode u nastavku počinjena sledeća krivična dela:¹⁸⁷

- a. ubistvo civila Muslimana tokom napada na Zvornik 8. i 9. aprila 1992, koje su počinile srpske snage; posebno ubistvo 13 muškaraca Muslimana, 9. aprila 1992, koje su počinili arkanovci;¹⁸⁸
- b. ubistvo Nesiba Dautovića, Remzije Softića, Bege Bukvića i Abdulaha Buljubašića, zatočenih na Ekonomiji u maju 1992, koje su počinili pripadnici

¹⁸⁷ U vezi sa srpskim snagama prisutnim u Zvorniku: Odluka od 23. jula 2010, Dodatak; Reynaud Theunens; Asim Alić; Fadil Kapić; VS-037; VS-038; VS-1013; VS-1014; VS-1015; VS-1016; VS-1063; VS-1065; P31; P67; P121 pod pečatom; P261; P306 pod pečatom; P362; P438; P440; P441; P542 pod pečatom; P545 pod pečatom; P644; P854 pod pečatom; P953; P954; P977; P1017; P1022; P1023; P1028 pod pečatom; P1029 pod pečatom; P1056 pod pečatom; P1058 pod pečatom; P1077; P1085 pod pečatom; P1129 pod pečatom; P1144 pod pečatom; P1146 pod pečatom; P1149 pod pečatom; P1233.

¹⁸⁸ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Odluka od 23. jula 2010, Dodatak; Reynaud Theunens; Nenad Jović; Asim Alić; Zoran Stanković; VS-037; VS-038; VS-1012; VS-1013; VS-1062; VS-1087; VS-2000; C11; C14; C16; C18; P31; P364 pod pečatom; P365 pod pečatom; P366 pod pečatom; P696 pod pečatom; P697 pod pečatom; P704 do P732; P836; P954; P1077; P1085 pod pečatom; P1144 pod pečatom.

Belih orlova (ili grupe iz Kraljeva), grupe iz Loznice, Arkanovih tigrova i dobrovoljaca SRS-a;¹⁸⁹

- c. ubistvo zatočenika Muslimana u Ciglani, u periodu od maja do jula 1992, među kojima je bio Ismet Čirak, koje su počinili pripadnici Belih orlova (ili grupe iz Kraljeva) i grupe iz Loznice;¹⁹⁰
- d. ubistvo 50 zatočenika u Domu kulture u Drinjači, 30. maja 1992, koje su počinile srpske snage, među kojima je bila jedna neidentifikovana paravojsna formacija;¹⁹¹
- e. ubistvo velikog broja zatočenika Muslimana u Tehničkoj školi u Karakaju u periodu od maja 1992. do početka juna 1992, koje su počinili pripadnici srpskih snaga i MUP-a;¹⁹²
- f. ubistvo veoma velikog broja zatočenika nesrba u Gerinoj klanici, 5. juna 1992, koje su počinile srpske snage;¹⁹³
- g. ubistvo više zatočenika Muslimana u Domu kulture u Čelopeku, u junu 1992, koje su počinili pripadnici Zoksove grupe (grupe iz Kraljeva ili Belih orlova) i Žutih osa, među kojima je bio Repić;¹⁹⁴
- h. mučenje i okrutno postupanje prema zatočenicima u fabrici obuće Standard, u maju 1992, koje su počinili pripadnici grupe iz Loznice;¹⁹⁵ mučenje i okrutno postupanje putem teškog zlostavljanja ;

¹⁸⁹ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Fadil Kopic; VS-037; VS-1015; VS-1063; VS-1087; P302 pod pečatom; P304; P359; P360; P362; P854 pod pečatom; P855 pod pečatom; P1077; P1085 pod pečatom; P1144 pod pečatom; P1148 pod pečatom.

¹⁹⁰ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Fadil Kopic; VS-1013; VS-1015; VS-1065; P306 pod pečatom; P307; P361; P362.

¹⁹¹ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: VS-1064; VS-1087; P475; P476 pod pečatom; P477 pod pečatom; P478 pod pečatom; P696 pod pečatom; P1166 pod pečatom.

¹⁹² Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Nenad Jovic; VS-036; VS-1012; VS-1066; VS-1087; VS-1105; P466 pod pečatom; P467 pod pečatom; P468 pod pečatom; P469 pod pečatom; P521 pod pečatom; P696 pod pečatom; P821; P822 pod pečatom; P823 pod pečatom; P1028 pod pečatom; P1029 pod pečatom; P1077; P1085 pod pečatom; P1144 pod pečatom; P1404 pod pečatom.

¹⁹³ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: VS-1066; VS-1087; P696 pod pečatom; P824; P825 pod pečatom; P826 pod pečatom.

¹⁹⁴ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Nenad Jovic; VS-1065; VS-1087; P121 pod pečatom; P381 pod pečatom; P382; P383; P696 pod pečatom; P1077; P1085 pod pečatom.

¹⁹⁵ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Nenad Jovic; VS-1013; P302 pod pečatom; P303 pod pečatom; P305 pod pečatom; P306 pod pečatom; P1077; P1085 pod pečatom.

- i. mučenje i okrutno postupanje prema zatočenicima na Ekonomiji, u maju 1992, koje su počinili pripadnici Belih orlova (ili grupe iz Kraljeva), grupe iz Loznice, Arkanovih Tigrova i dobrovoljaca SRS-a; okrutno postupanje putem nehumanih uslova zatočenja;¹⁹⁶
- j. mučenje i okrutno postupanje prema zatočenicima u Ciglani, u periodu od maja do jula 1992, koje su počinili pripadnici Belih orlova (ili grupe iz Kraljeva) i grupe iz Loznice; okrutno postupanje prema zatočenicima Muslimanima putem nehumanih uslova zatočenja;¹⁹⁷
- k. mučenje i okrutno postupanje prema zatočenicima u Domu kulture u Drinjači, 30. maja 1992, koje su počinile srpske snage, među kojima je bila jedna neidentifikovana paravojna formacija; okrutno postupanje putem nehumanih uslova zatočenja;¹⁹⁸
- l. mučenje i okrutno postupanje prema zatočenicima u Tehničkoj školi u Karakaju, oko 1. juna 1992, koje su počinile srpske snage, konkretno pripadnici MUP-a; okrutno postupanje putem nehumanih uslova zatočenja;¹⁹⁹
- m. mučenje i okrutno postupanje prema zatočenicima u Domu kulture u Čelopeku, u junu 1992, koje su počinili pripadnici Zoksove grupe (grupe iz Kraljeva ili Belih orlova) i Žutih osa, među kojima je bio Repić;²⁰⁰ mučenje i okrutno postupanje putem teškog zlostavljanja i seksualnog nasilja;
- n. pljačka privatne imovine iz kuća koje su pripadale stanovnicima Zvornika u maju i julu 1992, koju su počinili pripadnici Belih orlova, grupe iz Loznice i dobrovoljaca SRS-a.²⁰¹

¹⁹⁶ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Fadil Kapić; VS-1013; VS-1015; VS-1063; P302 pod pečatom; P304; P306 pod pečatom; P362; P854 pod pečatom; P855 pod pečatom.

¹⁹⁷ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Fadil Kapić; VS-1013; VS-1015; VS-1065; P302 pod pečatom; P306 pod pečatom; P307; P359; P362.

¹⁹⁸ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: VS-1064; P475; P476 pod pečatom; P477 pod pečatom.

¹⁹⁹ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: VS-037; VS-1012; VS-1066; VS-1105; P466 pod pečatom; P521 pod pečatom; P822 pod pečatom; P823 pod pečatom; P1144 pod pečatom.

²⁰⁰ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: VS-027; VS-1013; VS-1065; P121 pod pečatom; P306 pod pečatom; P381 pod pečatom; P384; P1379 pod pečatom; P1380 pod pečatom; P1381 pod pečatom; P1382 pod pečatom.

²⁰¹ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Fadil Kapić; VS-1013; VS-1015; P302 pod pečatom; P306 pod pečatom; P362; P1028 pod pečatom; P1029 pod pečatom.

(c) Šire područje Sarajeva

211. Tužilaštvo tvrdi u svojim raznim podnescima da su tokom napada na gradove i sela na širem području Sarajeva, srpske snage, konkretno dobrovoljci poznati kao šešeljevci, počinile ubistva civila nesrba i "ratnih zarobljenika": 5. juna 1992. u Lješevo; tokom leta 1993. na području Crne Rijeke, u opštini Ilijaš; tokom leta 1993. na Žući, u opštini Vogošća; tokom leta 1993. na Igmanu, u opštini Ilidža. Tužilaštvo takođe tvrdi da su srpske snage, među kojima su bili dobrovoljci SRS-a, hapsile nesrbe, tukli ih i zatočili u periodu od aprila 1992. do septembra 1993. u skladištu Iskre u selu Podlugovi; u Planjinoj kući; u Sonjinoj kući; u kasarni u Semizovcu i u vulkanizerskoj radionici na raskrsnici u Vogošći. U tim zatočeničkim centrima, nesrbi su, prema navodima, boravili u nehumanim životnim uslovima, bili su podvrgnuti mučenju, zlostavljanju, seksualnom zlostavljanju i bili su prisiljavani da obavljaju radove, konkretno na frontu. Konačno, prema navodima, srpske snage, konkretno šešeljevci, pljačkale su domove i verske objekte u opštinama Ilijaš i Vogošća.

212. Optuženi u svom Završnom podnesku tvrdi da su te činjenice već utvrđene u predmetu *Krajišnik*, i da ni SRS ni optuženi nisu bili uključeni. On tvrdi da su dobrovoljci SRS-a raspoređeni u BiH uvek bili deo VRS-a i da nikad nisu delovali nezavisno u odnosu na VRS niti prema uputstvima SRS-a ili samog optuženog. On dalje navodi da dobrovoljci SRS-a nisu počinili zločine koji se navode u Optužnici niti su učestvovali u vojnim operacijama u sastavu VRS-a na mestima ili u vreme počinjenja navedenih zločina. Optuženi smatra da navodi tužilaštva nisu dovoljno dokazani da bi bilo moguće proglašenje krivice.

213. Veće je analiziralo sve predložene dokaze u vezi s događajima na širem području Sarajeva. S obzirom na podudarna svedočenja i druge dokaze koji nisu ozbiljno osporeni, Veće smatra da je utvrđeno da su na mestima koja se navode u nastavku počinjena sledeća krivična dela:²⁰²

- a. ubistvo 17 civila Muslimana, među kojima su bile žene i starije osobe, kao i ubistvo Hasana Fazlića i Asima Karavdića, u selu Lješevo, 5. juna 1992, koje su počinile srpske snage; ubistvo Amira Fazlića koje je počinio Vaske ili dobrovoljci SRS-a; ubistvo Arifa Omanovića i Mehe Fazlića tokom napada na Lješevo;²⁰³

²⁰² U vezi sa srpskim snagama prisutnim na širem području Sarajeva: Odluka od 10. decembra 2007; Reynaud Theunens; Safet Sejdić; Perica Koblar; VS-1055; VS-1060; P55; P217; P256; P347; P471; P518; P644; P836; P840; P843; P846; P999; P1000; P1056 pod pečatom; P1057 pod pečatom; P1058 pod pečatom; P1102 pod pečatom; P1207; P1319.

²⁰³ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: VS-1055; VS-1111; P450 pod pečatom; P453 pod pečatom; P840.

- b. mučenje i okrutno postupanje prema približno 130 zatočenika u skladištu Iskre u selu Podlugovi, u periodu od juna do avgusta 1992, koje su počinile srpske snage; okrutno postupanje putem nehumanih uslova zatočenja;²⁰⁴
- c. mučenje i okrutno postupanje prema više od stotinu zatočenika u Planjinoj kući, u periodu od juna do oktobra 1992, koje je počinio VRS; okrutno postupanje putem radova koje su vršili zatočenici;²⁰⁵
- d. pljačka domova Muslimana nakon napada na selo Svrake, u opštini Vogošća, 4. oktobra 1992, koju su počinili pripadnici VRS-a.²⁰⁶

(d) Opština Mostar

214. Tužilaštvo u svojim raznim podnescima tvrdi da su tokom napada na grad Mostar i okolna sela, srpske snage, među kojima su bili dobrovoljci poznati kao šešeljevci počinile ubistva civila nesrba: 13. juna 1992. ili približno tog datuma na deponiji u Uborku i u gradskoj mrtvačnici u Sutini. Nakon preuzimanja kontrole nad Mostarom, 13. juna 1992. ili približno tog datuma, srpske snage, među kojima su bili dobrovoljci poznati kao šešeljevci, zatočile su, prema navodima, civile nesrbe u svlačionici fudbalskog stadiona u selu Vrapčići i u gradskoj mrtvačnici u Sutini. Tokom zatočenja tih civila nesrba, srpske snage, među kojima su bili dobrovoljci koje je regrutovao i/ili podstrekavao optuženi, tukle su ih i mučile, i podvrgle ih bednim i nehumanim životnim uslovima. Takođe, srpske snage su ih prisilile na dugotrajan i čest prisilni rad. Konačno, srpske snage su, prema navodima, u periodu od 1. marta 1992. do kraja septembra 1993, opljačkale veliki broj domova i više džamija, pri čemu njihovi postupci nisu bili opravdani vojnom nuždom.

215. Optuženi u svom Završnom podnesku tvrdi da u Prvostepenoj presudi u predmetu *Krajišnik* uopšte nije bilo reči o Mostaru. Šešeljevci nisu bili prisutni u Mostaru u vreme kada su, prema navodima, počinjena krivična dela koja mu se stavljaju na teret. U dokazima uopšte nema pomena o tome da su bilo on sam bilo dobrovoljci SRS-a učestvovali u kriminalnim događajima koje navodi tužilaštvo.

216. Veće je analiziralo sve predočene dokaze u vezi s događajima u Mostaru. S obzirom na podudarna svedočenja i druge dokaze koji nisu ozbiljno osporeni, Veće smatra da je utvrđeno da su na mestima koja se navode u nastavku počinjena sledeća krivična dela:²⁰⁷

²⁰⁴ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Odluka od 23. jula 2010, Dodatak; VS-1055.

²⁰⁵ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Odluka od 23. jula 2010, Dodatak; Safet Sejdić; VS-1055; P457; P464; P975; P1159 pod pečatom; P1160 pod pečatom.

²⁰⁶ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Safet Sejdić; P463; P1346.

- a. ubistvo najmanje četrdeset civila, uglavnom Muslimana, kao i jedne osobe hrvatske nacionalnosti, invalida, na deponiji u Uborku, sredinom juna 1992, koje su počinili vojnici TO Zalika i šešeljevci;²⁰⁸
- b. ubistvo najmanje sedam civila u gradskoj mrtvačnici u Sutini, u junu 1992, koje su počinili vojnici TO Zalika i pripadnici paravojnih formacija;²⁰⁹
- c. mučenje i okrutno postupanje prema 90 zatočenika u svlačionici fudbalskog stadiona u Vrapčićima, od 13. juna 1992, tokom više sati, više dana, a kad je reč o nekima od njih, i više nedelja, koje su počinile srpske snage i paravojne formacije, među kojima su bili i dobrovoljci SRS-a; okrutno postupanje putem nehumanih uslova zatočenja;²¹⁰
- d. mučenje i okrutno postupanje prema više od 20 zatočenika u mrtvačnici gradskog groblja u Sutini, sredinom juna 1992, koje su počinili lokalni srpski vojnici pripadnici TO Zalika, kao i paravojne formacije; okrutno postupanje putem nehumanih uslova zatočenja;²¹¹
- e. pljačka privatne imovine iz kuća u vlasništvu Muslimana u zaseoku Topla, u aprilu 1992, koje su počinili dobrovoljci SRS-a.²¹²

(e) Opština Nevesinje

217. Tužilaštvo u svojim raznim podnescima tvrdi da su prilikom preuzimanja kontrole nad gradom Nevesinjem i napada na više muslimanskih sela u toj opštini, srpske snage i dobrovoljci poznati kao šešeljevci počinili ubistva civila Muslimana i drugih nesrba: 22. juna 1992. ili približno tog datuma u osnovnoj školi u selu Dnopolje, u Zijemaljskoj dolini; 22. juna 1992 ili približno tog datuma na deponiji u Lipovači; 22. juna ili približno tog datuma u odmaralištu na

²⁰⁷ U vezi sa srpskim snagama prisutnim u Mostaru: Redžep Karišik; Ibrahim Kujan; Vojislav Dabić; Goran Stoparić; VS-1067; VS-1068; C10; C11; C18; P31; P524; P659 pod pečatom; P843; P846; P879; P880 pod pečatom; P881 pod pečatom; P891; P1002; P1051 pod pečatom; P1052 pod pečatom; P1344; P1345.

²⁰⁸ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Redžep Karišik; Vojislav Dabić; Fahrudin Bilić; VS-1067; P479; P480; P481; P658 pod pečatom; P843; P846; P847 pod pečatom; P848 pod pečatom; P849 pod pečatom; P851 pod pečatom; P852 pod pečatom; P853 pod pečatom; P880 pod pečatom; P881 pod pečatom; P1051 pod pečatom; P1052 pod pečatom.

²⁰⁹ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Fahrudin Bilić; Redžep Karišik; Vojislav Dabić; VS-1068; P658 pod pečatom; P659 pod pečatom; P660 pod pečatom; P853 pod pečatom; P880 pod pečatom; P881 pod pečatom.

²¹⁰ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Fahrudin Bilić; Redžep Karišik; VS-1067; VS-1068; P658 pod pečatom; P659 pod pečatom; P1051 pod pečatom; P1052 pod pečatom.

²¹¹ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Fahrudin Bilić; Redžep Karišik; VS-1068; P479; P480; P658 pod pečatom; P659 pod pečatom.

²¹² Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Vojislav Dabić; Redžep Karišik; VS-1067; P843; P880 pod pečatom; P891; P1051 pod pečatom.

Boračkom jezeru; 26. juna 1992. ili približno tog datuma u osnovnoj školi u Zijemlju (škola u Zijemlju). Dana 22. juna 1992, srpske snage, konkretno dobrovoljci poznati kao šešeljevci, zarobile su, prema navodima, grupu civila Muslimana i zatočile ih u toplani u Kilavcima, gde su boravili u nehumanim uslovima i trpeli fizičko, psihičko i seksualno zlostavljanje. Približno 26. juna 1992, srpske snage su, prema navodima, uhapsile i zatočile u školi u Zijemlju drugu grupu civila Muslimana i podvrgle ih nehumanim životnim uslovima, premlaćivanju i mučenju. Srpske snage su zatim, prema navodima, odvele neke od preživelih zatočenika u zgradu SUP-a u Nevesinju, gde su ih držale u zatočenju više dana u nehumanim životnim uslovima i gde su ih tukle i mučile. Konačno, tužilaštvo navodi da su srpske snage, uključujući i dobrovoljce među kojima su bili šešeljevci, uništile veliki broj domova i više verskih objekata u opštini Nevesinje u junu 1992.

218. Optuženi u svom Završnom podnesku tvrdi da dobrovoljci SRS-a nisu bili u Nevesinju u vreme kad su počinjeni navedeni zločini i da kriminalni događaji do kojih je tamo došlo nisu ni na koji način povezani s njim ili s dobrovoljcima SRS-a. On tvrdi da su svedočenja svedoka tužilaštva izmenjena i dograđivana ubacivanjem njegovog imena i izraza "šešeljevci". On upućuje na predmet *Krajišnik* u prilog svom stavu i iznosi iste argumente kao i u vezi s bezobzirnim razaranjem.

219. Veće je analiziralo sve predočene dokaze u vezi s događajima u Nevesinju. S obzirom na podudarna svedočenja i druge dokaze koji nisu ozbiljno osporeni, Veće smatra da je utvrđeno da su na mestima koja se navode u nastavku počinjena sledeća krivična dela:²¹³

- a. ubistvo meštana sela Gornja Bijenja, Postoljani i Kljuna, i Habibe Čolaković, u selu Presjeka, tokom napada na njihova sela, u junu 1992, koje su počinile srpske snage;²¹⁴
- b. ubistvo 27 muškaraca Muslimana kod jame Dubravica na području Breze, 26. juna 1992, koje su počinili pripadnici 5. bataljona Nevesinjske brigade i lokalni Srbi;²¹⁵

²¹³ U vezi sa srpskim snagama prisutnim u Nevesinju: Vojislav Dabić; Ibrahim Kujan; Goran Stoparić; VS-1022; VS-1051; VS-1067; P28; P55; P524; P880 pod pečatom; P881 pod pečatom; P1074.

²¹⁴ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Odluka od 23. jula 2010, Dodatak; Ibrahim Kujan; Vojislav Dabić; VS-1022; P483 pod pečatom; P524; P880 pod pečatom; P881 pod pečatom.

²¹⁵ S obzirom na to da nema informacija o okolnostima smrti Esada Čopelja, Veće ne može zaključiti da su pripadnici 5. bataljona Nevesinjske brigade odgovorni za njegovu smrt. Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Odluka od 23. jula 2010, Dodatak; Vojislav Dabić; Ibrahim Kujan; VS-1022; VS-1067; P523 pod pečatom; P524; P880 pod pečatom; P881 pod pečatom.

- c. ubistvo žena i dece, Muslimana, zatočenih u toplani u Kilavcima, približno 30. juna 1992, koje su počinile srpske snage;²¹⁶
- d. ubistvo najmanje 6 meštana sela Hrušta, Luka i Kljuna zatočenih u školi u Zijemlju, oko 27. juna 1992, koje su počinile srpske snage.²¹⁷
- e. mučenje i okrutno postupanje prema ženama i deci zatočenim u toplani u Kilavcima od 26. do 30. juna 1992, koje su počinili pripadnici Crvenih beretki; okrutno postupanje putem nehumanih uslova zatočenja;²¹⁸
- f. mučenje i okrutno postupanje prema 12 zatočenika u školi u Zijemlju, u periodu od 26. juna 1992, koje su počinile srpske snage, među kojima su bili pripadnici Belih orlova; okrutno postupanje putem nehumanih uslova zatočenja;²¹⁹
- g. mučenje i okrutno postupanje prema zatočenicima u zgradi SUP-a u Nevesinju, krajem juna 1992, koje su počinile srpske snage, među kojima su bili pripadnici MUP-a i Crvenih beretki; okrutno postupanje putem nehumanih uslova zatočenja.²²⁰

220. Iz svih tih zaključaka proizlazi da su srpske snage, među kojima su bili šešeljevci, počinile ratne zločine u periodu na koji se odnosi Optužnica. Stoga je Veće na tom osnovu moralo ispitati da li se optuženom može pripisati odgovornost za počinjenje tih zločina na terenu. Ta analiza je izneta u nastavku teksta.

²¹⁶ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Odluka od 23. jula 2010, Dodatak; Ibrahim Kujan; Vojislav Dabić; VS-1022; P523 pod pečatom; P880 pod pečatom.

²¹⁷ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: VS-1051; VS-1052; P483 pod pečatom; P485 pod pečatom; P487 pod pečatom.

²¹⁸ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Odluka od 23. jula 2010, Dodatak; Ibrahim Kujan; VS-1022; VS-1051; P523 pod pečatom.

²¹⁹ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: VS-1051; VS-1052; C8; P483 pod pečatom; P487 pod pečatom; P880 pod pečatom.

²²⁰ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Ibrahim Kujan; VS-1022; VS-1051; VS-1052; P487 pod pečatom; P524; P880 pod pečatom.

V. KRIVIČNA ODGOVORNOST OPTUŽENOG

221. Iako su u Optužnici navedeni svi vidovi odgovornosti iz člana 7 (1) Statuta, Veće ističe da tužilaštvo optuženom pripisuje odgovornost za fizičko počinjenje – ograničeno na krivična dela progona, deportacije i nehumanih dela (prisilno premeštanje) putem govora,²²¹ – za počinjenje – u svojstvu saizvršioca putem učestvovanja u udruženom zločinačkom poduhvatu (UZP), za podsticanje i za pomaganje i podržavanje.²²² Veće će razmotriti ove navode tužilaštva u odnosu na predviđene vidove odgovornosti.

A. Individualna krivična odgovornost na osnovu člana 7(1) Statuta za počinjenje krivičnog dela

1. Počinjenje putem učestvovanja u udruženom zločinačkom poduhvatu²²³

(a) Navodi i argumenti strana u postupku

222. Tužilaštvo u Optužnici navodi da je optuženi bio član UZP-a čiji je cilj bio da se činjenjem zločina većina nesrba silom trajno ukloni sa otprilike jedne trećine teritorije Hrvatske i velikih delova teritorije BiH, kao i iz nekih delova Vojvodine, u Srbiji. U Završnom podnesku tužilaštva navodi se da je zajednička svrha bila da se "putem sile stvore etnički odvojene [srpske] teritorije u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini". Tužilaštvo tvrdi da su neki učesnici UZP-a tu novu državu nazivali i "Nova Jugoslavija" ili pak "država svih Srba". Tužilaštvo, po svemu sudeći, navodi da se "osnovni ciljevi" raznih učesnika u UZP-u, konkretno grupe koja je podržavala projekat "svi Srbi u jednoj državi", poklapaju; što je dovoljno da se ispuni uslov "zajedničkog cilja". Kako se navodi, taj UZP nastao je pre 1. avgusta 1991. i trajao je najmanje do decembra 1995. Optuženi je, međutim, prestao da učestvuje u tom UZP-u septembru 1993.

²²¹ Veće napominje da tužilaštvo, iako se u Optužnici prvobitno navodi fizičko počinjenje krivičnog dela progona putem javnog i direktnog omalovažavanja nesrpskih zajednica u govorima koje je optuženi održao u Vukovaru, Malom Zvorniku i Hrtkovcima, u svom Završnom podnesku više ne pominje govor u Malom Zvorniku u vezi s fizičkim počinjenjem progona (par. 529). Stoga Veće smatra da je tužilaštvo odustalo od tog navoda.

²²² Završni podnesak tužilaštva, par. 527-529.

²²³ Sudija Lattanzi se ne slaže s tim kako većina tumači navode strana u postupku u vezi sa zajedničkim ciljem, ni s tumačenjem dokaza o postojanju tog cilja i o učestvovanju optuženog u njegovom ostvarenju zajedno s drugim članovima udruženog zločinačkog poduhvata.

223. Tužilaštvo u raznim podnescima tvrdi da je optuženi hteo da sprovede u delo četničku ideologiju putem progona u cilju ostvarenja ideala Velike Srbije. Optuženi je, kako se navodi, takođe podržavao nastojanja drugih članova UZP-a da uspostave etnički odvojene srpske teritorije. Na kraju, zločini koje su, kako se navodi, počinile paralelne strukture i srpske snage ulaze u okvir zajedničkog zločinačkog cilja.

224. Optuženi u svom Završnom podnesku primećuje konfuziju u pristupu tužioca koji na različite načine opisuje cilj UZP-a, bez iznošenja bilo kakvog dokaza u vezi s postojanjem tog zajedničkog cilja. Optuženi ponavlja da je pravo na "vođenje rata" u cilju stvaranja Velike Srbije u skladu s ustavom bivše Jugoslavije i s međunarodnim pravom, i u svakom slučaju nije u nadležnosti Međunarodnog suda. Prema mišljenju optuženog, regrutovanje i upućivanje dobrovoljaca bile su zakonite aktivnosti u cilju legitimne odbrane Srba.

(b) Analiza²²⁴

(i) Navod o postojanju zajedničkog cilja

225. Odgovornost koja se traži na osnovu UZP-a pretpostavlja pre svega definisanje zajedničkog zločinačkog cilja.²²⁵ Ako taj cilj nije sam po sebi kriminalan, potrebno je barem da krivična dela počinjena radi njegovog ostvarenja budu suštinski deo tog cilja.²²⁶

226. Većina u Veću, uz neslaganje sudije Lattanzi, vidi u pristupu tužilaštva ceo niz neadekvatnosti i konfuznosti.

227. Tužilac je koristio različite termine kako bi definisao pojam pretpostavljenog zločinačkog cilja. Međutim, tužilac u podnescima nigde nije objasnio značenje izraza "nova država pod dominacijom Srba". Čitanje Optužnice u celini omogućuje iznošenje tvrdnje da bi taj izraz mogao da označava projekat Velike Srbije koji zagovara optuženi. Taj projekat implicitno sadrži jedan kriminalni element budući da predviđa ujedinjenje "svih srpskih zemalja" u jednu *homogenu*

²²⁴ Sudija Lattanzi se ne slaže s takvom ocenom koja dovodi u pitanje tezu tužilaštva o UZP-u, o čemu je Pretresno veće II već rešilo u Odluci po podnesku Vojislava Šešelja kojim se osporavaju nadležnost i forma Optužnice, zavedenoj 3. juna 2004 (v. par. 55 te Odluke u kojem se jasno precizira cilj udruženog zločinačkog poduhvata koji navodi tužilaštvo: "U paragrafu 6 Optužnice kao svrha udruženog zločinačkog poduhvata navedeno je sledeće 'da se [...] većina Hrvata, Muslimana i drugih stanovnika nesrpske nacionalnosti silom trajno ukloni sa otprilike jedne trećine teritorije Republike Hrvatske [...] i velikih delova Bosne i Hercegovine, kao i iz nekih delova Vojvodine [...], kako bi ta područja postala deo nove države pod dominacijom Srba'").

²²⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 116.

²²⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 227; Prvostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 442, potvrđena u Drugostepenoj presudi u predmetu *Martić* par. 112. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Brima i drugi* par. 76: "[u] jurisprudenciji međunarodnih krivičnih sudova može se primetiti da se zločinačka namera koja je u osnovi UZP-a izvodi ne samo iz njegovog krajnjeg cilja, nego i iz sredstava čije se korišćenje predviđa u svrhu ostvarenja tog cilja. Taj cilj i sredstva za njegovo ostvarenje predstavljaju zajedničku nameru ili plan".

srpsku državu koja bi obuhvatala Srbiju, Crnu Goru, Makedoniju i velike delove Hrvatske i BiH, i podrazumeva deportaciju i prisilno premeštanje nesrpskog stanovništva.²²⁷ Čini se da ta formulacija odgovara onome što je u vezi s tim razumeo optuženi.²²⁸ Većina je razmotrila dokaze u vezi s tim koji su uvršteni u spis kako bi utvrdila da li ta definicija odgovara zajedničkom zločinačkom cilju.

228. Pored ostalih aktivnosti koje potvrđuju postojanje zajedničkog zločinačkog cilja, tužilac navodi uspostavljanje srpske kontrole nad ciljnim teritorijama. To "uspostavljanje" je, kako se navodi, planirano u skladu sa zajedničkim obeležjima koja obuhvataju određeni broj elemenata, odnosno: (a) proglašenje srpskih autonomnih oblasti u velikim delovima Hrvatske i BiH i preuzimanje kontrole nad javnim institucijama i lokalnim strukturama uprave; (b) regrutovanje dobrovoljaca i koordinaciju delovanja JNA/VJ, MUP, TO i drugih formacija; (c) tajno naoružavanje srpskih civila; i (d) činjenje zločina na terenu.

229. Većina smatra da tužilac nudi veoma fragmentirano tumačenje u vezi s događajima koji, po njegovom mišljenju, svedoče o zločinačkom planu stvaranja Velike Srbije odnosno entiteta bilo kojeg drugog ekvivalentnog naziva. Prikazujući uspostavljanje srpskih autonomnih oblasti u Hrvatskoj i BiH kao akte koji su deo zločinačkog plana stvaranja Velike Srbije, bez rasvetljavanja šireg konteksta, tj. otcepljenja i Hrvatske i BiH, u kom je došlo do uspostavljanja tih autonomnih oblasti, tužiočevo tumačenje u najboljem slučaju zamagljuje hronologiju događaja, a u najgorem slučaju ih iskrivljuje, s obzirom na dokaze predložene Veću, uglavnom od strane samog tužioca.

230. Projekt Velike Srbije kakav zagovara optuženi je *a priori* politički, a ne kriminalni cilj. U svedočenju u predmetu *Milošević*, optuženi opisuje svoju ideju Velike Srbije koja predviđa izgradnju jedinstvene, nezavisne i slobodne srpske države koja bi obuhvatala sve Srbe i sve srpske

²²⁷ Međutim, tužilaštvo u podnescima koristi razne formulacije da bi opisalo taj zajednički zločinački cilj, kao što su sledeće: (i) da se nad ciljnim teritorijama uspostavi srpska kontrola (Pretpretresni podnesak tužilaštva, par. 3); (ii) nasilno stvaranje "Velike Srbije" u kojoj bi dominirali Srbi (Pretpretresni podnesak tužilaštva par. 4); (iii) stvaranje srpske države primenom sile (Pretpretresni podnesak tužilaštva, par. 8.); (iv) svi Srbi u jednoj državi" (Pretpretresni podnesak tužilaštva, fusnota 52); (v) stvaranje "Velike Srbije" uz primenu svih potrebnih sredstava, uključujući nasilje (Pretpretresni podnesak tužilaštva, par. 22); (vi) da se činjenjem zločina, prisilno ukloni nesrpsko stanovništvo s ciljnih područja ili, alternativno, sa svešću da su zločini [za koje se tereti] bili predvidljiva posledica njihovih akata (Pretpretresni podnesak tužilaštva, par. 23); (vii) trajno prisilno uklanjanje svih nesrba s ciljnih teritorija, u Hrvatskoj, BiH i Srbiji, putem činjenja zločina (Pretpretresni podnesak tužilaštva, par. 130). Kad je reč o cilju u vezi s BiH, tužilaštvo govori o užem cilju u teritorijalnom pogledu, a to je "da se s ciljnih teritorija u BiH prisilno ukloni muslimansko stanovništvo [...] da bi se povezale sve srpske teritorije u BiH (Pretpretresni podnesak tužilaštva, par. 41 i 54). Tužilaštvo u Završnom podnesku uvodi UZP "čija je zajednička zločinačka svrha bila da se putem sile stvore etnički odvojene srpske teritorije u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini," ili "nad kojima bi dominirali Srbi" (Završni podnesak tužilaštva, par. 1).

²²⁸ Pretpretresni podnesak optuženog, str. 34, od 36 do 38. On precizira da primena sile nikad nije bila deo projekta Velike Srbije i da se taj projekt nikada nije zasnivao na proširenju granica Srbije. Vidi takođe, Izjava na osnovu pravila 84bis, pretres od 8. novembra 2007, T(e) 1881-1882, gde optuženi poriče da je pojam Velike Srbije sadržao element "homogenosti" ili da mu je ikad "palo na pamet" da pribegne prisilnom premeštanju kako bi postigao taj cilj.

zemlje, i čije bi granice išle duž linije Karlobag-Virovitica-Ogulin-Karlovac.²²⁹ Prema mišljenju optuženog, ta zapadna granica takve Velike Srbije bila bi granica nacije definisane jezikom, štokavskim, nezavisno od religije.²³⁰ Prema rečima optuženog, samo SRS je imao za cilj stvaranje Velike Srbije koja je trebalo da uključi sve Srbe, bilo da su pravoslavne, katoličke ili muslimanske vere.²³¹ Prema njegovim rečima, nije bilo organizovanog "prinudno[g] premeštanj[a]" hrvatskog i nesrpskog stanovništva iz Srbije²³² ni u Srbiju²³³, ili iz Bosne i Hercegovine²³⁴ nego se radilo o spontanom kretanju stanovništva koje je uzrokovano poremećenim međunacionalnim odnosima.²³⁵ Čini se da tužilaštvo ne osporava izjave optuženog u vezi s njegovom idejom Velike Srbije.²³⁶ Uostalom, one u velikoj meri potiču iz dokumentacije od pre početka postupka u ovom predmetu, što potvrđuje njihovu doslednost. Više svedoka potvrdilo je izjavu optuženog da u nekim zonama borbi, konkretno u Vukovaru, civili nisu bili bezbedni, i opisalo je prizore uličnih borbi i otvaranja minobacačke vatre, što je stvorilo atmosferu opšte nesigurnosti civila bez obzira na njihovu pripadnost; tako su i srpski i hrvatski civili našli utočište u vukovarskoj bolnici i imali su istu profesionalnu medicinsku negu.²³⁷

a. Proglašenje srpskih autonomnih oblasti

231. Optuženi je izneo tvrdnju, u velikoj meri potkrepljenu dokazima koje je predočilo tužilaštvo, da je prvobitni uzrok oružanog sukoba bilo otcepljenje Hrvatske i BiH od bivše SFRJ. Ocenjeno je da je akt otcepljenja bio u suprotnosti s Ustavom Jugoslavije.²³⁸ Veliki broj Srba u Hrvatskoj bio je protiv tog otcepljenja i hteli su da ostanu u Jugoslaviji.²³⁹

232. Pored toga, dokazi pokazuju da su nove hrvatske vlasti usvojile oznake i simbole povezane s režimom koji je vladao Hrvatskom za vreme Drugog svetskog rata, što je probudilo bolna sećanja kod srpskog stanovništva.²⁴⁰ Ukratko, centrifugalni pokret vezan za identitet nove hrvatske nacije naišao je na centripetalni pokret vezan za srpski identitet, koji je generisalo

²²⁹ P31, T. 43221, 43813-43814; Yves Tomić, T(e) 3000, 3001, 3029; Aleksandar Stefanović, T(e) 12088, 12089 i 12092; P33, str. 4; P 35, str. 1-4 i 7; P56, str. 1; P70, str. 1; P153, str. 9 do 15; P163, str. 6; P164, str. 81, 82, 85-92; P329, str. 1; P547, str. 2-4 i 6; P1177, str. 1; P1209, str. 7; P1214, str. 1.

²³⁰ P31, T. 43221 i 43222, 43813 i 43814; Izjava optuženog na osnovu pravila 84bis, T(e) 1881-1882.

²³¹ *Ibid.*, T.43465.

²³² *Ibid.*, T. 43557.

²³³ *Ibid.*, T. 43553.

²³⁴ *Ibid.*, T. 43612 i 43613.

²³⁵ *Ibid.*, T. 43387, 43553 i 43554.

²³⁶ Tokom svedočenja optuženog u predmetu *Milošević*, tužilac Nice često se vraćao na Šešeljevu ideju Velike Srbije.

²³⁷ Emil Čakalić, T(e) 4914; 4916. V. takođe VS-002, T(e) 6484-6488 (i srpski i hrvatski civili su se tu sklonili zbog borbi između raznih snaga); P603, par. 40.

²³⁸ Izjava optuženog na osnovu pravila 84bis, T(e) 1878 i 1896; Odluka od 10. decembra 2007, činjenice br. 51-52, 85; Odluka od 8. februara 2010, činjenice br. 14 i 18.

²³⁹ P31, T. 43276; Yves Tomić, T(e) 2986; Odluka od 10. decembra 2007, činjenica br. 90; P836, par. 10.

²⁴⁰ P608, str.2; Yves Tomić, T(e) 3254; VS-004, T(e) 3380.

osećanje ranjivosti i nesigurnosti na tim područjima.²⁴¹ Upravo u tom kontekstu, suočene s novim hrvatskim vlastima, srpske i hrvatske autonomne oblasti proglasile su svoju autonomiju.²⁴² Ta autonomija neizbežno je dovela do stvaranja paralelnih lokalnih javnih i upravnih institucija. Predočeni dokazi, uključujući iskaze svedoka koji su bili najviše neprijateljski nastrojani prema optuženom,²⁴³ idu u prilog mogućnosti takvog tumačenja događaja.

233. Milan Babić, koji je svedočio u predmetu *Milošević*, objasnio je da je Zajednica opština Severne Dalmacije i Like, osnovana krajem maja/početkom juna 1990. sa sedištem u Kninu, imala za cilj poboljšanje ekonomskog položaja stanovnika tih opština i, posle inicijative hrvatskih vlasti da izmeni ustav, "očuvanj[e] nacionalne ravnopravnosti srpskog naroda u Hrvatskoj".²⁴⁴ Prema rečima svedoka, na inicijativu SDS-a u Srbu je 25. jula 1990. održan sastanak kojem su prisustvovali predstavnici opštinskih skupština, Hrvatskog sabora, političkih stranaka, Srpske pravoslavne crkve i 100.000 građana Hrvatske, na kojem je usvojena deklaracija o suverenosti i autonomiji srpskog naroda.²⁴⁵ Babić je istakao da je taj sastanak bio odgovor na sednicu Hrvatskog sabora, održanu istog dana, na kojoj se raspravljalo o amandmanima na Ustav Hrvatske, konkretnije o mogućnosti da se odbace zajednice opština, a Srbi su osporavali valjanost tih izmena.²⁴⁶

234. Svedok Mladen Kulić objasnio je da je posle izbora u maju 1990, koji su doveli na vlast Hrvatsku demokratsku zajednicu (HDZ),²⁴⁷ usvojen amandman na Ustav Hrvatske koji predviđa svođenje na status manjinskog srpskog naroda u Hrvatskoj, koji je do tada smatran konstitutivnim narodom te republike.²⁴⁸ Organizovanje srpske manjine na nacionalnoj osnovi, nezavisno od Beograda, bilo je upravo odgovor na preuzimanje vlasti od strane HDZ-a.²⁴⁹

235. Svedok VS-004 je precizirao da su nove hrvatske vlasti izglasale diskriminatorne zakone koji su se odnosili na manjine u Hrvatskoj, između ostalih na Srbe u Hrvatskoj.²⁵⁰ On je čak izjavio da su Srbi koji su radili u javnim ustanovama, sudovima, medijima, policiji, kao i u

²⁴¹ Jelena Radošević, T(e) 11083-11084; P580, par. 4 do 6; VS-004, T(e) 3380-3382.

²⁴² Mladen Kulić, T(e) 4414; VS-004, T(e) 3585 do 3587; P1137, str. 12903-12904; P916; P895.

²⁴³ VS-065 govori o srpskom stanovništvu koje je bilo izloženo zastrašivanju, što je nateralo Srbe da se naoružaju.(v. VS-065, CRA13030 i dalje. V. takođe Mladen Kulić, T(e) 4414; VS-004, T(e) 3585 do 3587; Yves Tomić, T(e) 2974 i 2975; P895; P1137, str. 12903-12904).

²⁴⁴ P1137, str. 12901-12902.

²⁴⁵ *Ibid.*, str. 12903-12904; P896.

²⁴⁶ *Ibid.*

²⁴⁷ Mladen Kulić, T(e) 4413-4415, 4417.

²⁴⁸ Mladen Kulić, T(e) 4414, 4418 i 4419.

²⁴⁹ Mladen Kulić, T(e) 4420 i 4421.

²⁵⁰ VS-004, T(e) 3483 i 3484.

velikim hrvatskim preduzećima otpušteni.²⁵¹ Ovaj svedok takođe je objasnio da je SAO Zapadna Slavonija osnovana 12. avgusta 1991. s ciljem da zaštiti političke interese te većinski srpske teritorije,²⁵² a ne s ciljem počinjenja zločina.

236. Što se tiče BiH, svedok VS-037 objasnio je u kojim okolnostima su usvojene direktive od strane Skupštine srpskog naroda u BiH. Prema rečima tog svedoka, kontekst strateških ciljeva se menjao, evoluirao je. U početku, to je bio pad komunizma u istočnoj Evropi, zatim očuvanje Jugoslavije i na kraju, napeta situacija u kojoj su Srbi bojkotovali referendum Muslimana u Bosni i Hercegovini.²⁵³ Svedok smatra da su ti ciljevi doveli do zaključka da su oni koji su hteli da poštuju zakone Jugoslavije i da u njoj žive zajedno s drugima mogli ostati, a oni koji to nisu želeli "mogu da imaju izbor neki da pređu".²⁵⁴

237. Isto tako, general Kadijević, načelnik štaba JNA, objašnjava cilj srpskih snaga za vreme raspada:

Na početku te faze zadatak oružanih snaga se bitno menja i sastoji se od: 1) odbrane srpskog naroda u Hrvatskoj i njegovog nacionalnog interesa; 2) izvlačenja garnizona JNA iz Hrvatske; 3) pune kontrole Bosne i Hercegovine sa krajnjim ciljem da se odbrani srpski narod i njegova nacionalna prava kada to postane aktuelno; 4) stvaranja i odbrane nove jugoslovenske države onih jugoslovenskih naroda koji to žele, u ovoj fazi srpskog i crnogorskog naroda. Tako izmenjenoj zadaći, prilagođena je i osnovna zamisao upotrebe oružanih snaga.²⁵⁵ [naknadno podvučeno]

238. Čak i kad se uzmu u obzir neki stavovi Srba koji se smatraju diskriminatornim, konkretno u uspostavljanju njihovih lokalnih institucija u Hrvatskoj i BiH, stavovi koji očigledno ilustruju zatvaranje u okvire nacionalnog identiteta i koji neizbežno dovode do nepoverenja, pa čak i do animoziteta između različitih grupa, dokazi uzeti u celini, po mišljenju većine, ne idu u prilog zaključku van svake razumne sumnje da proglašenja autonomije srpskog naroda u Hrvatskoj i BiH proizlaze iz zločinačke namere.

b. Regrutovanje i upućivanje dobrovoljaca

239. Prema rečima veštaka Tomića, upućivanje dobrovoljaca imalo je dvostruki cilj, odbrambeni i ofanzivni: s jedne strane radilo se o odbrani ugroženih Srba, a s druge strane o političkoj volji da se ponovo definišu granice tog područja koje bi išle duž linije Karlobag-Ogulin-

²⁵¹ VS-004, T(e) 3485 i 3486.

²⁵² VS-004, T(e) 3364 i 3366.

²⁵³ VS-037, T(e) 14859-14861; P870.

²⁵⁴ VS-037, T(e) 14862.

²⁵⁵ P196, str. 49-50.

Karlovac-Virovitica.²⁵⁶ Nije sporno da je optuženi bio vođen političkom strašću da se stvori Velika Srbija. Međutim, ništa ne ukazuje na zločinački cilj slanja dobrovoljaca. Postoji razumna mogućnost da je svrha slanja tih dobrovoljaca bila zaštita Srba.

240. Uostalom, poverljivi izveštaji JNA i VRS-a ukazuju na to da vojne snage nisu blagonaklono gledale na prisustvo dobrovoljaca u svojim redovima. To je u velikoj meri potvrdio, između ostalih, veštak Reynaud Theunens, jedan od ključnih svedoka tužilaštva, koji je, osim toga, radio u Tužilaštvu.²⁵⁷ To neprijateljstvo JNA i VRS-a prema dobrovoljcima gotovo se nikako ne može dovesti u vezu s navodnom kriminalnom zaverom između ovih formacija.²⁵⁸

241. Veštak Theunens opisao je zakonski i ustavni okvir bivše Jugoslavije koji je dopuštao upotrebu rezervista i drugih nevojnih kategorija u pružanju podrške redovnoj vojsci. Iz tog opisa, kao i iz mnogih drugih dokaza proizlazi da regrutovanje i upućivanje dobrovoljaca od strane optuženog i njegove stranke, i saradnja u tom pogledu s drugim srpskim snagama, uključujući JNA/VJ, MUP, TO, kao i s drugim paravojnim formacijama, ne predstavlja nezakonitu delatnost. Naprotiv, kontekst rata mogao mu je dati solidno opravdanje. Pravni propisi bivše Jugoslavije dopuštali su upotrebu dobrovoljaca. Oni su bili integrisani u sastav oružanih snaga SFRJ, uključujući JNA i TO.²⁵⁹ Nije postojala hijerarhijska veza između optuženog i dobrovoljaca na terenu.²⁶⁰

242. Dokazi uzeti u celini potvrđuju da razlog za slanje dobrovoljaca nije bio činjenje zločina nego podrška ratnim naporima.²⁶¹ Taj rat za teritorije bio je organizovan uglavnom oko etničkih grupa koje su činile bivšu Jugoslaviju. Većina ne može da isključi razumnu mogućnost da je cilj regrutovanja, finansiranja i prevoza dobrovoljaca bilo učestvovanje u zaštiti srpskog stanovništva u Hrvatskoj i BiH.²⁶² Druge etničke grupe organizovale su se na isti način.²⁶³ Tokom rasprave utvrđeno je takođe da su savezne oružane snage, zbog visokog stepena dezerterstva nesrba iz svojih jedinica, u oslanjanju na dobrovoljce videle korisnu alternativu kojom bi nadoknadile

²⁵⁶ Yves Tomić, T(e) 2999-3000. Veštak Tomić, kojeg je kao svedoka pozvao tužilac, takođe je prihvatio da bi unutar tih granica svakako živelo više nesrba nego Srba, i to je bilo tim više neizbežno zato što optuženi ne priznaje čak ni nacionalni identitet Muslimana. Shodno tome, teza tužilaštva je oslabljena budući da se u suštini zasniva na postulatu koji je sam po sebi kontradiktoran, čak i kad se posmatra kao ideja.

²⁵⁷ P261, II deo, str. 223-233. U toku unakrsnog ispitivanja, ovaj svedok je priznao da je aktivno učestvovao u izradi Optužnice (v. Reynaud Theunens, T(e) 4097-4101).

²⁵⁸ Ako je JNA u dobrovoljcima videla nedisciplinovane elemente, a pogotovo zločince, može se pretpostaviti da sami pripadnici JNA nisu bili skloni činjenju zločina.

²⁵⁹ P688, par. 51. V. takođe Asim Alić, T(e) 6975-6976.

²⁶⁰ Asim Alić, T(e) 6975 i 6976.

²⁶¹ Asim Alić, T(e) 7013, 7014, 7017, 7018, 7047, gde su dobrovoljci konkretno izjavili da je njihov cilj bio da zaštite ugrožene Srbe u Zvorniku.

²⁶² Aleksandar Stefanović, T(e) 12115-12118 i 12120-12122; VS-037, T(e) 14889 i 14891.

²⁶³ Emil Čakalić, T(e) 4975-4976; P608, str. 2.

manjak ljudi.²⁶⁴ U tom kontekstu nije moguće izvesti radikalni zaključak da je odsustvo strogog kriterijuma u izboru profila dobrovoljaca podrazumevalo volju u smislu predvidivosti činjenja zločina u budućnosti.

243. Optuženi ne poriče navode u vezi s koordinacijom koje je izneo tužilac. Međutim, on ističe da cilj nije bio prisilno premeštanje nesrpskog stanovništva sa željenih teritorija, nego zaštita srpskog stanovništva koje je bilo izloženo opasnosti.

244. Svedok VS-004 izjavio je da su dobrovoljci SRS-a upućeni u sela zapadne Slavonije na poziv lokalnih Srba kako bi pružili podršku odbrani lokalnog srpskog stanovništva.²⁶⁵ U prilog svojim ranijim izjavama, Aleksandar Stefanović je rekao da je glavni cilj SRS-a bio da pruži materijalnu, umnu i moralnu pomoć srpskom narodu.²⁶⁶ Zadatak SRS-a bio je da zaštiti ugroženo srpsko stanovništvo.²⁶⁷ Prema rečima svedoka Gorana Stoparića, optuženi je podsticao dobrovoljce da se hrabro bore i svedok nikad nije čuo da optuženi od dobrovoljaca traži da u Vukovaru ubiju bilo koga.²⁶⁸ Optuženi je insistirao na potrebi da se poštuje disciplina i govorio je da ne treba zaboraviti tekovine "srpskog vojnika".²⁶⁹ Prema rečima svedoka VS-008, optuženi je obično držao govor novim dobrovoljcima u kojem je zahtevao da "treba da se brani srpstvo".²⁷⁰ Svedok Jovan Glamočanin izjavio je da je SRS-u bilo važno da pomogne snagama u borbi na ratištu, odnosno JNA i TO, koje su branile srpski narod.²⁷¹ Bivši dobrovoljac Nenad Jović objašnjava da je glavni razlog zbog kojeg se pridružio dobrovoljcima bio taj što je "želio [...] spriječiti krvoproliće srpskog naroda u Slavoniji".²⁷² U svom svedočenju, Zoran Rankić je takođe izjavio da se slanje dobrovoljaca SRS-a 1991. godine vršilo u tajnosti, bez znanja Miloševićevog režima.²⁷³ Nekoliko navoda koji terete optuženog, koje su ponekad izneli svedoci čiji kredibilitet treba ocenjivati s rezervom, i koji su mu konkretno pripisivali dvosmislene ili implicitno opasne reči,²⁷⁴ nisu takvi da bi u dovoljnoj meri mogli potkrepiti tezu tužilaštva u pogledu zločinačke namere koja se, kako se navodi, povezuje sa regrutovanjem i raspoređivanjem dobrovoljaca.

²⁶⁴ P857, par. 54.

²⁶⁵ VS-004, T(e) 3491.

²⁶⁶ P634, par. 28.

²⁶⁷ P634, par. 28.

²⁶⁸ Goran Stoparić, T(e) 2593-2595.

²⁶⁹ Goran Stoparić, T(e) 2591-2593. Svedok je potvrdio da je optuženi rekao: "[n]a frontu se junački borite ali pokažite viteštvo ponašajući se humano prema zarobljenicima, civilima protivničke strane, ženama i deci, kao što su to činili i srpski vitezovi kroz istoriju". U toku unakrsnog ispitivanja optuženi ga je podsetio na te njegove odgovore, ali on se ne seća tačno koje je reči optuženi tada upotrebio. (T(e) 2593).

²⁷⁰ VS-008, T(e) 13287- 13290 (zatvorena sednica).

²⁷¹ Jovan Glamočanin, T(e) 12839, 12843.

²⁷² P1077, par. 20; P1085 pod pečatom, par. 29.

²⁷³ Zoran Rankić, T(e) 16044 i 16045.

²⁷⁴ VS-008, T(e) 13287-13290, 13329-13330 (zatvorena sednica).

245. Treba naglasiti da se gorenavedenim konstatacijama nipošto ne žele umanjiti, a još manje prikriti zločini počinjeni na raznim mestima u Hrvatskoj i BiH, zločini u kojima su dobrovoljci ili deo dobrovoljaca koje je uputio optuženi ili njegova stranka možda učestvovali ili su s njima bili indirektno povezani. Ovim svojim zaključcima većina samo ukazuje na to da se nije uverila da regrutovanje i raspoređivanje tih dobrovoljaca podrazumevaju da je optuženi znao za te zločine, da je za njih izdavao uputstva na terenu ili da ih je podržavao. Za te zločine, po mišljenju većine, ne može se smatrati da su suštinski element plana Velike Srbije ili plana čiji cilj je bio da se zaštite Srbi.

246. U Završnom podnesku, tužilaštvo je navelo da se prema profilu nekih dobrovoljaca, njihovoj kriminalnoj prošlosti ili čak prema njihovoj tadašnjoj situaciji, moglo predvideti da će oni na terenu biti skloni činjenju zločina. Tužilaštvo je takođe navelo da je optuženi imao neke informacije u vezi s kriminalnim ponašanjem. Nedovoljno energična reakcija optuženog na osnovu tih informacija, u cilju jasnog distanciranja od zločina ili sprečavanja njihovog daljeg činjenja, ukazuje na to, kako se navodi, da je optuženi imao volju da u njima učestvuje.

247. Većina ne može da prihvati takav pristup koji je, pored toga, nedosledan odnosno protivrečan u više aspekata. Naime, utvrđeno je da optuženi nije bio hijerarhijski nadređen dobrovoljcima na terenu. Dakle, tužilaštvo namerno pravi konfuziju između ograničenog odnosa podržavanja i vojne hijerarhijske vlasti, konfuziju koja je tim više neprihvatljiva budući da tužilaštvo nikad nije navelo da je optuženi bio vojni komandant odgovoran za operacije na terenu. To odsustvo navoda je, sasvim logično, dovelo do toga da je tužilaštvo svesno odlučilo da optuženog ne tereti kao nadređenog, čak ni na osnovu *de facto* odgovornosti.²⁷⁵ U odsustvu *de jure* ili *de facto* pravnog uporišta, tužilaštvo loše objašnjava odgovornost koju *a posteriori* pripisuje optuženom zbog propuštanja da deluje na osnovu informacija u vezi s kršenjem discipline ili kriminalnih radnji dobrovoljaca na terenu; koji su, treba podsetiti, bili podređeni vojnoj vlasti u skladu s principom jedinstva komandovanja, koji je detaljno objasnio veštak Theunens. U tom kontekstu, većina ne može da izvede zaključke na teret optuženom na osnovu

²⁷⁵ Izgleda da tužilaštvo proročki navodi mogućnost postojanja *de facto* vlasti, navodeći konkretno posete na terenu. Međutim, neki svedoci te posete opisuju u suštini kao akcije za odnose s javnošću (v. P1057 pod pečatom, par. 19; P1058 pod pečatom, par. 62; P31, T. 43478; P688, par. 99; C11, str. 16). Tužilaštvo je takođe navelo da je nekim borcima dodeljena titula vojvode, često aktivistima ili pristalicama stranke optuženog. Ustvari, te titule nisu imale nikakvu vrednost kad je reč o vojnoj hijerarhijskoj strukturi bivše Jugoslavije i Srbije. (v. Reynaud Theunens, T(e) 3815 i 3816, 3824 i 3825).

navoda o propustu da deluje. Pored toga, pažljivo proučavanje događaja navedenih u Optužnici ne omogućava da mu se na teret stave ti zločini.²⁷⁶

c. Tajno naoružavanje srpskih civila

248. Veću su predočeni brojni dokazi koji utvrđuju da su se lokalni Srbi u Hrvatskoj i BiH naoružavali. Međutim, dokazi takođe pokazuju da su se naoružavali i hrvatski i muslimanski civili. Ta opšta slika čini verodostojnom razumnu mogućnost da su se sve zaraćene strane pripremale za neminovna neprijateljstva kako bi sačuvale teritorije za koje su smatrale da im pripadaju, a ne da se radilo o jedinstvenim i jednostranim postupcima srpskih osvajača koje je pokretao isključivo zločinački cilj proterivanja civila drugih nacionalnosti.

d. Počinj enje zločina na terenu

249. Većina takođe primećuje da, u krajnjoj liniji, šešeljevci nisu umešani u većinu navedenih zločina. Počinioci zločina, kad su identifikovani, bili su često meštani koji su služili u lokalnoj TO ili pripadnici izuzetno nasilnih paravojnih grupa, poput Arkanovih Tigrova. Svedoci često nisu mogli da prave razliku između "četnika", koji su nosili odeću, boje i obeležja svojstvena pristalicama srpske ideologije, i šešeljevaca. Čak i kad je bilo moguće identifikovati počinioca, kao što je slučaj sa zločinima koje je počinio izvesni Vaske, strane u postupku su se složile u vezi s činjenicom da je on bio pod komandom VRS-a.

(ii) Navodi u vezi s postojanjem identičnosti stavova više osoba

250. Odsustvo dokaza u vezi s postojanjem zločinačkog plana je pravno gledano dovoljno da se odbaci navod o UZP-u. Većina je, iako to nije bilo potrebno, takođe istražila pitanje identičnosti stavova navodnih članova zločinačkog plana, što je takođe element koji je neophodan da se zaključi da je postojao UZP.²⁷⁷

251. Tužilaštvo usredsređuje glavni deo svojih navoda na identičnost stavova optuženog i Miloševića, koji je predstavljao JNA/VJ i srpski MUP; identičnost stavova optuženog i drugih članova povezanih sa RS i VRS-om; i identičnost stavova optuženog i drugih paravojnih grupa, poput Arkanovih Tigrova.

²⁷⁶ Navodi se da je optuženi rekao da je jedan dobrovoljac, koji je bio umešan u zločine, umoran i da ga treba zameniti. Još više iznenađuje to što tužilaštvo iznosi slučaj gde je optuženi tražio da se dobrovoljci isključe (iz njegove stranke, ali ne s ratišta jer nije imao vlast da odlučuje na terenu). Za tužilaštvo, to je dokaz da je optuženi imao vlast. Međutim, ta vlast je ograničena na stranku i ne odnosi se na dejstva na terenu. Pored toga, ta vlast potvrđuje njegovo neslaganje s

252. Mnogi dokazi pokazuju da je cilj dogovora bio odbrana Srba i tradicionalno srpskih teritorija ili očuvanje Jugoslavije, a ne počinjenje zločina koji se navode.²⁷⁸

253. Pored toga, dokazi dovode u sumnju navod tužioca da su razni protagonisti delovali u dogovoru s optuženim ili s dobrovoljcima, odnosno da je između njih postojao dogovor i da su delovali zajedno kako bi ostvarili zločinački cilj prisilnog premeštanja nesrpskog civilnog stanovništva sa željenih područja. Naprotiv, dokazi pokazuju da su Šešeljevi dobrovoljci često smetali vojnim formacijama, koje su ih smatrale nedisciplinovanima i nisu na njih gledale kao na vojnike. Takođe su postojala značajna razmimoilaženja između oficira JNA i TO, konkretno u Vukovaru, u vezi sa sudbinom hrvatskih zarobljenika. Veoma napet susret s pripadnicima lokalnih snaga u Vukovaru, koji je opisao svedok VS-051, dobar je primer koji pokazuje da je teško izvesti zaključak o postojanju identičnosti stavova između različitih srpskih borbenih formacija. Svedoku VS-051 pripadnici lokalnih srpskih snaga pretili su smrću,²⁷⁹ a njegovi saradnici su pobešli i ostavili ga da se sam suoči s pretnjom. Njegovo svedočenje pokazuje da su lokalni Srbi u Vukovaru odbili da primene postupak premeštanja ratnih zarobljenika koji je zagovarala JNA, jer su se smatrali žrtvama zločina koje su, kako se navodi, počinili ti ratni zarobljenici, a ne Srbi koji su došli izvan Hrvatske.²⁸⁰ Prema rečima tog svedoka, osim odmazde, ubistva hrvatskih ratnih zarobljenika bila su usmerena protiv integriteta JNA.²⁸¹

254. Jedan drugi element koji je optuženi naveo u svedočenju u predmetu *Milošević* kako bi odbacio tezu o zločinačkom planu, a koji treba uzeti u obzir, je Cutileirov plan o BiH (mart 1992), plan čije postojanje tužilaštvo ne osporava.²⁸² Taj plan trebao je omogućiti raznim zajednicama da nastave da žive zajedno. U početku su ga prihvatile i srpska i muslimanska i hrvatska zajednica, nakon čega ga je muslimanska zajednica odbacila usled, kako navodi optuženi, spoljnih pritisaka.²⁸³ Milošević je takođe pregovarao s liderom iz BiH, g. Izetbegovićem, u okviru Beogradske inicijative (avgust 1991), i prihvatio da g. Izetbegović bude prvi predsednik krnje Jugoslavije, kako bi ublažio posledice raspada koji je bio u toku.²⁸⁴ Ovi događaji, koji su se

počinjenim zločinima. Konkretno, Veće primećuje da je SRS kaznio Topoline kriminalne radnje (v. VS-065, T(e) 13052-13053 (javna sednica) i T(e) 13199 (zatvorena sednica); P23).

²⁷⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 430.

²⁷⁸ Yves Tomić, T(e) 3104. Veštak objašnjava da je između Miloševićeve stranke i stranke optuženog postojala sličnost u vezi s pitanjem odbrane srpskih interesa.

²⁷⁹ VS-051, T(e) 7542-7544, 7548-7549 (zatvorena sednica).

²⁸⁰ VS-051, T(e) 7543 (zatvorena sednica).

²⁸¹ VS-051, T(e) 7552 (zatvorena sednica).

²⁸² P31, T. 43323 i 43325.

²⁸³ P31, T. 43276.

²⁸⁴ P31, T. 43277-43268 (u vezi s Beogradskom inicijativom).

odvijali u isto vreme kad i sprovođenje navodnog udruženog zločinačkog poduhvata, očigledno se ne mogu dovesti u vezu s tim poduhvatom.

255. Dokazni predmet P196 je knjiga čiji je autor Kadijević. On predstavlja svoju knjigu kao doprinos sagledanju uloge jugoslovenskih oružanih snaga, posebno JNA, u raspadu SFRJ i stvaranju SRJ.²⁸⁵ Kadijević objašnjava kako je strategija raspoređivanja JNA prerasla iz zadatka unutrašnje odbrane u zadatak stvaranja i odbrane nove jugoslovenske države.²⁸⁶ On opisuje da je u početku stav JNA bio da čeka i da ne deluje kako bi izbegla da bude smatrana agresorom. On navodi da je zaštita Srba u Hrvatskoj podrazumevala oslobađanje područja s većinskim srpskim stanovništvom od prisustva hrvatske vojske i vlasti.²⁸⁷ Kadijević zaključuje da je JNA uspela da odbrani pravo srpske i crnogorske nacije na zajedničku državu. Hrvatima pripisuje odgovornost za izbijanje oružanog sukoba.²⁸⁸

256. Zoran Rankić je izjavio da je Miloševićev režim bio protiv srpskog četničkog pokreta.²⁸⁹ Dodao je da su Milošević i optuženi najpre bili politički protivnici, ali da su morali da zajedno pošalju dobrovoljce kako bi zaštitili srpsko stanovništvo koje je živelo van teritorije Republike Srbije. U svom svedočenju, a suprotno svojim ranijim izjavama,²⁹⁰ Rankić je naveo da osim te ratne situacije nije bilo otvorene saradnje između SRS-a i Socijalističke partije Srbije, na čijem čelu je bio Milošević.²⁹¹

257. Druga slaba strana teze tužioca može se primetiti i u dokaznom predmetu P1012. Reč je o stenografskim beleškama sa 10. sednice Vrhovnog saveta odbrane od 5. jula 1993.²⁹² Na toj sednici, general-pukovnik Života Panić, načelnik štaba VJ i ranije komandant JNA u Vukovaru, žali se da članovi SRS-a i dalje "prodir[u]" u VJ i govori o kontaktima između "[njihovog] čelni[ka]" i Domazetovića i drugih visokih oficira. On navodi da "[njihov] čelni[k]" vrši uticaj na komandante koji drže na vezi "vođe grupa".²⁹³ Panić kaže:

Strategija Srpske radikalne stranke je stvaranje saveza svih srpskih država i osvajanje apsolutne vlasti. Na tom planu računaju da u Republici Srpska Krajina već imaju sve preduslove za preuzmu vlast, a u Republici Srpskoj uvezuju se sa Srpskom demokratskom strankom i procenjuju da je oko 80 posto članova ove

²⁸⁵ P196, str. 3.

²⁸⁶ *Ibid.*, str. 49-50.

²⁸⁷ *Ibid.*, str. 72-73.

²⁸⁸ *Ibid.* str. 78.

²⁸⁹ Zoran Rankić, T(e) 15908.

²⁹⁰ P1074, par. 54, 84.

²⁹¹ Zoran Rankić, T(e) 15909.

²⁹² Sednici su prisustvovali: Zoran Lilić, Slobodan Milošević, Momir Bulatović, Radoje Kontić, Pavle Bulatović, general-pukovnik Života Panić, general-potpukovnik Dane Ajduković, i pukovnik Slavko Krivošija (v. P1012, str.1).

²⁹³ P1012, str. 56.

stranke na poziciji radikala. U prilog ovakvoj proceni ide činjenica da je Šešelj na Palama nedavno promovisao osamnaest novih vojvoda.²⁹⁴

258. Pitanje istinitosti sadržaja tog izveštaja nije suštinsko pitanje koje se u vezi s tim postavlja. Taj izveštaj, istinit ili preteran, ukazuje na to da je postojalo nepoverenje i sumnjičavost između različitih srpskih formacija koje je sigurno pokretala ista želja da odbrane Srbe, ali koje je sve ostalo razdvajalo.

259. Panić takođe pominje teror i krađe u istočnoj Hercegovini. On tvrdi da načelnik štaba RS nema nikakvu kontrolu nad tim aktivnostima nego da ih toleriše.²⁹⁵

260. Izjava Zorana Dražilovića na osnovu pravila 92^{quater} predstavlja još jedan pokazatelj neslaganja između Miloševića i optuženog. Pored ostalog, Dražilović ističe da Milošević nije pružio podršku optuženom za vreme rata, osim putem policije i vojske, s obzirom da je stalno hapsio četnike.²⁹⁶ On objašnjava da su 4. januara 1992. svi mediji promovisali Miloševićevu politiku i rekli da je zapadna Slavonija pala jer optuženi i četnici nisu uspjeli da zaštite srpske teritorije.²⁹⁷

261. U istom smislu, dokazni predmet P974 sadrži izveštaj Uprave za obaveštajne poslove VRS-a od 28. jula 1992. U tom izveštaju, pukovnik Tolimir, načelnik Uprave, upozorava na krivična dela različitih paravojnih formacija, uključujući formaciju SRS-a.²⁹⁸ On naglašava negativne aspekte delovanja tih paravojnih formacija na moral jedinica VRS-a i predlaže da se naoružani Srbi stave pod kontrolu VRS-a ili da se demobilišu.²⁹⁹

262. Dokazni predmet P1347 sadrži beleške iz Mladićevog dnevnika za period od 27. maja 1992. do 31. jula 1992. i beleške u vezi sa sastankom između Mladića i predstavnika opštine Zvornik.³⁰⁰ Mladić napominje da su dobrovoljačke formacije pod vođstvom Arkana i optuženog ostvarile izuzetan uspeh.³⁰¹ Postoji, međutim, više odlomaka koji ukazuju na buran odnos između šešeljevaca, poput Žuće, Crnog i Kapetana Dragana.³⁰²

263. Kad je reč o paravojnim grupama, poput Arkanovih Tigrova, prema rečima svedoka Jovana Glamočanina, optuženi nije mnogo cenio Arkana i bilo je nemoguće sarađivati s njim jer je

²⁹⁴ *Ibid.*, 57-58.

²⁹⁵ *Ibid.*, str. 58.

²⁹⁶ C10, par. 76.

²⁹⁷ C10, par. 36.

²⁹⁸ P974, str. 6.

²⁹⁹ *Ibid.*, str. 11; P261, II deo, 223 do 233.

³⁰⁰ P1347.

³⁰¹ *Ibid.*, str. 7.

bio veliki individualista.³⁰³ Po mišljenju svedoka Jovana Glamočanina, jedino što su su SRS i Arkan imali zajedničko bila je volja da se odbrani srpski narod u Hrvatskoj i na drugim područjima na kojima je srpski narod bio ugrožen.³⁰⁴ Dokazi uvršteni u spis pokazuju takođe da su šešeljevci štitili civile od Arkanovih Tigrova.³⁰⁵

264. U zaključku u vezi s istraživanjem ovog pitanja, većina napominje da smatra da je tužilac hteo da utemelji svoju tezu o UZP-u na postojanju glavnog zločinačkog plana; plana koji u osnovi ne bi bio doveden u pitanje manjim neslaganjima između njegovih članova ili oportunističkim radnjama na terenu u kojima su učestvovali samo neki od članova UZP-a. Međutim, izgleda da se tužilaštvo nije rukovalo tom logikom. Tužilaštvo smatra da ti "incidenti" ili "oportunističke radnje" potvrđuju postojanje UZP-a, a da ne predstavljaju moguća odstupanja od UZP-a.

265. Većina napominje, uz istu ogradu, da tvrdnje tužilaštva tu i tamo ukazuju na to da je postojao UZP čiji su se ciljevi i načini ostvarenja menjali u zavisnosti od odnosa snaga. Po mišljenju većine, takav pristup, koji ne pruža jasne alternative, ne može se prihvatiti a da se ne prekrši pravo optuženog da bude nedvosmisleno informisan o optužbama koje mu se stavljaju na teret. Pored toga, čak i kad bi se jedna od hipoteza koju je iznelo tužilaštvo, prema kojoj je težnja stvaranja Velike Srbije postala nezakonita ili nelegitimna tek kad je značajan deo međunarodne zajednice priznao Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu smatrala prihvatljivom, takva tvrdnja bi predstavljala neprihvatljivo pojednostavljenje veoma složenog pitanja priznanja država i pravnih posledica koje iz toga proizlaze. Pored toga, to pojednostavljenje zanemaruje tadašnje protivrečne napore te iste međunarodne zajednice koja je pokrenula brojne inicijative kako bi ponovo približila srpsku, hrvatsku i muslimansku zajednicu, zagovarajući stvaranje institucija koje bi na opštem planu vodile računa o specifičnim nacionalnim obeležjima tih zajednica.³⁰⁶

266. Većina donosi zaključak, a da nije rešila zbrku u vezi s navodima o cilju UZP-a i čini se da nije jedina koja ima taj osećaj. Pitanje Velike Srbije, kao suštinsko pitanje navoda tužilaštva u vezi sa zločinačkim poduhvatom, dovelo je do dugotrajne diskusije s nečuvenim objašnjenjima³⁰⁷ tokom svedočenja optuženog u predmetu *Milošević*.³⁰⁸ Neki odlomci iz tog svedočenja pokazuju

³⁰² *Ibid*, str. 250, 252, 260, 264.

³⁰³ Jovan Glamočanin, T(e) 12968 do 12970.

³⁰⁴ Jovan Glamočanin, T(e) 12970.

³⁰⁵ VS-1062, T(e) 5954, 5958-5960.

³⁰⁶ Vance-Owenov plan, Owen-Stoltenbergov plan i Cuteleirov plan, kao i Beogradska inicijativa, rezultat su tih istih napora. Njihovo prihvatanje od strane nekih srpskih vlasti ne bi bilo u skladu s ideologijom etničkog čišćenja koja je, prema navodima, u osnovi UZP-a.

³⁰⁷ Pojašnjenje prirode optužbi obično se ne daje tokom svedočenja, nego u okviru preliminarnih prigovora na nedostatke u formi optužnice; predviđenih u pravilu 72 Pravilnika o postupku i dokazima.

³⁰⁸ To svedočenje uvršteno je u spis na zahtev tužilaštva. Optuženi je takođe prihvatio njegovo uvrštenje u spis.

da su se svi učesnici u postupku našli u nezgodnoj situaciji, a naročito tužilac, te ih ovde valja navesti i naglasiti njihove najrelevantnije delove:

267. Gospodin KAY (*amicus curiae* koji pomaže optuženom): [simultani prevod]

Ako mi dozvolite hteo bih da postavim jedno pitanje, evo o čemu se radi. Radi se o spornom pitanju koje se odnosi na Veliku Srbiju i o pitanju relevantnosti teze tužilaštva, [...]. Optuženi treba da zna kako da obradi to pitanje [...],

SUDIJA ROBINSON: [simultani prevod] Potpuno se slažem s g. [Niceom *[sic]*], i predlažem da postavim pitanje g. Niceu da nam kaže da li je došlo do promene stava.

g. NICE: [simultani prevod] Ne, naš stav se nikad nije promenio.

SUDIJA ROBINSON: [simultani prevod] Stekao sam utisak da je to suštinska osnova teze tužilaštva.

g. NICE: [simultani prevod] Gospodine predsedniče, to što je g. Kay citirao nije ono što sam ja hteo da kažem, jer...ja sam ustvari citirao jednog svedoka. Naravno, mogu se još jedanput osvrnuti na ranije iznesene argumente i [...] to je ono što će nam omogućiti da vidimo ko se jeste služio konceptom Velike Srbije, a ne optuženi. Prilikom glavnog i unakrsnog ispitivanja svedoka veštaka, uvek sam jasno ukazivao na to da izraz "Velika Srbija" potiče od jedne druge osobe, a ne od optuženog, a to je i pokazano [...]. Uvek sam prihvatao činjenicu da optuženi nije koristio te reči, da se nije služio tim izrazom.

SUDIJA ROBINSON: [simultani prevod] Vi kažete da ne tvrdite da je to jedna od osnovnih ideja koja je dovela do udruženog zločinačkog poduhvata.

g. NICE: [simultani prevod] Koncept prema kojem bi trebalo da svi Srbi žive u jednoj istoj državi razlikuje se od koncepta Velike Srbije i upravo ste saslušali svedoka koji je pružio istorijski pregled koncepta Velike Srbije. Dakle, postoji razlika. To nije isto. [...], ne treba izgubiti iz vida činjenicu da se optuženi nikad nije priklonio konceptu Velike Srbije, nego da je kad je preuzeo vlast i kad je počeo da upravlja, kad je uzeo stvar u svoje ruke i kad je počeo da kontroliše one koji su delovali u korist koncepta Velike Srbije, tu se može reći da je sprovodio usaglašenu politiku koja im je bila zajednička. Ali, mi nikada nismo tvrdili da je on usvojio koncept Velike Srbije.³⁰⁹

268. Jedan od sudija nije propustio da ukaže na poteškoće u rešavanju te zbrke:

SUDIJA KWON: [simultani prevod] Gospodine Nice, možete li nam objasniti kako vi razumete razliku između te ideje, tog koncepta Velike Srbije i ideje prema kojoj bi svi Srbi trebalo da žive u jednoj istoj državi? Zar ne kažete da je reč o jednoj te istoj stvari? Da se na kraju, kad se sve uzme u obzir, radi o istoj stvari.

³⁰⁹ P31, T(e) 43223-43225.

g. NICE: [simultani prevod] Da, na kraju bi se moglo reći da je Velika Srbija bila *de facto* cilj optuženog. Što se tiče njegovih stavova, ne bih želeo da govorim o ideologiji ili platformi, da li je svoje izjave zasnivao na istorijskom konceptu Velike Srbije? Mislim da to nije tako. Kao što je rekao sudija Robinson, radilo se o pragmatičnoj osobi koja je htela da se pobrine za to da svi Srbi koji su živeli u toj bivšoj Jugoslaviji treba da imaju mogućnost, na osnovu ustava ili iz drugih razloga, dakle da treba da imaju pravo da žive u jednoj istoj teritorijalnoj jedinici. Istorijski i drugi razlozi su bili ti koji su ga pokretali da deluje tako da se Jugoslavija ne raspadne, jer ako bi se ta bivša Jugoslavija raspala ti Srbi ne bi mogli više da žive u jednoj istoj zemlji.³¹⁰

269. Ovde treba primetiti da je ideja udruženog zločinačkog poduhvata takođe povezana s protivljenjem raspadu Jugoslavije. Tužilac nastavlja:

Dakle, tužilaštvo tvrdi da bi ostvarenje te ideje podrazumevalo da svi Srbi mogu da žive u jednoj istoj državi koja bi obuhvatila tri različite teritorije, odnosno i teritoriju Hrvatske i Bosne. Na kraju, želja koju je izražavao da svi Srbi treba da imaju mogućnost da žive u jednoj istoj državi se možda razlikuje od onoga što je ovaj svedok hteo da ostvari putem ideje o tom dugogodišnjem istorijskom konceptu Velike Srbije.³¹¹

270. Ovde tužilac sugerise da nema usklađenosti stavova između Miloševića i optuženog. Predsednik ponovo uzima reč i kaže:

SUDIJA ROBINSON: [simultani prevod] Gospodine Nice, možda ne postoji suštinska razlika između jednog i drugog, ali ću tražiti od osoblja koje pomaže sudijama Veća da pomno analizira predložene dokaze, i voleli bismo da se utvrdi da li to predstavlja ili ne jedan od glavnih argumenata teze tužilaštva.

g. NICE: Pregledaćemo sve podneske.

SUDIJA ROBINSON: [simultani prevod] Analizirali smo sve te podneske jer smo smatrali da je reč o tezi koju je iznelo tužilaštvo, možda ćemo ponovo razmotriti dokaze koji je potkrepljuju. Imate reč, gospodine Miloševiću [*sic*].

OPTUŽENI: U 15 minuta ovde, u roku od 15 minuta gospodin Nice je objasnio da sam se ja zalaga...da se nisam zalagao za koncept Velike Srbije, pa onda da se jesam zalagao za koncept Velike Srbije. Pa ja ne vidim kako je moguće uopšte razgovarati suvislo, odnosno elementarno suvislo ako se ne zna za šta on i šta optužuje. On kaže, priča sada o istorijskom konceptu, šta je rekao, istorijski koncept, pa da ga razdvaja od neistorijskog i tako dalje. Gospodin Nice u svom uvodnom izlaganju, na samom početku, kad nijednog svedoka još nije izveo, uopšte se nije bavio nikakvim istorijskim konceptom, nego je iznosio nebulozne, kao i cela njegova optužnica, optužbe. I ništa drugo. Prema tome, on sad čak negira i ono što mu je maločas g. Kay pročitao i citirao iz njegovog uvodnog izlaganja, da će on putem svedoka da dokaže šta je to radio. A onda, zamislite koja logička karikatura koju je maločas izneo gospodin Nice. On na jednoj strani

³¹⁰ *Ibid.* T(e) 43227.

³¹¹ *Ibid.* T(e) 43227-43228.

priznanje ono što ja tvrdim da se ta teza "svi Srbi u jednoj državi" ostvaruje u Jugoslaviji i da smo zato se zalagali za očuvanje Jugoslavije, jer je to postojeća država u kojoj svi Srbi žive u jednoj državi. A onda posle toga kaže, a on je na tri različita mesta misleći na ove tri njegove navodne optužnice, Kosovo, Hrvatska i Bosna, na različite načine to hteo da ostvari. Pa ta tri mesta su tri separatistička pokreta koja rasturaju Jugoslaviju. Ako vam to nije dosada jasno, onda vam ništa nije jasno. Prema tome, valjda nisam ja organizovao tri separatistička pokreta u Hrvatskoj i Bosni i Kosovu da bi ostvarivao da se stvori Jugoslavija u kojoj svi Srbi žive u jednoj državi, a Jugoslavija je već postojala. Da li ima ikakve logike, ja zaista se pitam. Ovo vredi elementarnu inteligenciju prosečnog čoveka, ovo što smo čuli maločas od gospodina Nicea.

SUDIJA ROBINSON: [simultani prevod] Da, saslušao sam vas, gospodine Miloševiću [*sic*]. Nastavimo.³¹²

271. Kasnije, tužilac uzima reč i kaže:

g. NICE: [simultani prevod] Gospodine predsedniče, ako mi dozvolite hteo bih navesti nešto što će pojasniti moj stav, u svetlu primedbi koje su maločas iznete i zabrinutosti Veća. Ja sam na samom početku izneo svoj stav. Samo trenutak, molim vas. Rekao sam sledeće u vezi s tim, reč je o zapadnoj Slavoniji. Mislim da je to na stranici 50. "Šešelj je otvoreno zagovarao koncept Velike Srbije." [...]

Izvinjavam se. Dakle, "Šešelj je otvoreno zagovarao koncept Velike Srbije. To je izraz koji ćemo često čuti u ovoj sudnici. Mi, mi nećemo podsticati korišćenje tog izraza. Smatramo da ga je optuženi koristio u različite svrhe". Mislim da sam tom prilikom prvi put koristio izraz "Velika Srbija". Ako pogledate zahtev za spajanje optužbi, videćete da je optuženi koristio taj izraz. Mislim da sam ga ja koristio jedino u odgovoru.

SUDIJA ROBINSON: [simultani prevod] Kao odgovor na komentare koje sam već izneo – jer sam konkretno rekao da ću od naših pravnika tražiti da to pronađu – upravo su mi dostavili primerak dela odluke na osnovu pravila 98*bis*, paragraf 249 te odluke gde se poziva na svedočenje ambasadora Galbraitha koji smatra da je optuženi, citiram: "bio arhitekta politike čiji je cilj bio stvaranje Velike Srbije, i malo toga se dešavalo bez njegovog znanja i bez njegove umešanosti". U paragrafu 288, Veće navodi sedam osnova, sedam razloga u prilog svojim zaključcima, odnosno Veće je došlo do zaključka da ne samo da je optuženi znao za genocidni [plan], nego je s učesnicima u tom planu takođe delio nameru da se uništi. To je taj drugi element na koji smo uputili kako bismo potkrepili to da smatramo da je optuženi zagovarao i podržavao koncept Velike Srbije.

g. NICE: [simultani prevod] Terminologiju smo uvek koristili na dosledan način.

SUDIJA ROBINSON: [simultani prevod] Gospodine Nice, važno je da se taj element pojasni, naime da se vaša teza ne zasniva na konceptu Velike Srbije više nego na činjenici da je postojao koncept koji bi svim Srbima omogućio da žive u jednoj istoj državi. Ipak, moram da kažem i to da, po mom mišljenju, ima još

³¹² *Ibid.*, T(e) 43228-43230.

razloga da se to dovede u pitanje kao odgovarajuća osnova za tezu tužilaštva, barem u početku, u početnoj fazi postupka. Gospodine Miloševiću, imate reč.

[Članovi Pretresnog veća se konsultuju] [...]

OPTUŽENI: Dozvolite, gospodine Robinson, da moje skromne intelektualne sposobnosti nisu dovoljne da razumem tu izjavu gospodina Nicea. Ja bih želeo da gospodin Nice razjasni šta mi stavlja na teret: da li postojanje Jugoslavije 70 godina u kojoj žive svi Srbi, kao što žive i svi Hrvati, kao što žive i svi Muslimani slovenskog porekla, da li to postojanje Jugoslavije i zalaganje za njeno očuvanje ili ne znam šta drugo, ili istorijski koncept o kome nije govorio, šta gospodin Nice stavlja na teret? On upotrebljava pojmove koje sam ne razume. On ne razume ono šta govori. A ne razumete ni vi šta on govori, a ne razumem ni ja. To je jedna potpuna konfuzija. Ja zato tražim da mi odgovorite šta on stavlja na teret?³¹³

272. Sudija Robinson nastavlja:

[...] Upravo sam dobio jedan drugi deo odluke Veća [...]. Reč je o odgovoru tužilaštva. U paragrafu 262 se navodi sledeće: "To je značilo *de facto* planiranje Velike Srbije". [...] Takođe, u paragrafu 273: "Međutim, drugo rešenje za srpski narod obuhvatalo bi teritorije sa [s]rpskom većinom u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini koje bi ušle u sastav, odnosno koje bi faktički predstavljale Veliku Srbiju. [...] Zatim u paragrafu 276: [...] "Generalno, svedoci su jasno rekli da je optuženi hteo da stvori Veliku Srbiju".

Dakle, g. Nice, moje lično mišljenje je sledeće: reč je o važnom pitanju koje treba da rešimo, a to još nismo učinili. [...] Optuženi treba da zna u čemu se sastoji teza tužilaštva i na šta treba da odgovara. Ako ste odstupili od nekog stava koji ste zauzeli na početku, o tome nas treba obavestiti. Ako je vaš sadašnji stav u suštini isti [...] treba da ga razmotrimo".

g. Nice: Naš stav se uopšte nije promenio. Nema odstupanja ili promene stava.³¹⁴

273. Gospodin Nice malo kasnije citira ono što je rekao na jednoj ranijoj sednici:

Možda ima još jedan odlomak koji će vam biti od koristi. [...]. On se nalazi u zahtevu za spajanje postupaka [...]. Evo šta sam tu rekao: "Velika Srbija se pojavljuje, naravno, u pisanim dokumentima, ali veoma ograničeno u zaključcima, u podnescima" [...].³¹⁵

274. Sudija Kwon je pozvao tužioca da pročita jedan odlomak iz odluke na osnovu pravila 98bis, konkretno paragraf 252, u kojem se navodi sledeće: "Prema tezi tužilaštva, optuženi je nameravao da uništi muslimansko stanovništvo u onim delovima Bosne i Hercegovine za koje je bilo predviđeno da postanu deo Velike Srbije". Sudija Robinson dodaje: "To je bilo prilično jasno.

³¹³ *Ibid.*, T(e) 43231-43234.

³¹⁴ *Ibid.*, T(e) 43240-43241.

³¹⁵ *Ibid.*, T(e) 43241-43242.

To je bila teza tužilaštva". Tužilac Nice ne prihvata tu očiglednu činjenicu i kaže: "Tako sudije vide stvari".³¹⁶

275. U toj situaciji, sudija Robinson je kasnije nastavio, nakon što je proverio neke podneske tužioca:

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Nice, imao sam malo više vremena da razmotrim to pitanje. Sasvim mi je jasno da je koncept Velike Srbije zaista bio centralno uporište teze tužilaštva. Na tom osnovu tužilaštvo je podnelo zahtev za spajanje postupaka. Naveo sam dva odlomka, u paragrafu 13 tog zahteva se kaže: "U ovom predmetu, tri optužnice se odnose na istu transakciju u smislu zajedničke zamisli, strategije ili plana, naime celokupnog ponašanja optuženog Miloševića u pokušaju da stvori "veliku Srbiju" - centralizovanu srpsku državu koja bi obuhvatala delove Hrvatske, Bosne i Hercegovine u kojima žive Srbi, te celo Kosovo".

Zatim, u paragrafu 18, na dnu stranice 7: "[Milošević je] kasnije [...] takav strah koristio u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, te na Kosovu, kao potporu svojoj kampanji stvaranja "velike Srbije"".

Naime, upravo to je razlog zbog kojeg je Žalbeno veće poništilo odluku ovog Pretresnog veća, koje je odbilo zahtev za spajanje postupaka jer je smatralo da ne postoji zajednički element i da se ne radi o istoj transakciji. To nije bilo mišljenje Žalbenog veća. Dakle, smatram da je prilično zapanjujuće čuti da sada kažete da to nije bila teza tužilaštva.

Možda sada kažete da je vaš stav pragmatičniji [...] ali ja vam ne mogu dozvoliti da kažete da to nije ulazilo u okvir teze tužilaštva. Optuženi treba da zna na šta da odgovara. I ako vam je potrebno određeno vreme da proučite to pitanje, koje je, čini mi se, suštinsko u ovom postupku, mi ćemo vam dati vreme koje vam je za to potrebno.³¹⁷

276. Tužilac Nice, svakako svestan da bi prihvatanje takve ponude bilo katastrofalno, odgovara da mu vreme nije potrebno jer, što se njega tiče, promene nema.³¹⁸ Međutim, on će odmah nakon toga izneti tvrdnje suprotne onome što je rekao ranije. Zaboravio je da je naveo da se Miloševićev pristup i pristup optuženog razlikuju i kaže da je nastojao da "s mnogo opreza [...] prikaže [Miloševićev način razmišljanja] koji bi, *de facto*, doveo do stvaranja Velike Srbije, koja bi obuhvatala istu teritoriju kao i Velika Srbija koju je zagovarao ovaj svedok [Šešelj]".³¹⁹

277. Sudija Bonomy je zatim pitao tužioca zašto u svojim podnescima govori o Velikoj Srbiji ako je tužilaštvo znalo da je istorijski kontekst bio radikalno različit. Izbegavajući da pruži jasan

³¹⁶ *Ibid.*, T(e) 43243.

³¹⁷ *Ibid.*, T(e) 43244-43246.

³¹⁸ *Ibid.*, T(e) 43246.

³¹⁹ *Ibid.*, T(e) 43247.

odgovor, tužilac Nice je rekao da uzrok treba tražiti u hirovitosti proticanja vremena koje je uticalo na doslednost pristupa njegovog tima.³²⁰ On je na kraju pozvao Pretresno veće da izabere između više mogućnosti, uključujući brisanje svake razlike između Miloševićovog i Šešeljevog pristupa.³²¹ To ga nije sprečilo da odmah nakon toga, nakon jednog drugog pitanja sudije Bonomyija, prizna jedinstvenost Šešeljevog koncepta Velike Srbije u vezi s onim što bi ona, po njemu, trebalo da obuhvata.³²²

278. Ova rasprava se nastavila sve dok tužilac Nice nije pokušao, uz pomoć svog kolege g. Saxona, ponovo da sažme stav tužilaštva, koje je ovaj put optuženom Miloševiću zaista pripisalo koncept Velike Srbije. G. Nice kaže: "[...] kad više nije bilo moguće očuvati Jugoslaviju kao saveznu državu [...] trebalo je sprovesti drugi plan [...]. Po našem mišljenju, u toj fazi ideja Velike Srbije postala je za njega [Miloševića] stvarnost."³²³

279. Optuženi Milošević nije propustio da primeti da je ta situacija neobična i da pokuša da je okrene u svoju korist:

Molim vas, ovo je, verovatno prvi i jedini slučaj u nekom procesu [...] da optužba posle tri četvrtine postupka, ili da uzmemo, znači od 2002. godine, a sada je 2005. godina, i to druga polovina, posle tri i po godine ne zna za šta optužuje.³²⁴

280. Cilj navođenja ove duge diskusije iz drugog postupka nije da utiče na ovaj postupak. Veće je svesno da su postupci nezavisni. Međutim, postoji očigledni neksus na osnovu kojeg tužilac traži da se svedočenje Vojislava Šešelja iz predmeta *Milošević* uvrsti u spis. To svedočenje je, dakle, dokaz u ovom predmetu. Ono se odnosi na centralno pitanje teorije tužilaštva o udruženom zločinačkom poduhvatu. UZP pretpostavlja da njegovi članovi imaju zajednički zločinački plan. Dakle, čini se da je u gorenavedenoj diskusiji pristup tužioca u najmanju ruku konfuzan. Ta konfuzija u predmetu *Milošević* odražava se nužno na ovaj predmet i pojačava sumnju sudija u tezu tužilaštva o samom postojanju takvog zajedničkog zločinačkog plana.

(c) Zaključak

281. S obzirom na sve prethodno izneto, većina u Veću, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, zaključuje da tužilac nije dokazao postojanje UZP-a.

³²⁰ *Ibid.*, T(e) 43250.

³²¹ *Ibid.*, T(e) 43250-43251.

³²² *Ibid.*, T(e) 43253.

2. Fizičko počinjenje

(a) Navodi i analiza

282. U paragrafu 5 Optužnice, optuženi se tereti na osnovu fizičkog činjenja za progon (tačka 1), putem etničkog omalovažavanja (paragrafi 15 i 17(k)) u vezi s govorima optuženog u Vukovaru i Hrtkovcima i putem pozivanja na deportaciju i prisilnog premeštanja (paragrafi 15 i 17(i)) u vezi s govorom optuženog u Hrtkovcima, te po pitanju optužbe za deportaciju i nehumana dela (prisilno premeštanje) (tačke 10 i 11, paragrafi 31-33) u vezi s govorom optuženog u Hrtkovcima.³²⁵

283. Te optužbe ostale su bez pravnog osnova u trenutku kad je većina u Veću odbacila postojanje zločina protiv čovečnosti. Pored toga, većina u Veću podseća na brojne slučajeve u kojima tužilaštvo izjednačava pozive koje je optuženi upućivao srpskim snagama i borcima kako bi ih ohrabrio u borbi protiv neprijatelja (mobilizacija protiv ustaša ili balija) i pozive koji su, kako se navodi, bili usmereni protiv nesrpskih civila. Puko korišćenje uvredljivog ili pogrdnog izraza nije dovoljno da bi bilo kvalifikovano kao progon. A tužilaštvo nije pružilo nijedan kontekstualni element koji bi omogućio da se odredi stvarni značaj ili uticaj govora optuženog u Hrtkovcima ili u Vukovaru, pri čemu treba reći da većina u Veću, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, pravi razliku između reči i dela do kojih dolazi zbog sukoba između zajednica i dela koja su, kako se navodi, bila posledica hotimičnog zločinačkog i diskriminatornog nasilja.

284. Većina u Veću takođe napominje da se, čak i kad se ograničeno posmatraju pozivi čiji kontekst dopušta da se kaže da su im meta mogli biti nesrpski civili (civili Hrvati, konkretno u vezi s govorom u Hrtkovcima), može primetiti ista nedovoljna analiza stvarnog značaja tog govora. Optuženi, kako je većina već podsetila, nije učestvovao u razmenama kuća. Čak i da ih je podsticao, u kontekstu prinude kako je ocenjeno, on ne bi bio direktni počinilac dela progona, uz pretpostavku da razmene kuća mogu da se kvalifikuju kao takva dela. Kad je reč o pozivima da se "otarase" Hrvata s tog područja, u raspravama je takođe utvrđeno da ti pozivi, kao protivteža tadašnjoj politici vlade Srbije koja nije energično i u dovoljnoj meri štitila interese srpskih izbeglica, nisu bili prihvaćeni, a još manje sprovedeni. Konačno, većina u Veću, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, ne smatra da je tužilaštvo dokazalo da su počinjena dela progona. Ta krivična dela nisu dovoljna za donošenje osuđujuće presude, s obzirom na to da je reč o sudu čija

³²³ *Ibid.*, T(e) 43259.

³²⁴ *Ibid.*, T(e) 43265.

je nadležnost ograničena samo na dela počinjena u dovoljno širokim razmerama da bi se mogla kvalifikovati kao zločini protiv čovečnosti.

(b) Zaključak

285. Većina u Veću, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, zaključuje da se u ovom predmetu optuženi ne može smatrati odgovornim na osnovu člana 7(1) Statuta za fizičko počinjenje dela progona kao zločina protiv čovečnosti koji se navode u Optužnici. Veće jednoglasno zaključuje da se u ovom predmetu optuženi ne može smatrati odgovornim na osnovu člana 7(1) Statuta za fizičko počinjenje zločina deportacije i nehumanih dela (prisilno premeštanje) kao zločina protiv čovečnosti koji se navode u Optužnici.

B. Individualna krivična odgovornost na osnovu člana 7(1) Statuta za podsticanje na počinjenje krivičnih dela

1. Navodi i argumenti strana u postupku

286. Tužilaštvo u Optužnici navodi podsticanje na izvršenje krivičnih dela kao oblik odgovornosti optuženog, kako "individualne" odgovornosti tako i odgovornosti na osnovu prve kategorije UZP-a, ili alternativno na osnovu treće kategorije UZP-a. Činjenice koje se navode u Optužnici u vezi s podsticanjem obrađene su u okviru UZP-a. Kad je reč o *actus reusu* podsticanja, tužilac navodi da je optuženi na više načina podsticao glavne počinioce zločina na izvršenje krivičnih dela za koje se tereti, time što je: držao javne huškačke govore u medijima i prilikom poseta dobrovoljačkim jedinicama i drugim srpskim snagama u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini; otvoreno zagovarao i podsticao stvaranje, putem sile, homogene "Velike Srbije" koja bi konkretno obuhvatala sva područja navedena u Optužnici; javno pozivao na proterivanje hrvatskih civila iz delova pokrajine Vojvodine u Srbiji (naime, u Hrtkovcima, Nikincima, Rumi, Šidu i drugim mestima blizu granice s Hrvatskom); indoktrinirao ekstremnom nacionalističkom retorikom srpske dobrovoljce povezane sa SRS-om koje je regrutovao.

287. Pored toga, tužilaštvo tvrdi da je optuženi podsticao direktne počinioce krivičnih dela za koja se tereti na sledeće načine: korišćenjem huškačke i klevetničke propagande protiv nesrba u svojim govorima, publikacijama i javnim nastupima; odlascima na linije fronta da bi posetio

³²⁵ Veće napominje da je tužilaštvo u Završnom podnesku eksplicitno odustalo od optužbi za javno i direktno omalovažavanje kao delo progona u vezi s govorom u Malom Zvorniku. (Završni podnesak tužilaštva, par. 562, fusnota 1715).

srpske snage, uključujući šešeljevce, i ohrabrio ih u borbi protiv nesrba; upućivanjem pripadnika ili komandanata SRS-a/SČP-a visokog ranga da šire njegovu poruku mržnje, osвете i etničkog čišćenja; time što nije ništa preduzeo protiv šešeljevaca koji su učestvovali u zločinima protiv nesrba; i, na opštiji način, time što se služio propagandnim tehnikama čiji je cilj bio da se podstakne osećaj pretnje i da se među srpskim i nesrpskim stanovništvom raspire strah i mržnja, i da svim sredstvima nametne svoju viziju etnički čiste srpske teritorije koja bi obuhvatila Srbiju i delove Hrvatske i BiH.

288. Tužilaštvo dalje tvrdi da je optuženi razumeo moć svoje propagande; da je znao da ima uticaj na srpske dobrovoljce, a posebno na šešeljevce, da će "nacionalisti" i simpatizeri njegove ideologije ozbiljno shvatiti njegove reči i da će prosečnog slušaoca podstaći na nasilnu reakciju; i da je shvatao znatnu verovatnoću da će, kao posledica prenošenja njegove poruke srpskim "nacionalistima", uključujući šešeljevce, biti počinjeni zločini.

289. Optuženi generalno osporava navode tužilaštva koji se, po njegovom mišljenju, zasnivaju jedino na pogrešnom ili preteranom tumačenju njegovih reči. Optuženi smatra da nisu ispunjeni uslovi za podsticanje s obzirom na to da tužilaštvo nije razlučilo *actus reus* i *mens rea* podsticanja jer se oslonilo na iste dokaze – njegove govore – kako bi ih utvrdilo. Optuženi se poziva na presudu u predmetu *Kordić* i na presudu MKSR-a u predmetu *Akayesu* kako bi istakao da podsticanje na mržnju putem govora ne predstavlja krivično delo u međunarodnom običajnom pravu.

290. Pored toga, optuženi osporava kredibilitet brojnih svedoka. Dalje, on tvrdi da su neki drugi svedoci bili izloženi pritiscima od strane tužilaštva kako bi potpisali svoje izjave u kojima su, kako navodi, iskrivljeno predstavljene njihove reči.

291. Optuženi priznaje da je širio svoju ideologiju, ali smatra da se radilo o zakonitoj aktivnosti.³²⁶ U vezi s navodom o sistematskom omalovažavanju nesrpskog stanovništva, on tvrdi da reč ustaša nije pogrdna za Hrvate, da nikada nije generalizovao, kako mu pripisuje tužilaštvo, da su: "svi [...] Hrvati ustaše, gori od nacista" i da mu tužilaštvo pripisuje reči koje nikad nije izgovorio, što su potvrdili neki svedoci. Pored toga, optuženi ističe da ga se ne može smatrati odgovornim za širenje atmosfere terora jer je nije on stvorio nego "Tuđman sa svojim ustašama". Optuženi tvrdi da mu ništa nije zabranjivalo da pozove srpske dobrovoljce da ispune svoju

³²⁶ Veće napominje da se optuženi u svom izlaganju oslonio na pravnu analizu *actusa reusa* podsticanja kao oblika odgovornosti, koju je Veće iznelo u svojoj usmenoj odluci od 4. maja 2011. na osnovu pravila 98bis Pravilnika o postupku i dokazima. V. T(e) 16826-16886 (Odluka na osnovu pravila 98bis) i delimično suprotno mišljenje predsedavajućeg sudije Antonettija T(e) 16886-16925, 16926-16988).

zakonsku obavezu time što će biti angažovani i da tužilaštvo nije predložilo nijedan dokaz u prilog svojim navodima da je optuženi naredio ili pozivao te dobrovoljce da vrše zločine na mestima sukoba. Kad je reč o zahtevu prema kojem podsticanje treba suštinski da doprinese izvršenju zločina, optuženi smatra da taj zahtev nije dokazan s obzirom na to da nijedan dobrovoljac nije osuđen za ratni zločin.

292. Optuženi priznaje da svaka osoba koja je politički aktivna utiče na javno mnjenje i da je svesna tog svog uticaja, ali da je važno da se u konkretnom slučaju taj uticaj izmeri. On tvrdi da je u to vreme bio svestan ratnog konteksta, ali primećuje da nije bio jedini koji je toga bio svestan i da drugi zbog toga nisu krivično gonjeni. Pored toga, on ističe da tužilaštvo nije predložilo dokaze o tome da je, kako se navodi, on bio upoznat s kriminalnom prošlošću nekih dobrovoljaca. On takođe navodi da nijedno svedočenje nije pokazalo da je on znao šta se dešavalo na terenu i da su počinjeni zločini u zonama borbi u koje su upućeni dobrovoljci SRS-a/SČP-a. Što se tiče njegove navodne namere da svoju publiku podstakne na progone nesrpskog stanovništva na političkoj ili verskoj osnovi, optuženi tvrdi da tu nameru tužilaštvo nije utvrdilo.

2. Uvodna napomena

293. Preliminarno, Veće napominje da je, budući da većina u Veću nije utvrdila da su počinjeni zločini protiv čovečnosti, analiza koja sledi ograničena na ispitivanje odgovornosti optuženog za podsticanje na kršenje zakona ili običaja ratovanja.

3. Merodavno pravo

294. Da bi veće moglo da zaključi da postoji podsticanje na počinjenje krivičnih dela, neophodno je da konstatuje da postoji materijalni element ili *actus reus* u odnosu na radnje koje predstavljaju podsticanje, koje su suštinski doprinele počinjenju zločina, i element svesti ili *mens rea* u odnosu na nameru podstrekača da izazove počinjenje tih zločina.

295. Materijalni element podsticanja podrazumeva da je neko naveden da počinji krivično delo.³²⁷ Nije potrebno dokazati da krivično delo ne bi bio počinjeno da nije bilo učešća optuženog nego treba pokazati da je podsticanje bilo faktor koji je bitno doprineo ponašanju druge osobe koja je počinila krivično delo.³²⁸ Većina u Veću, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, smatra da treba

³²⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 27, gde se potvrđuje Prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 387. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 480; Drugostepena presuda u predmetu *Ndinabahizi*, par. 117.

³²⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 27. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 387; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 252; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić i drugi*, par. 174.

takođe dokazati da je podstrekač u odnosu na fizičke izvršioce zločina koristio razne oblike ubeđivanja, kao što su pretnje, navođenje ili obećanja.³²⁹ Pored toga, većina u Veću smatra da treba da postoji mogućnost da se jasno identifikuju inkriminirani izrazi i da se u dovoljnoj meri utvrdi da su stvarno korišćeni.

296. Što se tiče definicije stanja svesti podstrekača, on treba da je imao nameru da izazove ili da navede fizičkog izvršioca na počinjenje krivičnog dela,³³⁰ ili da je barem bio svestan značajne mogućnosti da je počinjenje krivičnog dela verovatna posledica njegovog podsticanja.³³¹

4. Analiza

(a) Optuženi je širio svoju ideologiju svim sredstvima i koristio je propagandne tehnike

297. Optuženi ne osporava da je širio svoju ideologiju putem tribina, mitinga, konferencija za novinare, publikacija, knjiga i drugih dozvoljenih sredstava, kao što je propaganda za vreme perioda na koji se odnosi Optužnica.³³²

298. Veću je predočeno više dokaza u vezi s korišćenjem propagandnih tehnika od strane optuženog, konkretno predočeni su svedočenje i izveštaj Anthonyja Oberschalla.³³³ Prema rečima ovog svedoka, propaganda je tehnika ubeđivanja koja se sastoji u širenju ideja, korišćenju slika, slogana i simbola koji deluju na naše predrasude i emocije i s ciljem da navede primaoca tih poruka da prihvati stav prenosioca poruke kao svoj, bez obzira na to da li je njihov sadržaj istinit ili ne.³³⁴ Propaganda se razlikuje od "deliberativnog" diskursa po tome što se sastoji u ponavljanju poruka čiji cilj je da podstiče strah u javnom mnjenju i da ga navede da podrži političke vođe u korišćenju nasilja kako bi se eliminisala pretnja.³³⁵ Tokom svog svedočenja, Anthony Oberschall

Martinović, par. 60; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 269; Prvostepena presuda u predmetu *Orić*, par. 274.

³²⁹ Čini se da je tužilaštvo usvojilo ovu istu logiku (v. Pretpretresni podnesak tužilaštva par. 146, gde se upućuje na član 91 (1) Krivičnog zakona Ruande, u fusnoti 498).

³³⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 32 i 112; Drugostepena presuda u predmetu *Boškoski i Tarčulovski*, par. 68; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 269; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 252; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 480; Drugostepena presuda u predmetu *Taylor*, par. 433 gde se navodi Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 352.

³³¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 32 i 112. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Boškoski i Tarčulovski*, par. 68; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 269; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 252; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 480; Drugostepena presuda u predmetu *Taylor*, par. 433 gde se navodi Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 352.

³³² Optuženi tvrdi, a to je potvrdio svedok odbrane Aleksandar Stefanović, da je koristio propagandu kao sredstvo za postizanje svojih političkih ciljeva (v. Završni podnesak optuženog, str.101-102 i str.496).

³³³ P5, P3 i P4. V. "Odluka u vezi sa prihvatanjem dokaza predočenih tokom svedočenja Anthonyja Oberschalla", 24. januar 2008, par. 2, 13 i 24.

³³⁴ P5, str. 4. V. takođe Anthony Oberschall, T(e) 2053-2054.

³³⁵ Anthony Oberschall, T(e) 1971-1975.

je naveo više primera iz govora optuženog,³³⁶ i objasnio da su u periodu od 1990. do 1994. njegovi govori bili obeleženi "ksenofobičnim nacionalizmom" koji je pojačavan stalnim ponavljanjem istih reči, koje nije menjao u zavisnosti od medija ili publike kojoj se obraćao.³³⁷ Prema rečima tog svedoka, optuženi je koristio tehnike ubeđivanja kao što su strah, viktimizacija, ponavljanje i negativni stereotipi, koji predstavljaju poznate propagandne tehnike.³³⁸ Po Oberschallovom mišljenju, veoma veliki deo govora optuženog sadržao je dezinformacije ili laži,³³⁹ kao što je na primer pominjanje "civilizovane razmene stanovništva" umesto etničkog čišćenja.³⁴⁰

299. Veće je analiziralo više dokaznih predmeta, kao što je P1337, odlomak iz knjige optuženog pod naslovom "Ideologija srpskog nacionalizma", koja je objavljena u septembru 2002. Optuženi tu navodi da se propaganda zasniva na činjenici da je većina ljudi sklona da slepo veruje u sve što pročita, čuje ili vidi na televiziji,³⁴¹ ili pak dokazni predmet P1201, koji sadrži transkript intervjua od 12. juna 1992. na TV Politika, tokom kojeg optuženi naglašava da je proučavao masovnu psihologiju u fašizmu.³⁴²

300. Iako Veće prihvata, kao i optuženi, da propaganda "nacionalističke" ideologije sama po sebi nije zločinačka, na Veću je da, suprotno tvrdnjama optuženog, na osnovu merodavnog prava koje se primenjuje u ovom predmetu, analizira i kvalifikuje reči koje je optuženi koristio i njihov potencijalni uticaj na izvršioce krivičnih dela koja se navode u Optužnici, u svetlu kulturnog, istorijskog i političkog konteksta.³⁴³

³³⁶ V. dokazni predmeti: P1, "Video snimak - Šešeljev govor u Jagodnjaku, insert B", april 1991; P2, "Video snimak - 'Bez reza i bez anestezije', TV NS", maj 1991; P6, "Video snimak - intervju na TV Politika, insert A", 25. jul 1991; P7, "Video snimak - intervju na TV Politika, insert C", 25. jul 1991; P8, "Video snimak - intervju na TV Politika, insert D", 25. jul 1991; P9, "Video snimak - intervju na TV Politika, insert E", 25. jul 1991; P10, "Video snimak - intervju na TV Politika, insert F", 25. jul 1991; P11, "Video snimak - 'Drugo lice' na TV Novi Sad, insert A", 1. jun 1991; P12, "Video snimak - 'Drugo lice' na TV Novi Sad, insert B", 1. jun 1991; P13, "Video snimak - 'Drugo lice' na TV Novi Sad, insert D", 1. jun 1991.; P14, "Video snimak - Šešeljev govor u Jagodnjaku, insert A", april 1991; P17, "Video snimak - informativna emisija na NTV Studio B", 6. novembar 1991; P18, "Video snimak - posjeta rukovodilaca SRS-a Banja Luci na RTS", 13. maj 1993; P20, "Video snimak - 'Vukovar 1991', insert C"; P21, "Video snimak - 'Vukovar, Grad izgubljenih duša', inserti A, B i C".

³³⁷ Anthony Oberschall, T(e) 1969-1970. V. P5, str. 2, za referencu na dati period (1990-1994).

³³⁸ Anthony Oberschall, T(e) 1975-1977, 1980-1981, 1983-1984.

³³⁹ Anthony Oberschall, T(e) 2076.

³⁴⁰ P5, str. 24, gde se upućuje na delove br. 187, 189, 191, 192 i 251 Dodatka 2 izveštaju. Za druge primere dezinformacija i laži V. takođe P5, str. 25 do 27.

³⁴¹ P1337, str. 7.

³⁴² P1201, str. 16.

³⁴³ V. u vezi s tim Prvostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 1011, 1020-1022; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 698-703; Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 557; Prvostepena presuda u predmetu *Bikindi*, par. 247; Drugostepena presuda u predmetu *Nzabonimana*, par. 134; ESLJP, predmet *Perinçek vs. Switzerland*, Presuda od 15. oktobra 2015, par. 207, 234 i 280.

(b) Pozivi na počinjenje zločina putem huškačkih govora

301. Većina u Veću, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, nije uzela u obzir kao relevantan dokaz govore koji su održani izvan perioda na koji se odnosi Optužnica, budući da je smatrala da ova presuda treba da se oslanja na činjenice i govore koji ulaze u precizan vremenski okvir koji je odredilo tužilaštvo. Iz istih razloga, Veće je odbacilo govore čiji je datum nepoznat ili koji potiču iz neproverenog izvora. Pored toga, većina je pridala samo ograničenu dokaznu vrednost novinskim člancima koji nisu iz zvaničnih listova SČP-a/SRS-a – *Velika Srbija* i *Zapadna Srbija* – ili koji nisu objavljeni u publikacijama optuženog i čiji autori nisu saslušani kao svedoci, niti su u vezi s njima predloženi drugi dokazi u vezi s kontekstom.

302. Veće smatra da ti novinski članci treba da se analiziraju veoma oprezno, u zavisnosti od listova u kojima su objavljeni, i to iz više razloga. Novinski članak često odražava samo subjektivni stav njegovog autora, čija vizija može biti pod uticajem njegove političke orijentacije; neki listovi takođe mogu preuveličavati ili pogrešno prenositi reči ili sadržaj događaja. Kad se autor članka ne pojavi pred Većem kao svedok, sudije i strane u postupku ne mogu da provere pouzdanost sadržaja njegovog članka.

303. Većina u Veću, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, nije stavila na teret optuženom ni njegove govore koji se mogu protumačiti jednostavno kao podrška ratnim naporima,³⁴⁴ ili kao govori u okviru predizborne kampanje ili pak kao govori koji se odnose na teritorije koje ne ulaze u geografski okvir Optužnice.³⁴⁵

(i) Govori na putu za Vukovar i u Vukovaru u novembru 1991.

304. Što se tiče govora na putu za Vukovar koji je, kako se navodi, optuženi održao 7. novembra 1991, Veću su predloženi dokazni predmeti P1283 i P1285.

305. Prema dokaznom predmetu P1283, članku iz *Politike* pod naslovom "Borimo se protiv fašista", od 8. novembra 1991, u njemu se pominje da je optuženi bio u Šidu gdje je održao konferenciju za štampu, čiji se sadržaj, međutim, ne prenosi.³⁴⁶

³⁴⁴ Sudija Lattanzi ne deli mišljenje većine u Veću u pogledu koncepta i sadržaja govora kojima se podržavaju ratni napori.

³⁴⁵ Tako na primer, Veće nije uzelo u obzir kao relevantan dokaz govore optuženog u kojima poziva na deportaciju albanske manjine s Kosova i iz Makedonije i u kojima se koristi pogrdan izraz (Šiptar) kada se govori o toj manjini (v. na primer P1203, str. 11-12; P1197; P1213, str. 22).

³⁴⁶ P1283, str. 4.

306. Prema dokaznom predmetu P1285, članku koji je objavljen 8. novembra 1991. takođe u *Politici*, pod naslovom "Sledi akcija čišćenja prostora između Bosuta i Save", stoji da se optuženi, na putu za Vukovar, gde je išao da poseti srpske dobrovoljce, 7. novembra 1991. zaustavio u Šidu gde je, kako se navodi, održao konferenciju za štampu. Kaže se da je izjavio konkretno da će "[č]itav taj prostor [...] uskoro biti očišćen od ustaša", i da je, kako se navodi, upozorio katolike na tom području da ne treba ničeg da se boje ako ne saraduju s ustašama i ako se nisu uključili u njihove formacije.

307. Međutim, Veće napominje da je dokazni predmet P1285 novinski članak čiji autor nije saslušan kao svedok, kao ni nijedan drugi svedok koji bi u vezi s tim mogao govoriti o kontekstu. Ali, većina u Veću, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi,³⁴⁷ smatra da reči navedene u tom članku, čak i ako se pretpostavi da su proverene, ne predstavljaju podsticanje na zločin. Njihov kontekst upućuje na to da se radi o rečima čiji cilj je bio da ojača političku poziciju stranke optuženog.³⁴⁸

308. Što se tiče govora u Vukovaru, koji je optuženi održao sa 12. na 13. novembar 1991, Veće raspolaže brojnim svedočenjima i većim brojem dokaznih predmeta koji pokazuju da je govor zaista održan i koji potvrđuju njegov sadržaj.³⁴⁹

309. Svedok VS-027 je izjavio da je 13. novembra 1991. čuo optuženog kako visokim oficirima srpskih snaga kaže da "[n]ijedan ustaša ne sme živ da ode iz Vukovara"³⁵⁰.

310. Prema rečima svedoka VS-007, člana SČP-a koji je bio u Vukovaru,³⁵¹ optuženi je došao u Vukovar oko 11. novembra 1991. u iznenadnu posetu dobrovoljcima SRS.³⁵² Objasnio je da je optuženi bio okružen gomilom od najmanje pedesetak dobrovoljaca, pripadnika jedinice Leva Supoderica i vojnicima Gardijske brigade koje je ohrabrio svojim rečima i svojim prisustvom,³⁵³ rekavši im konkretno sledeće: "da se protiv njih borimo junački, bez milosti".³⁵⁴ Pored toga,

³⁴⁷ Sudija Lattanzi smatra da se, kad je reč o sadržaju, radi upravo o jednom obliku podsticanja. Ali, s obzirom na to da je postojanje tog govora dokazano samo na osnovu jednog novinskog članka koji nije prihvaćen posredstvom nekog svedoka i koji ne potiče iz jednog od listova optuženog, potrebno ga je analizirati u svetlu celokupnih dokaza.

³⁴⁸ V. npr. VS-004 T(e) 3380 (izraz ustaše, kako ga koristi optuženi, imao je sledeće značenje: "Tokom Drugog svetskog rata su ustaše izvršile genocid nad Srbima u Hrvatskoj"); P1074 par. 69 (izraz ustaša, kako ga koristi optuženi, odnosio se na uniformisanog i naoružanog neprijatelja.).

³⁴⁹ Pored dolenađenih dokaza, v. takođe npr. C10, par. 37; C11, str. 15-16; P1056 pod pečatom, par. 37-39; P1058 pod pečatom, par. 45-47; P1372 pod pečatom, str. 1-2.

³⁵⁰ VS-027, T(e) 14579-4580 (zatvorena sednica); P1370 pod pečatom, str. 27, ali v. VS-027, T(e) 14574-14576 i 14591 (zatvorena sednica); P868 pod pečatom, T. 11683 do 11687. V. takođe VS-016, T(e) 11119-11120, 11170-11171, 11173-11174 (zatvorena sednica), 11192-11193, 11196-11197, 11290 (zatvorena sednica).

³⁵¹ VS-007, T(e) 6028, 6030, 6032, 6069, 6070, 6072 (zatvorena sednica).

³⁵² VS-007, T(e) 6069-6071 (zatvorena sednica).

³⁵³ VS-007, T(e) 6070- 6072 (zatvorena sednica), 6093, 6096, 6097-6098 (zatvorena sednica).

³⁵⁴ VS-007, T(e) 6096 (zatvorena sednica).

svedok VS-007 je objasnio da je uveče 11. novembra 1991. ili sutradan, optuženi kružio ulicama grada u vozilu na kojem je bio montiran zvučnik preko kojeg se obratio hrvatskim vojnicima; taj svedok izneo je više verzija u vezi sa sadržajem tog obraćanja, govoreći jedanput o jedinstvenom pozivu na predaju i da će ustašama biti pravedno suđeno, a drugi put o tome da će umreti ako to ne učine.³⁵⁵

311. Svedok VS-002, pripadnik srpskih snaga koji je bio u Vukovaru u vreme događaja,³⁵⁶ izjavio je da su pripadnici Gardijske brigade preko zvučnika pozvali hrvatske vojnike da se predaju i da nije čuo da je i optuženi to radio.³⁵⁷

312. Svedok Vilim Karlović, pripadnik Narodne garde, izjavio je da je na ulicama Vukovara, posle pada grada, odnosno između 10 i 15. novembra 1991. čuo da se emituje snimljeni poziv na predaju u kojem je glas, identičan glasu optuženog, govorio: "Ustaše, predajte se! Nema više potrebe da ginete"³⁵⁸.

313. Svedok Vesna Bosanac, direktorka bolnice u Vukovaru od leta 1991,³⁵⁹ je objasnila da je optuženi dolazio u Vukovar u oktobru i novembru 1991. i da ga je čula kako hrabri vojnike, "bez obzira koji su, jesu l' borci, jesu l' dragovoljci, dobrovoljci, ko su"³⁶⁰.

314. U svojoj izjavi, svedok Zoran Rankić objasnio je da je sredinom novembra 1991. otišao u Vukovar sa Zoranom Dražilovićem i s optuženim. Veselin Šljivančanin, Mile Mrkšić i Miroslav Radić dočekali su optuženog, koji je pred najmanje pedesetak dobrovoljaca koji su pucali u vazduh u znak odobravanja, rekao da "[n]ijedan ustaša ne sme živ izaći iz Vukovara".³⁶¹ Svedok takođe precizira da je video optuženog kako je u više navrata preko zvučnika rekao "Ustaše, opkoljeni ste, predajte se, jer vam nema izlaza".³⁶² Svedok je takođe rekao da se, prema njegovom mišljenju, izraz "ustaša" odnosio na hrvatske vojnike; prema njegovim rečima, svako je mogao da tumači taj izraz na svoj način.³⁶³ Međutim, svedok je na pretresu povukao svoje izjave i rekao je da njegove reči nisu verno prevedene, da se ne seća da je optuženi rekao da "[n]ijedan ustaša ne sme živ izaći iz Vukovara" i da je on jednostavno pozvao Hrvate da se predaju.³⁶⁴

³⁵⁵ VS-007, T(e) 6073 (zatvorena sednica), 6099-6100 (zatvorena sednica).

³⁵⁶ VS-002, T(e) 6450, 6451 (delimično zatvorena sednica), 6458, 6461 i 6473.

³⁵⁷ VS-002, T(e) 6614-6616.

³⁵⁸ Vilim Karlović, T(e) 4685-4686, 4708-4709.

³⁵⁹ Vesna Bosanac, T(e) 11391.

³⁶⁰ *Ibid.*, T(e) 11421-11422.

³⁶¹ P1074, str. 17-19.

³⁶² P1074, str. 19.

³⁶³ P1074, str. 18-19; P1075, str. 4.

³⁶⁴ Zoran Rankić, T(e) 15952, 16058-16059.

315. U svojoj izjavi, svjedok Nebojša Stojanović precizirao je da je bio u Vukovaru u vreme posete optuženog, koji je došao s Vakićem, Kamenim i jedinicom Kamenog. Prema rečima svjedoka, optuženi je došao u Vukovar da ohrabri dobrovoljce.³⁶⁵ Nebojša Stojanović je takođe izjavio da su preko zvučnika montiranog na vojno vozilo svakodnevno puštani četnička muzika i snimljena poruka optuženog, u kojoj je pozivao Hrvate da se predaju i da im se garantuju životi.³⁶⁶ Svjedok je, međutim, na pretresu povukao svoje izjave i rekao da nije video optuženog nego da je samo čuo da je bio tu; ipak, ponovo je izjavio da je čuo glas optuženog kako preko zvučnika montiranog na vojno vozilo traži od Hrvata da se predaju da se izbegne krvoproliće u Vukovaru.³⁶⁷

316. U intervjuu za dokumentarni film BBC-a *Smrt Jugoslavije*, optuženi je priznao da je više puta išao na front u Vukovar gde je čak nakratko učestvovao u borbi u kojoj su njegovi borci bili angažovani do pada grada.³⁶⁸

317. Konačno, u svedočenju u predmetu *Milošević*, optuženi je priznao da je išao u Vukovar u dva navrata, 30 dana i 20 dana pre pada grada, i da je govorio na srpskom radiju u Vukovaru, pozivao Hrvate da se predaju i obećao im zaštitu na osnovu odredbi o postupanju s ratnim zarobljenicima.³⁶⁹ Tom prilikom takođe je precizirao da se izraz ustaša odnosi na Hrvate fašiste koji su se borili na strani nacista tokom Drugog svetskog rata i koji su izvršili genocid nad Srbima.³⁷⁰ U kontekstu 1990-tih godina, za njega je taj izraz označavao hrvatske ekstremiste koje je u prvi plan doveo Franjo Tuđman i koji su progonili Srbe.³⁷¹

318. U svetlu gorenavednih relevantnih činjenica, čini se da je optuženi zaista održao govore na putu za Vukovar (7. novembra 1991) i govor u Vukovaru (oko 12-13. novembra 1991).³⁷² Međutim, Veće primećuje protivrečnosti između svjedoka kao i razlike između više izjava istih svjedoka. Te razlike dovode u sumnju precizan sadržaj izjava optuženog. Pored toga, čak i ako se usvoje izjave koje se pripisuju optuženom, u njihovom najkontroverznijem obliku, većina u Veću, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, ne može da odbaci razumnu mogućnost da su ti govori održani u kontekstu sukoba i da im je cilj bio da ojačaju moral jedinica, a ne da ih pozovu da

³⁶⁵ P526, str. 10; P527, str. 5; P528, str. 10.

³⁶⁶ P526, str. 10; P527, str. 5; P528, str. 10.

³⁶⁷ Nebojša Stojanović, T(e) 9692-9694, 9781.

³⁶⁸ P644, str. 12.

³⁶⁹ P31, T. 43449-43456, 43564 i 44130.

³⁷⁰ P31, T. 42965, 43090, 43106, 43204-43205, 43818, 43829 i 44132.

³⁷¹ P31, T. 43093, 43098, 43099, 43205, 43319, 43818 do 43820, 43875, 44106, 44114, 44116, 44274 i 44276.

³⁷² Sudija Antonetti se slaže sa zaključkom prema kojem je optuženi održao govore na putu za Vukovar. Međutim, što se tiče govora u Vukovaru, sudija zaključuje da protivrečja primećena kod svjedoka ne omogućuju razumnoj sudiji da okarakteriše tačnu sadržinu govora u Vukovaru.

nemaju milosti ni prema kome, (u tom slučaju, poziv na predaju, koji je na ulicama Vukovara preko zvučnika bio upućen ustašama, ne bi imao nikakvog smisla). Pored toga, Veće ukazuje na svedočenja koja potvrđuju da je odlazak optuženog u Vukovar bio samo akcija za odnose s javnošću političara koji je vodio računa o publicitetu, ali bez ikakvog vojnog karaktera ili kontrole nad operacijama; bilo je to praktički teatralno prisustvo s držanjem generala iz neke operete.³⁷³

(ii) Govor u Malom Zvorniku u martu 1992.

319. Veće je zatim razmotrilo govor koji je optuženi, kako tužilaštvo navodi u Optužnici, održao u Malom Zvorniku u martu 1992.

320. Na ovaj govor, održan u martu 1992, izričito se upućuje u paragrafu 22 Optužnice, kao i u paragrafu 91 Završnog pretpretresnog podneska tužilaštva.

321. Ti navodi zasnovani su na svedočenju svedoka VS-2000, na svedočenju optuženog u predmetu *Milošević* i na izveštaju Ministarstva odbrane Republike Srbije od 20. aprila 1992, koji je zaveden pod brojem P831.

322. Prema rečima svedoka VS-2000, optuženi je rekao sledeće:

Braćo četnici, [...] došlo je vrijeme da vratimo balijama milo za drago. [...] Drina, rijeka Drina, nije granica između Srbije i Bosne, to je kičma srpske države. Svaki pedalj zemlje gdje živi Srbin je srpska zemlja. Dignimo se, braćo četnici, a naročito vi preko Drine, vi ste najhrabriji [...] pokažimo balijama, Turcima i Muslimanima [...] pravac prema istoku. Tamo im je mjesto.³⁷⁴

323. Napolju se bilo okupilo blizu 1.000 ljudi, uključujući i Muslimane koji su došli da protestuju protiv održavanja tog "nacionalističkog" skupa,³⁷⁵ kao i veliki broj srpskih policajaca.³⁷⁶ Prema rečima svedoka VS-2000, ubrzo po izlasku optuženog iz sale, odnosno pet ili šest minuta pošto je započeo svoj govor, napolju je izbila opšta tuča.³⁷⁷ Sledećeg dana u novinama je objavljena fotografija optuženog sa zavojem preko lica i šake.³⁷⁸

³⁷³ VS-007, T(e) 6049, 6097 (zatvorena sednica); VS-027, T(e) 14595 (zatvorena sednica); P1056 pod pečatom, str. 8-9; P1058 pod pečatom, str. 11. Pored toga, većina podseća da je Veće već zaključilo da su na terenu dobrovoljci i vojnici bili pod jedinstvenom komandom, komandom JNA ili TO, zavisno od slučaja.

³⁷⁴ VS-2000, T(e) 13994-13995.

³⁷⁵ *Ibid.* T(e) 13992-13993, 14039-14040, 14042-14043.

³⁷⁶ *Ibid.* T(e) 13995-13996, 14042.

³⁷⁷ *Ibid.* T(e) 13995-13997, 14044, 14046, 14131-14132.

³⁷⁸ *Ibid.* T(e) 13995-13997, 14046-14047.

324. Optuženi je tvrdio da taj govor nije održao u martu 1992, nego pre u avgustu 1990.³⁷⁹ Međutim, ta tvrdnja je u protivrečnosti sa onim što je optuženi izneo tokom svog svedočenja u predmetu *Milošević*, kada je potvrdio da je u martu 1992. godine održao sledeći govor u Malom Zvorniku:³⁸⁰

Draga braćo četnici, posebno vi preko Drine, [...] [m]i ćemo očistiti Bosnu od pagana i pokazaćemo im put koji vodi na istok, gde im je mesto.

325. U predmetu *Milošević*, optuženi je rekao da je takođe napadao islamske fundamentaliste i panislamiste koji su želeli da otcepe Bosnu od Jugoslavije i da ih je nazvao "poganima", što, po njemu, treba prevesti kao "đubre" ili "izmet".³⁸¹

326. Najzad, prema jednom izveštaju Ministarstva odbrane Republike Srbije od 20. aprila 1992, optuženi je zaista išao u Mali Zvornik 17. marta 1992.³⁸² U tom izveštaju se takođe navodi da je optuženi otišao posle kraćeg razgovora,³⁸³ što potvrđuje ono što je rekao VS-2000, koji je naveo da je optuženi održao govor u trajanju od pet-šest minuta.

327. Shodno tome, većina u Veću, uz suprotno mišljenje sudije Antonettija,³⁸⁴ zaključila je da je optuženi zaista održao navedeni govor u martu 1992. u Malom Zvorniku. Međutim, tačne okolnosti u kojima je taj govor održan, koje je opisao svedok VS-2000, nisu utvrđene. Veće smatra da je moguće da je svedok VS-2000 pobrkao okolnosti u kojima je održan govor u Malom Zvorniku u martu 1992. s okolnostima u kojima je održan neki drugi govor, koji je optuženi održao u nekoj drugoj prilici.

328. Međutim, većina u Veću, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, ne može da zaključi van razumne sumnje da je optuženi, pozivajući Srbe da "očiste" Bosnu od "pogani" ili od "balija", pozivao na etničko čišćenje nersrpskog stanovništva u Bosni. U stvari, većina smatra da dokazi tužilaštva nisu dovoljno potkrepljeni da bi se, s obzirom na kontekst, mogla isključiti mogućnost da je optuženi tim pozivom pre učestvovao u ratnom naporu tako što je bodrio srpske snage. Pored toga, nije bilo moguće utvrditi ni da je ovaj govor imao bilo kakav, pa čak ni ograničeni efekt, budući da je reč o govoru koji je u policijskom izveštaju koji je ponudilo tužilaštvo okarakterisan kao "krać[i] razgovor[...]".

³⁷⁹ VS-2000, T(e) 14058, 14062-14063, 14085-14086.

³⁸⁰ P31, T. 43724-43726. Veće napominje da je optuženi tom prilikom odgovarao na pitanje koje mu je postavio Slobodan Milošević.

³⁸¹ P31, T. 43725.

³⁸² P831, str. 2.

³⁸³ *Id.*

³⁸⁴ Sudija Antonetti smatra da je svedok VS-2000 u najmanju ruku pogrešio u pogledu datuma kada je taj govor održan. Sudija Antonetti takođe sumnja i u sam sadržaj održanog govora.

(iii) Govor u Hrtkovcima 6. maja 1992.

329. Prema navodima tužilaštva, optuženi je 6. maja 1992. u selu Hrtkovci održao "huškački" govor u kojem je pozivao na proterivanje Hrvata sa tog područja. Usled tog govora, izvestan broj Hrvata odlučio je da ode iz sela. Prema rečima optuženog iz njegove Izjave na osnovu pravila 84bis i završne reči, on je taj govor održao u okviru svoje predizborne kampanje, a nesrbi nisu progonjeni, deportovani ni prisilno premeštani. Kako on tvrdi, oni su samo organizovali dobrovoljnu razmenu kuća na osnovu ugovora, koja je bila uveliko otpočela pre maja 1992.

330. Veće je u mogućnosti da se osloni na brojna svedočenja i dokazne predmete³⁸⁵ u kojima se opisuju okolnosti i sadržaj govora koji je optuženi održao u Hrtkovcima 6. maja 1992, a takođe, i naročito, na dokazne predmete P547 i P548, kojima pridaje veliku dokaznu vrednost.

331. Prema dokaznom predmetu P547, transkriptu govora "Promocija Srpske radikalne stranke", održanog 6. maja 1992. u Hrtkovcima, koji je objavljen u knjizi optuženog *Davolov šegrt*, optuženi je konkretno rekao da se SRS "bori za obnovu nezavisne i slobodne srpske države" koja obuhvata srpske teritorije čija je granica linija Karlobag-Karlovac-Mitrovica, u okviru Jugoslavije,³⁸⁶ kao i to da se selo Hrtkovci nalazi u srpskom Sremu.³⁸⁷ On je takođe izrazio želju da se ubrzo održe demokratski izbori, uz poštovanje višestranačkog sistema.³⁸⁸ Takođe je rekao i da u Hrtkovcima nema mesta za Hrvate; da samo oni Hrvati koji su krvarili u borbi zajedno sa Srbima, a koje je nazvao "Srbima katolicima", mogu da ostanu; da Hrvati moraju da odu iz Srbije, a da će se srpske "izbeglice" useliti u kuće Hrvata koji ne žive u Hrtkovcima, čije će adrese dati policija, kao i da oni "nemaju gde da se vrate"; da će srpske izbeglice dati Hrvatima u zamenu svoje nekadašnje adrese u Zagrebu; da će Hrvati koji nisu već sami otišli biti autobusima sprovedeni do granice; rekao je da je ubeđen da će Srbi iz Hrtkovaca i ostalih sela u okolini znati da sačuvaju međusobnu slogu i jedinstvo i da će se "vrlo brzo otarasiti preostalih Hrvata u [svom] selu i okolini".³⁸⁹

³⁸⁵ Veće se oslonilo na sledeće dokaze: Ewa Tabeau; Yves Tomić; Katica Paulić; Aleksa Ejić; Franjo Baričević; Goran Stoparić; VS-007; VS-034; VS-061; VS-067; VS-1134; C10; C26, pod pečatom; P31; P164; P537 pod pečatom; P547; P548 pod pečatom; P549; P550; P551 pod pečatom; P554; P555; P556; P557; P558; P559; P560; P561; P564 pod pečatom; P565; P566; P571; P631; P836; P1049 pod pečatom; P1050 pod pečatom; P1056 pod pečatom; P1104 pod pečatom; P1201; P1215; P1300; P1330.

³⁸⁶ P547, str. 2-4. 6.

³⁸⁷ P547, str. 4; Aleksa Ejić, T(e) 10357-10358.

³⁸⁸ P547, str. 6; Aleksa Ejić, T(e) 10338.

³⁸⁹ P547, str. 4-5, 9.

332. Dokazni predmet P548 potvrđuje sadržaj ovog govora, a iz tog dokumenta takođe proizlazi da je po završetku govora optuženog gomila prisutnih skandirala "ustaše napolje", "Hrvati, u Hrvatsku" i "ovo je Srbija".³⁹⁰

333. Na osnovu predočenih dokaza, većina u Veću, uz suprotno mišljenje sudije Antonettija, je u mogućnosti za zaključiti da je govor koji je optuženi tom prilikom održao predstavljao jasan poziv na proterivanje ili prisilno premeštanje Hrvata iz tog mesta. Međutim, većina u Veću, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, smatra da tužilaštvo nije dokazalo da je taj govor bio uzrok odlaska Hrvata³⁹¹ ili kampanje progona za koju tužilaštvo navodi da je vođena u tom mestu posle tog govora. Većina u vezi s tim ukazuje na slabost izveštaja na koji se tužilaštvo oslanja, u kome veštak Ewa Tabeau, umesto da usmeri svoje istraživanje na odlaske koji su usledili posle govora 6. maja 1992, daje opšti popis odlazaka tokom čitave 1992. godine, ne trudeći se čak ni da konkretno navede motiv tih odlazaka. Većina takođe ukazuje na nepouzdanost drugih dokaza koji su ponuđeni u svrhu uspostavljanja veze između govora optuženog i odlazaka Hrvata. Verodostojnost svedoka VS-061 je temeljito proverena tokom unakrsnog ispitivanja. S obzirom na to da u Vojvodini nije bilo konkretnog ratnog konteksta, predočeni dokazi su, po mišljenju većine, nedovoljni, imajući u vidu očigledno različite motive zbog kojih su se neki od Hrvata odlučili za odlazak; i da broj tih odlazaka, a ponekad čak i to da li je do njih uopšte došlo, nije bilo moguće utvrditi zbog nepouzdatih metoda procenjivanja.

(iv) Drugi govori optuženog

334. U analizi dokaza u vezi s govorima koje je optuženi držao u drugim mestima tokom perioda na koji se odnosi Optužnica, Veće je posebno razmotrilo izveštaj i svedočenje Anthonyja Oberschalla. Veće je tako primetilo razna upozorenja koja je optuženi uputio Hrvatima, o kojima govori Oberschall,³⁹² kao i primere govora u kojima se omalovažavaju nesrbi, koje je naveo isti

³⁹⁰ P548, pod pečatom, str. 2.

³⁹¹ Svedok VS-067 je zaista rekao da ga je govor optuženog podstakao da ode iz Hrtkovaca. V. VS-067, T(e) 15450 (delimično zatvorena sednica); P1049, pod pečatom, str. 3-4; P1050, pod pečatom, str. 5. Međutim, čak i ako se pretpostavi da je taj jedan odlazak bio izazvan govorom optuženog, to ne bi bilo dovoljno da se utvrdi da je počinjeno krivično delo proterivanja, utoliko više što većina nije prihvatila da je izvršen opšti ili sistematski napad na hrvatske civile.

³⁹² P5, str. 18-22. V. takođe: Goran Stoparić, T(e) 2310-2312, 2440; P1075, str. 17; P1215, str. 7 i 24; P35, str. 2-6; P153, str. 41-43; P179.

svedok.³⁹³ Međutim, većina u Veću, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, smatra da se ta upozorenja moraju analizirati u kontekstu u kome su izgovorena; da svedok Oberschall nije u dovoljnoj meri uzeo taj kontekst u obzir, te da je čak ponekad pogrešio u pogledu konteksta, da bi potom priznao da to predstavlja "ogromnu promenu";³⁹⁴ kao i da, u svakom slučaju, nije dovoljno da neki govor bude uvredljiv ili pogrđan da bi bio okarakterisan kao podsticanje ratnih zločina. Treba uzeti u obzir težinu koju takav govor ima sam po sebi, kao i kontekst u kome je izgovoren.

335. Međutim, većina u Veću je, uz suprotno mišljenje sudije Antonettija, zaključila da su još dva govora optuženog (osim onog iz Hrtkovaca 6. maja 1992.), koja je on održao u Skupštini Srbije 1. i 7. aprila 1992, predstavljala jasne pozive na proterivanje i prisilno premeštanje Hrvata.³⁹⁵

336. U prvom govoru, održanom 1. aprila 1992. tokom razmatranja predloga zakona o izbeglicama, optuženi je rekao sledeće:

Ako su Hrvati uzeli srpske kuće po Zagrebu, po Rijeci, po drugim hrvatskim gradovima, najnormalnije je da se izbeglice Srbi usele u te preostale hrvatske kuće, jer je jedan broj Hrvata otišao [...].³⁹⁶

[...] ako Hrvati ovako masovno isteruju Srbe iz njihovih domova, pa šta čekaju Hrvati ovde u Beogradu, šta čekaju Hrvati po Srbiji? Razmena stanovništva, koliko je TUĐMAN isterao Srba iz Zagreba, lepo na adresu Hrvata iz Beograda. Koja srpska porodica dođe iz Zagreba, lepo na adresu Hrvata u Beograd, pa mu da svoje ključeve, idi tamo u Zagreb, razmena.³⁹⁷

[...] u međunarodnom pravu postoji princip retorzije, odnosno, srpskim jezikom rečeno, odmazde. Ako jedna država istera pripadnike nacionalne manjine sa svoje teritorije u drugu državu, gde živi većinski deo tog proteranog naroda, po međunarodnom pravu dozvoljeno je primeniti tu odmazdu i izvršiti kontra proterivanje nacionalne manjine one države koja je već proterivala. Uostalom, te razmene stanovništva nisu ništa novo u svetu. Uostalom, ako smo imali osnova da posle rata proteramo ne znam koliko stotina hiljada Nemaca zbog njihove kolaboracije i zbog njihovog služenja fašističkoj Nemačkoj, Hrvati imaju mnogo više razloga da budu proterani, jer one zločine, koje su činili Hrvati, Nemci nisu mogli ni sanjati. [...] po istom onom pravu po kome je TUĐMAN proterao Srbe iz Hrvatske, mi ćemo proterati Hrvate iz Srbije.³⁹⁸

[...] po istom onom pravu po kome je TUĐMAN proterivao Srbe, i mi ćemo proterivati Hrvate [...] Mi genocidne radnje nećemo primenjivati, jer to nama

³⁹³ P5, Dodatak 2 (v. npr. Izvode br. 1, 15, 85, 192).

³⁹⁴ Anthony Oberschall, T(e) 2155-2160.

³⁹⁵ Optuženi je u svom svedočenju u predmetu *Milošević* potvrdio da je održao ta dva govora (P31, T. 44170-44175).

³⁹⁶ P75, str. 2. Veće napominje da je dokument P75 deo knjige optuženog naslovljene *Poslaničke besede*, koja je objavljena 1993.

³⁹⁷ P75, str. 3.

³⁹⁸ P75, str. 4-5.

Srbima nije u krvi, nećemo vas ubijati, razume se, ali ćemo vas lepo spakovati u kamione i vozove, pa se snalazite lepo u Zagrebu.³⁹⁹

337. U drugom govoru, 7. aprila 1992, u suštini se ponavlja isto: "pa možda će biti najbolje rešenje, kad toliko žale Hrvate, da jednostavno sa njima u autobuse i kamione posedaju, pa s njima u Zagreb".⁴⁰⁰

338. Iako je tačno da većina u Veću, uz suprotno mišljenje sudije Antonettija, smatra da ti govori predstavljaju jedva prikrivene pozive na proterivanje, većina u Veću – ovaj put uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi – smatra da te reči, u kontekstu protivljenja zvaničnoj srpskoj politici, predstavljaju objavu jednog alternativnog političkog programa koji nikada nije sproveden. Tužilaštvo nije uspelo da oceni njihov efekt, a čini se da ni rad svedoka Oberschalla nije od velike pomoći. On je na kraju svog svedočenja, odgovarajući na pitanje sudije Harhoffa, priznao da je gotovo nemoguće utvrditi efekt tih govora.⁴⁰¹ Sam Oberschall prethodno je rekao da nije mogao da pronađe primere u kojima optuženi direktno poziva na vršenje zločina.

339. Odsustvo svakog konkretnog efekta ovih govora, ponekad u kombinaciji sa sigurnošću da pozivi optuženog upućeni srpskim vlastima da se protiv Hrvata primeni retorzija, nisu naišli ni na kakav odjek,⁴⁰² većina nije mogla da zaključi da se radilo o podsticanju na ratne zločine, čak ako se u obzir uzmu i njegovi najžešći govori, konkretno oni iz Hrtkovaca i Skupštine Republike Srbije.

340. Skup govora koje Oberschall analizira, kao i njihova kategorizacija, pri čemu tužilaštvo nije uvek navelo ili pojasnilo njihov datum, izvor, publiku koja ih je slušala i kontekst u kome su održani, takođe ne dopuštaju da se donese zaključak da se radi o podsticanju. Takav okvir predstavlja važan element analize. To što ga nema čini utvrđivanje efekta govora iluzornim. Naime, poziv upućen borcima ili vlastima, intervju dat nekom novinaru (za koji se čak ne zna ni da li je objavljen i ako jeste, kojoj publici), govori održani na mitingu za vreme predizborne kampanje ili u Skupštini, od strane poslanika stranke koja je u manjini, nemaju nužno isti efekt, ako ga uopšte imaju.

341. Ta nesigurnost u vezi s efektom koji su govori optuženog imali ne znači, međutim, da on nije imao određenog realnog uticaja i da nije plenio ličnom harizmom, pogotovu kad je reč o

³⁹⁹ P75, str. 6. Veće napominje da se ovaj govor takođe citira u izveštaju Anthonyja Oberschalla (v. P5, Dodatak 2, primer 182).

⁴⁰⁰ P75, str. 7.

⁴⁰¹ Anthony Oberschall, T(e) 2224-2225.

⁴⁰² Skupština je žestoko kritikovala govor optuženog i nedvosmisleno se distancirala od njega (V. P75, str.7-8).

članovima njegove stranke⁴⁰³ ili nekima od boraca.⁴⁰⁴ Jedan od njih – svedok VS-002 – potvrdio je da je optuženi "predstavljao srpskog lidera i vojvodu. Prema tome, mi ne bi odbili [njegoval] naredenj[a]".⁴⁰⁵ Drugi svedoci su precizirali da je optuženi bio ideološki lider dobrovoljaca⁴⁰⁶ i da su oni gledali u njega kao u boga.⁴⁰⁷ Veće je takođe saslušalo više svedoka koji su rekli da su reči optuženog imale značajan efekt na njegove slušaoce.⁴⁰⁸ Pa ipak, ta svedočenja, kao što je ono Oberschallove, ne pružaju nikakav pouzdani pokazatelj na osnovu koga bi se efekt govora optuženog mogao oceniti, pa čak ni da li se taj efekt uopšte mogao konkretno osetiti.

342. Osim toga, s obzirom na slabost dokaza koje je predočilo tužilaštvo, kao i na slab kvalitet argumentacije iznete u Završnom podnesku tužilaštva, većina nije mogla da zaključi van razumne sumnje da su počiniozi zločina počinjenih aprila 1992. godine u Mostaru, Zvorniku i na širem području Sarajeva zaista čuli govore optuženog održane 1. i 7. aprila 1992, kao ni da li su ti govori mogli na njih da utiču.

343. Kad je reč o svim ovim elementima uzetim zajedno, većina u Veću, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, zaključila je da tužilaštvo nije dokazalo da je postojala uzročno-posledična veza između govora koje je optuženi održao 1. i 7. aprila 1992. i zločina koji su aprila 1992. počinjeni u Mostaru, Zvorniku i na širem području Sarajeva, ili da bi se optuženi, makar i posredno, mogao okriviti za zločine počinjene u periodu od maja 1992. do septembra 1993. Imajući to u vidu, većina u Veću ne može da okvalifikuje govore optuženog od 1. i 7. aprila 1992. kao materijalna dela podsticanja.

(c) Podsticanje stvaranja Velike Srbije putem nasilja i indoktrinacije članova SČP-a/SRS-a

344. Veće je obavilo detaljnu analizu činjeničnih dokaza povezanih s tim navodima u okviru onoga što je reklo u vezi s kontekstom i u vezi s UZP-om. Većina je odbacila UZP. Većina je konkretno smatrala da to kako se optuženi određuje u pogledu svog identiteta i njegova ideologija Velike Srbije, mogu da se shvate i drugačije, a ne samo kao doprinos zločinačkom poduhvatu. Većina može samo da donese zaključak na osnovu sopstvenog rezonovanja. Shodno tome, bodrenje dobrovoljaca i članova SČP-a/SRS-a od strane optuženog, koje predstavlja realizaciju i

⁴⁰³ C13, str. 9.

⁴⁰⁴ VS-002, T(e) 6556.

⁴⁰⁵ *Ibid.* T(e) 6557. Veće u vezi s tim napominje da je optuženi u jednom intervjuu datom Radio Beogradu 13. februara 1993. objasnio da je proizveden u srpskog četničkog vojvodu zbog svoje aktivnosti u SČP-u (v. P1213, str. 2).

⁴⁰⁶ VS-007, T(e) 6097 (zatvorena sednica); Vesna Bosanac, T(e) 11421-11422.

⁴⁰⁷ VS-033, T(e) 5543 i 5544. VS-007, T(e) 6099 (zatvorena sednica); Fadil Kopic, T(e) 5912-5913, 5920.

⁴⁰⁸ Goran Stoparić, T(e) 2442 et 2443; VS-016, T(e) 11120, 11171 i 11181; Aleksa Ejić, T(e) 10343; VS-061, T(e) 9924.

produžetak njegovog političkog i ideološkog angažmana, i za koje je većina već ocenila da nije zločinačko ali da može činiti deo ratnog napora, ne može se smatrati zločinačkim.

345. S obzirom na to, većina u Veću, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, odbacuje navod tužilaštva da je optuženi, po osnovu podsticanja, odgovoran za počinjene zločine zato što je podsticao stvaranje Velike Srbije putem nasilja i indoktrinirao članove SČP-a/SRS-a.

(d) Propust optuženog da kazni šešeljevce koji su učestvovali u zločinima protiv nesrba

346. U svom Završnom podnesku, tužilaštvo takođe navodi da je optuženi podsticao činjenje zločina navedenih u Optužnici time što nije ništa preduzeo protiv šešeljevaca koji su učestvovali u zločinima protiv nesrba.

347. Taj navod se ne pominje u Optužnici, već u Pretpretresnom podnesku tužilaštva,⁴⁰⁹ gde tužilaštvo navodi da ako nadređeni propusti da kazni ranije počinjene zločine, to može predstavljati podsticanje na činjenje novih zločina. Većina smatra da je pristup tužilaštva još jednom u najmanju ruku dvosmislen, pošto je tužilaštvo iznelo navod koji se zasniva na pretpostavci da se optuženi nalazio na položaju nadređenog u odnosu na dobrovoljce SRS-a, a istovremeno je odlučilo da ne tereti optuženog za komandnu odgovornost na osnovu člana 7 (3) Statuta, bilo *de jure* ili *de facto*.

348. Većina podseća na svoje zaključke da nije dokazano postojanje nikakvog formalnog ni *de facto* hijerarhijskog odnosa između optuženog i dobrovoljaca koji su učestvovali u zločinima koji se navode u Optužnici. Shodno tome, Veće smatra da propust da kazni ne može da bude prihvaćen kao valjan element optužbe ukoliko nema nikakvog hijerarhijskog odnosa koji bi na ma kakav način činio optuženog odgovornim za postupke njegovih dobrovoljaca. S druge strane, Većina u Veću primećuje da je optuženi u više navrata kažnjavao dobrovoljce. Svrha i posledice tih kazni bile su, međutim, nužno ograničene, budući da su podrazumevale jedino isključenje iz stranke onih dobrovoljaca čije je ponašanje na ratištu ocenjeno kao neprihvatljivo. Takav je, na primer, bio slučaj svedoka Gorana Stoparića.⁴¹⁰ Što se tiče aktivnosti na terenu, dobrovoljci su bili podređeni vojnim vlastima.

⁴⁰⁹ Sudija Lattanzi smatra da Veće ne može da razmatra navod koji se uopšte ne zasniva na Optužnici.

⁴¹⁰ Goran Stoparić je isključen iz SRS-a 1993, zvanično zato što je opstruirao rad SRS-a, ali je po njegovoj tvrdnji razlog bio taj što je stao na stranu Milenka Petrića, predsednika SRS-a, a protiv Nikole Vasića, poslanika SRS-a (T(e) 2475, 2682-2683, 2692-2693). Optuženi je u toku unakrsnog ispitivanja sugerisao da je razlog za njegovo isključenje iz stranke u stvari bilo to što je Goran Stoparić u Vojsci Republike Srpske, učestvovao u borbama na strani Hrvata (T(e) 2690-2693).

349. Većina stoga odbacuje kao neosnovan navod tužilaštva da je optuženi odgovoran za podsticanje zato što nije preduzeo mere protiv šešeljevaca koji su učestvovali u zločinima protiv nesrba.

5. Zaključak

350. Većina u Veću, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, zaključila je da se optuženi u ovom predmetu ne može smatrati odgovornim, po članu 7 (1) Statuta, za podsticanje na počinjenje krivičnih dela koja se navode u Optužnici.

C. Individualna krivična odgovornost na osnovu člana 7 (1) Statuta za pomaganje i podržavanje

1. Navodi i argumenti strana u postupku

351. Tužilaštvo generalno navodi da je optuženi pomagao i podržavao krivična dela za koje se tereti u Optužnici. U svom Završnom podnesku, tužilaštvo ograničava taj navod na zločine koje su počinili šešeljevci, uz detaljnije objašnjenje da je optuženi podržavao zločine koje su oni počinili svojom propagandom i time što je regrutovao i angažovao šešeljevce. Tužilaštvo takođe navodi da je optuženi bio svestan verovatnoće da će zločini biti počinjeni, jer je on "u stvari imao nameru da oni budu počinjeni".

352. Optuženi odgovara da ne postoji nijedan dokaz da je on podržavao neki zločin i tvrdi da je, naprotiv, dokazano da je on javno kritikovao one koji su činili zločine i da ih je pozivao na odgovornost. On dodaje da isto tako nema ni dokaza da je bio prisutan na mestima zločina u trenutku kada su ti zločini počinjeni. Pored toga, optuženi tvrdi da SRS nije upućivao dobrovoljce na sve lokacije, a da to što su pojedinci samoinicijativno odlazili na određene lokacije kao članovi SRS-a ne može da povlači njegovu odgovornost. Optuženi takođe navodi da ne postoji nijedan dokaz koji pokazuje da su dobrovoljci SRS-a činili zločine.

2. Merodavno pravo

353. Da bi veće moglo da zaključi da postoji odgovornost za pomaganje i podržavanje, ono mora da utvrdi da je optuženi pružio praktičnu pomoć, ohrabrenje ili moralnu podršku koji bitno utiču na izvršenje zločina. Osim toga, pomagač i podržavalac je morao da ima znanje da njegove

radnje pomažu izvršenje krivičnog dela,⁴¹¹ kao i da bude svestan osnovnih elemenata počinjenog krivičnog dela,⁴¹² uključujući i nameru glavnog počinioaca,⁴¹³ pri čemu nije neophodno da pomagač i podržavalac zna koje je tačno krivično delo nameravano i stvarno počinjeno.

3. Analiza

354. Argumentacija na kojoj se zasniva navod tužilaštva da je optuženi odgovoran za zločine koje su počinili šešeljevci po osnovu pomaganja i podržavanja ima delimično isti činjenični osnov kao i navodi tužilaštva koji se odnose na odgovornost optuženog po osnovu UZP-a i podsticanja.

355. Međutim, Veće je već zaključilo da su regrutovanje dobrovoljaca i njihovo upućivanje na teren od strane optuženog i njegove stranke mogli da budu zakonite aktivnosti.⁴¹⁴ Osim toga, većina u Veću je smatrala da se ne može isključiti mogućnost da se prosto radi o tome da je optuženi pružao legitimnu podršku ratnom naporu.

356. Većina u Veću je takođe zaključila da "nacionalistička" propaganda optuženog nije sama po sebi zločinačka, a da čak i ako su neki od njegovih govora možda predstavljali poziv na proterivanje i prisilno premeštanje nesrba, tužilaštvo nije dokazalo da su ti govori značajno doprineli počinjenju zločina navedenih u Optužnici.

⁴¹¹ Drugostepena presuda u predmetu *Popović*, par. 1732; Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 48; Prvostepena presuda u predmetu *Stanišić i Simatović*, par. 1264; Drugostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 428 i 440; Drugostepena presuda u predmetu *Haradinaj i drugi*, par. 58; Drugostepena presuda u predmetu *Simić i drugi*, par. 86; Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 127; Drugostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 52; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 229.

⁴¹² Drugostepena presuda u predmetu *Popović*, par. 1794; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović*, par. 1772; Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 48; Drugostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 428 i 440; Drugostepena presuda u predmetu *Haradinaj i drugi*, par. 58; Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 127; Drugostepena presuda u predmetu *B. Simić*, par. 86.

⁴¹³ Drugostepena presuda u predmetu *Popović*, par. 1732: "za *mens rea* [se] traži 'znanje da te radnje pomažu izvršenju krivičnog djela'. Za *mens rea* se takođe traži da je pomagač i podržavalac bio svjestan osnovnih elemenata krivičnog djela koje je na kraju počinjeno, uključujući i namjeru glavnog počinioaca. Nije neophodno da pomagač i podržavalac zna koje je tačno krivično djelo namjeravano i stvarno počinjeno – ako je on svjestan da će neko od više krivičnih djela vjerovatno biti počinjeno i ako neko od tih krivičnih djela bude počinjeno, onda je on namjeravao da olakša počinjenje tog krivičnog djela i kriv je kao pomagač i podržavalac"; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 1772; Drugostepena presuda u predmetu *Haradinaj i drugi*, par. 58; Drugostepena presuda u predmetu *Orić*, par. 43.

⁴¹⁴ Sudija Lattanzi napominje da zakonitost aktivnosti vezanih za pomoć ove vrste nije relevantna u analizi kriterijuma koji se odnose na pomaganje i podržavanje, a pogotovu ne u utvrđivanju da li je određena aktivnost predstavljala značajan doprinos zločinima ili ne.

4. Zaključak

357. Većina u Veću, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, zaključila je da se optuženi ne može smatrati odgovornim na osnovu člana 7(1) Statuta za pomaganje i podržavanje zločina koji se navode u Optužnici.

VI. DISPOZITIV

IZ GORENAVEDENIH RAZLOGA, Veće:

- po tački 1 (progon kao zločin protiv čovečnosti): većinom glasova, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, proglašava da optuženi nije kriv;
- po tački 4 (ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja): većinom glasova, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, proglašava da optuženi nije kriv;
- po tački 8 (mučenje kao kršenje zakona i običaja ratovanja): većinom glasova, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, proglašava da optuženi nije kriv;
- po tački 9 (okrutno postupanje kao kršenje zakona i običaja ratovanja): većinom glasova, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, proglašava da optuženi nije kriv;
- po tački 10 (deportacija kao zločin protiv čovečnosti): većinom glasova, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, proglašava da optuženi nije kriv;
- po tački 11 (nehumana dela (prisilno premeštanje) kao zločin protiv čovečnosti): većinom glasova, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, proglašava da optuženi nije kriv;
- po tački 12 (bezobzirno razaranje sela, ili pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom kao kršenje zakona i običaja ratovanja): većinom glasova, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, proglašava da optuženi nije kriv;
- po tački 13 (uništavanje ili hotimično oštećivanje objekata namenjenih religiji ili obrazovanju kao kršenje zakona i običaja ratovanja): većinom glasova, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, proglašava da optuženi nije kriv;
- po tački 14 (pljačkanje javne ili privatne imovine kao kršenje zakona i običaja ratovanja): jednoglasno proglašava da optuženi nije kriv.

Veće stoga konstatuje da nalog za hapšenje koji je Žalbeno veće izdalo 17. juna 2015, čije je stupanje na snagu odloženo, postaje bespredmetan.

Sudija Antonetti prilaže saglasno mišljenje.

Sudija Niang prilaže izjavu.

Sudija Lattanzi prilaže delimično suprotno mišljenje.

Sastavljeno na francuskom i engleskom jeziku, pri čemu je merodavna verzija na francuskom.

/potpis na originalu/
sudija Jean-Claude Antonetti

/potpis na originalu/
sudija Mandiaye Niang

/potpis na originalu/
sudija Flavia Lattanzi

Dana 31. marta 2016.
U Hagu (Holandija)

VII. IZDVOJENA IZJAVA SUDIJE MANDIAYEA NIANGA

1. To što sam se uključio u većanje u ovom predmetu u trenutku kad je pretres već bio završen, predstavljalo je za mene ogroman izazov. Izazov pre svega u kvantitativnom, da ne kažem u fizičkom smislu. Trebalo je naime da apsorbujem spis koji se akumulirao tokom deset godina postupka. Uz to, vreme mi je bilo ograničeno, na sudu čije zakasnelo zatvaranje sve više iritira.

2. Mislim da sam uspeo da se izborim s tim izazovom. Pre svega, tako što sam mobilisao svoje fizičke i psihičke resurse, kako bih se upoznao sa spisom; zatim, tako što sam se suočio sa suptilnim pritiscima, doduše indirektnim, ali zbog toga ništa manje brutalnimm, ili, zavisno od slučaja, takve pritiske ignorisao; pritiske koji su dolazili s raznih strana i koje je povezivala samo jedna briga: da se što pre reši predmet koji se već predugo oteže.

3. Nikad nisam gubio iz vida imperativne efikasnosti međunarodne pravde na jednom *ad hoc* sudu; naročito kad je reč o predmetu koji je stariji od deset godina, žrtvama koje su umorne od čekanja i optuženom koji je već dugo u pritvoru i koji se razboleo. Međutim, ako postoji dužnost koju sudija mora da ispuni, čak i u situaciji najveće hitnosti, to je dužnost da se upozna sa spisom. Zato sam odvojio vreme potrebno za to.

4. Ako bi moglo da se upoređuje afektivno i osetilno, rekao bih da mi je fizički izazov bio daleko manji teret od onog psihološkog; naime, trebalo je da sudim u predmetu, a da nikad nisam video strane, osim na video snimcima. Postoji izvesna alhemija sudskog postupka, odnosi koji se stvaraju u verbalnim duelima pretresa. Postoji afektivna dimenzija koja omogućava da se stvori poverenje ili da se pojača nepoverenje, ali koja, u svakom slučaju, daje stranama privilegiju da dobro upoznaju svoje sudije. Ja sam tako bio lišen jedne bitne simboličke dimenzije. Želim ipak da verujem da je suština funkcije ostala netaknuta. Upoznatost je bitna za regulatorne funkcije, kao što je funkcija sudije. Ipak, sudija može da bude upoznat, a da ne bude pravedan. S druge strane, sudija koji nije upoznat može takođe pošteno obaviti posao.

5. Imao sam pristup dokazima i svim procesnim dokumentima. Bilo mi je omogućeno da ponovo pozovem svedoke i da pribegnem dodatnim procesnim radnjama koje sam smatrao apsolutno nužnim. Moj osećaj nemoći ublažilo je moje uverenje da nijedan međunarodni sudija ne može pouzdajući se samo u ono što je zapamtio o pretresu, fomulisati presudu. Obim spisa iziskuje neprestano osvežavanje pamćenja. Presuda se zasniva pre svega na dokaznim

predmetima.¹ Većina svedoka u ovom predmetu saslušana je tokom 2007, odnosno 2008. Šta ostaje od sećanja, koje je nužno krhko, sedam, osam godina nakon svedočenja? Korišćenje transkripata, video snimaka, postaje neizbežno. U tom smislu, nisam se osećao previše drukčijim u odnosu na moje kolege koji su zasedali tokom celog postupka.

6. I tako sam se s tom blagom utehom dao na posao. Čak sam na trenutke bio u iskušenju da svoj okasneli angažman vidim kao srećnu okolnost. Zapravo nisam siguran da bi ovaj postupak doživeo ovakav epilog da sam ja bio član prvobitnog veća. Deset puta, sto puta, čitajući transkripte suđenja i gledajući video snimke, jedva sam savladao iritaciju, frustraciju, zbog nastupa optuženog koji kao da nije znao za druge granice osim onih koje je sam sebi zadao. Sam u svojoj kancelariji, proživljavao sam dilemu sudije koji je podeljen između dužnosti da ispita prigovore optuženog – koji su ponekad bili veoma relevantni – i želje da ga disciplinujem, pa čak i da ga isključim iz pretresa, toliko su njegove reči bile pune nepoštovanja, uvredljive, omalovažavajuće i prezirne, do te mere da ih se nije moglo slušati.

7. Nije znači ni tako loše što je moja dilema bila samo "platoniska". Divim se strpljenju mojih kolega koji su uspevali da izdrže muke i koji su dopustili da se pretres nastavi sve do kraja. Ipak moram reći da ne gledam s odobravanjem na, po mom mišljenju, brojne proceduralne propuste tokom tog dugog postupka. Optuženi nije nikoga štedeo. On je šikanirao svedoke i ismevao ih, na način koji daleko prelazi prag tolerancije, čak i za jedno oštro unakrsno ispitivanje.² Nije svaki put upozoren.³ A i kada jeste, često bi se oglušio na naloge Veća.⁴ Sve je radio po svom. Mada je optuženi obrazovan čovek i nesumnjivo inteligentan, njegovo poznavanje procesnog prava je slabo. No, nošen snagom svojih uverenja, on je hteo da vodi, ne samo svoju odbranu, nego i ceo postupak. Prekidao je tužioca kad je ovaj postavljao pitanja. Njegovi prigovori često su bili samo prilika za dugačke tirade, kako bi celom svetu objasnio komplikovanu stvarnost koju ne razumeju.⁵

8. Neke sednice bile su nadrealan prizor; optuženi, koji ne svedoči, uspeva da uzme reč kako bi održao lekciju tužiocu, svedocima i sudijama. I, ma koliko se to činilo neočekivano, to

¹ Taj izraz koristim u širem smislu. Mislim na sve dokazne predmete tužilaštva i druge dokumente, ali i na transkripte pretresa.

² On je svedocima redovno govorio da lažu i u tome je ustrajao uprkos brojnim upozorenjima Veća. Potpuno neprimerenim opaskama nastojao je da ismeje svedoke, na primer VS-007 (kojega je konkretno uporedio s agentom 007, v. VS-007, T(e) 6124, 6129, 6180, 6183, 6197-6198), Reynauda Theunensa (govoreći, da bi se narugao svedoku, o tome čega se svedok prisećao dok je, posle svedočenja, vozio bicikl, v. Reynaud Theunens, T(e) 4277-4279) i mnoge druge.

³ VS-061, T(e) 9998. Umesto da se optuženi opomene, savetovano mu je da vodi računa o tome šta bi tužilac mogao da kaže pred Žalbenim većem.

⁴ V. Andrés Riedlmayer, T(e) 7375, 7385 i dalje, 7393 i dalje.

neobično ponašanje mu je ponekad, često, donosilo uspeh. Optuženom je svaki put pošlo za rukom da "rasvetli" činjenice pri čemu nikad nije bilo jasno šta bi se desilo s tim njegovim upadicama izvan uobičajenih proceduralnih okvira. Prigovori tužioca, i poneki neodlučan poziv na red od strane člana veća, bili su uzaludni.⁶

9. Ni sekretar nije bio bolje sreće. Optuženi je odlučio da se brani bez advokata. To je bio neodrživ izbor, s obzirom na obim predmeta, u kombinaciji s ograničenjima koje nameće boravak u pritvoru. Pokušaji sudija da mu se dodeli branilac, rukovodili su se svakako imperativom pragmatičnosti; nažalost, naišli su na tvrdoglavost optuženog, kojem su išle u prilog garancije prava da se sam brani koje mu daje Statut.

10. Na kraju je odluka optuženog odnela prevagu, nakon brojnih peripetija. On, međutim, nije želeo da prihvati posledice koje su proizašle iz njegovog izbora. Braneći se sam, optuženi je izašao iz okvira zadanih sistemom pravne pomoći; sistema koji je zamišljen i organizovan tako da se fokusira na dodeljenog branioca po službenoj dužnosti kako bi mu se obezbedila sredstva za obavljanje njegovog posla.⁷ Sekretar je, pokazujući fleksibilnost, hteo da ipak pomogne optuženom, pružajući podršku njegovim istražiocima i pravnim pomoćnicima. Optuženi je odbio da se povinuje prvoj formalnosti koja otvara vrata pravne pomoći, to jest da dokaže svoje loše imovno stanje. Način na koji je trebalo to da učini izgleda mi kao čista formalnost (barem u prvoj fazi), budući da je reč samo o ispunjavanju formulara. Ali to je već bilo previše da se od njega traži. Optuženi ih nikad nije ispunio, pri čemu je i dalje podnosio zahteve kako bi sekretara prisilio da učini to što od njega traži. Jedna odluka Veća, od 29. oktobra 2010, koju je potvrdilo Žalbeno veće 8. aprila 2011, delimično je udovoljila njegovom zahtevu, a da se pritom od njega nije ništa tražilo.⁸ On ni u čemu nije popustio.

11. Ja nipošto ne bih podržao pristup mojih kolega, uključujući i pristup kolega iz Žalbenog veća koje je potvrdilo njihovu odluku, mada razumem njihovu želju da izbegnu da se nađu u ćorsokaku. Za mene poštovanje prava odbrane ne znači da optuženog treba osloboditi dužnosti da poštuje elementarna pravila kojima se rukovodi postupak. To ostaje činjenica čak i ako je njegova tvrdoglavost uticala na puno uživanje drugih prava koja su mu priznata.

⁵ Samo u svrhu ilustracije, v. Yves Tomić, T(e) 3255.

⁶ V. *supra*, fusnota 2.

⁷ Uputstvo koje je merodavno za celokupan sistem pravne pomoći zove se "Uputstvo za dodelu branioca po službenoj dužnosti".

⁸ V. *infra*, Dodatak 2, Istorijat postupka, par. 57.

12. To je upravo ono što se desilo kad je optuženi 5. maja 2011. izneo čitav niz zahteva, uključujući i retroaktivno finansiranje njegove odbrane, kao uslov za njegovo izvođenje dokaza.⁹ Veće je odbilo neke od tih uslova;¹⁰ s tim se slažem. Optuženi je tada odlučio da ne iznosi odbranu. Odbio je da se povinuje drugim nalogima Veća, uključujući i onaj u vezi s podnošenjem javne verzije njegovog završnog podneska. To je umesto njega uradilo Veće.¹¹ Ne mislim da je ta zamena uloga bila ispravna. Međutim, ona se ticala čisto formalnog pitanja. Stoga nije suštinski uticala na postupak.

13. Smatram da je to što optuženi nije izneo odbranu posledica njegovih sopstvenih postupaka. Njegova prava nisu povređena. Moram, međutim, da istaknem da je ta konstatacija ograničena isključivo na pitanje dodele branioca i s tim povezano pitanje finansiranja njegove odbrane. S druge strane, tretman dokaza u ovom predmetu čini mi se delikatnijim pitanjem. Pristup Veća utvrđivanju pravila prihvatljivosti i njihovoj praktičnoj primeni, koji nije uvek bio jasan, svakako je uticao na sve strane, ali pre svega je mogao da negativno utiče na prava odbrane.

14. Na početku postupka, Veće je odlučilo da utvrdi smernice za prihvatanje dokaza. Po tim smernicama, dokumentarni dokazi trebalo je da budu prihvaćeni posredstvom svedoka pozvanih da svedoče.¹² Prednost takvog postupka je mogućnost da se stavi u kontekst dokument koji bi inače "govorio" sam za sebe, uz rizik da dođe do iskrivljavanja činjenica. Nažalost, ta smernica je ostala mrtvo slovo na papiru. Tužiocu je bilo dopušteno da predoči stotine dokumenata, uključujući i famozne "*bar table*" dokumente, bez posredstva svedoka.¹³

15. To što se Veće vratilo slobodnom pristupu dokazima predviđenom pravilom 89(C) Pravilnika, mada nije u suprotnosti s pravom, ne treba da bude shvaćeno kao izgovor da se zaobiđu zahtevi restriktivnijih pravila u vezi s prihvatanjem dokaza. Konstatovao sam da su u drugim predmetima svedočenja, uključujući i svedočenje optuženog, prihvatana na slabim i pogrešnim osnovama.¹⁴ Smatram da je optuženi bio donekle u pravu kad se usprotivio prihvatanju

⁹ *Ibid.*, par. 58.

¹⁰ *Ibid.*, par. 59.

¹¹ *Ibid.*, par. 9.

¹² *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-T, "Nalog o smernicama za izvođenje dokaza i ponašanju strana tokom postupka", 15. novembar 2007, dodatak, par. 1.

¹³ V. takođe *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-T, "Odluka po drugom zahtevu tužilaštva za direktno prihvatanje dokaznih predmeta bez posredstva svedoka i za izmenu spiska dokaznih predmeta na osnovu pravila 65ter", 23. decembar 2010; "Odluka o prihvatanju Izveštaja o veštačenju Mladićevih dnevnika i zahteva tužilaštva za prihvatanje dokaza u vezi s Mladićevim dnevnicima, sa suprotnim mišljenjem predsedavajućeg sudije Jean-Claudea Antonettija", 7. mart 2011; "Odluka u vezi s dopunskim podneskom Tužilaštva zavedenim 24. februara 2011. godine", 3. avgust 2011, u vezi s direktnim prihvatanjem dokaza, bez posredstva svedoka.

¹⁴ Odluka od 30. oktobra 2007, kojom se prihvata 'zahtev tužilaštva za uvrštavanje u spis transkripata svedočenja Vojislava Šešelja u predmetu *Milošević*', pogrešno se poziva na član 21 Statuta Međunarodnog suda. Čineći to, Veće je pobrkalo dve kategorije, status svedoka i status optuženog, kao da se te dve kategorije mogu spojiti u jedno u dva

izjava na osnovu pravila 92ter i 92quater Pravilnika, prihvaćenih nakon početka njegovog postupka.¹⁵ Dobro mi je poznata jurisprudencija Međunarodnog suda u vezi s tim pitanjem.¹⁶ Ja se, međutim, zalažem za poštovanje stečenih prava, što po mom mišljenju pokriva domen koji je puno širi no što to proizlazi iz jurisprudencije Međunarodnog suda. Pored garancija koje pruža član 21 Statuta, stečena prava tiču se svih ranijih pravnih režima koji su povoljniji. Sudija Antonetti je uostalom dobro ilustrovao rizike vezane za proširenje prihvatanja pismenih izjava.¹⁷

16. Primetio sam i neke nedostatke u načinu na koji se pristupalo ispitivanju statusa svedoka veštaka. Veće nije jasno odelilo peliminarnu fazu ispitivanja kvalifikacija od faze ispitivanja same ekspertize.¹⁸ Kriterijumi koji su primenjivani za utvrđivanje kvalifikovanosti veštaka nisu uvek bili jasni.

17. Odluka da se status veštaka prizna osobi zaposlenoj u Tužilaštvu izazvala je kod mene tim veću skeptičnost što je taj veštak, kao što je i sam potvrdio prilikom unakrsnog ispitivanja, bio jedan od kreatora strategije krivičnog gonjenja u ovom predmetu.¹⁹ Sadržaj svedočenja Reynauda Theunensa je, međutim, u velikoj meri, popravio sliku o svedokovoj objektivnosti, koja je mogla *a priori* biti dovedena u pitanje zbog legitimne početne sumnje.

18. Što se pak tiče svedoka Anthonyja Oberschalla, ono što mi je bilo neshvatljivo je upravo odbijanje Veća da mu prizna status veštaka. Oberschall nije svedok o činjenicama predmeta. Tužilac ga je pozvao samo iz jednog razloga: da se osloni na njegovu stručnost u pogledu tehnika propagande. Tužilaštvo mu je dakle stavilo na raspolaganje govore optuženog (44 toma). On ih je analizirao, konkretno putem identifikacije ključnih reči i broja pojavljivanja, kako bi odredio njihovu svrhu i doseg. Podneo je izveštaj sa rezimeom obavljenog rada. Kada je odbilo da mu dodeli status veštaka, i to suprotno stavu optuženog, Veće nije ostavilo prostor za prihvatanje Oberschallovog svedočenja. On je jednostavno odbijen. Optuženi je na to ukazao Veću. Nisu ga čuli.

različita postupka. Međutim, optuženi se izjasnio u prilog prihvatanju tog dokaznog predmeta. V. *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-T, "Odluka po zahtevu tužilaštva za uvrštavanje u spis transkripata svedočenja optuženog u predmetu *Milošević*", 30. oktobar 2007.

¹⁵ Reč je o izjavama svedoka na osnovu pravila 92ter i 92quater.

¹⁶ Po njoj se stečena prava ograničavaju na ona predviđena članom 21 Statuta. V. *Tužilac protiv Prlića i drugih*, predmet br. IT-04-74-T, " Odluka po zahtjevu Slobodana Praljka u vezi s primjenom pravila 67(A) Pravilnika ", 4. april 2008, str. 4-5.

¹⁷ Tokom svog svedočenja, svedok Vojislav Dabić se vratio na bitne tačke svoje pismene izjave i pojasnio da su te informacije bile uglavnom iz druge ruke, a da se činilo da se radi o informacijama iz prve ruke. Sudija Antonetti je rekao, ne bez razloga, da u slučaju da je izjava prihvaćena na osnovu pravila 92quater, ne bi bilo nikakve mogućnosti da se te informacije pobiju. V. Vojislav Dabić, T(e) 15229-15230.

¹⁸ V. Anthony Oberschall, T(e) 1955.

¹⁹ Reynaud Theunens, T(e) 4097-4101.

19. Veće je nastojalo da nađe način, i ovaj put oslanjajući se na pretpostavljenu permisivnost pravila 89 Pravilnika, da za Oberschalla obezbedi status običnog svedoka (nije dopušteno da mu se da status svedoka o činjenicama). Taj postupak je bio pravno pogrešan. On je praktično bio neodrživ; toliko neodrživ da bi tokom unakrsnog ispitivanja sudije zaboravile svoju raniju odluku i Oberschallu se stalno obraćale kao veštaku.²⁰ To je imalo neočekivan, ali blagotvoran efekat poništenja jedne loše odluke. Tako je, mada to nije bila namera, Oberschallu vraćen status veštaka i on je u potpunosti svedočio u tom svojstvu. S obzirom na to, može se reći da je greška Veća na kraju ispala lakši greh.

20. Nije mi namera da ovde navodim sve odluke donesene tokom postupka s kojima se ne bih složio. Hteo sam samo da izdvojim one koje su mi se činile najilustrativnije. Što se tiče ostalog, želim da istaknem da je pristup Veća u vezi s prihvatanjem dokaza u osnovi liberalan. Tužilaštvu je bilo dopušteno da istakne svoje najbolje dokaze, u svakom slučaju sve one dokaze koje je želelo da istakne. Optuženi koji je oslobođen neće na kraju trpeti posledice te velike permisivnosti. Dakle, to što su prihvaćeni upitni dokazi ništa ne menja.

21. Uverenja koja sam izražavao u celoj ovoj presudi proističu iz analize dokaza u njihovoj suštini, i to nezavisno od rezervi koje bih izrazio u vezi s prihvatanjem dokaza.

Sastavljeno na francuskom i engleskom, pri čemu je merodavna verzija na francuskom.

/potpis na originalu/
sudija Mandiaye Niang

Dana 31. marta 2016.
U Hagu (Holandija)

²⁰ Anthony Oberschall, T(e) 1955. Oberschall rezimirajući svoje svedočenje potvrđuje da svedoči kao veštak (Anthony Oberschall, T(e) 2075). V. i direktno upućivanje sudije Lattanzi (Anthony Oberschall, T(e) 2095) i sudije Antonettija (Anthony Oberschall, T(e) 2166) na njegov status veštaka. Sudija Harhoff je takođe vodio dug razgovor s veštakom o okvirima njegovog zadatka (Anthony Oberschall, T(e) 2208 i dalje, 2222-2223).

DODATAK 1 : GLOSAR I SPISAK IZVORA**A. Često korišćeni termini i skraćenice**

BiH	Bosna i Hercegovina
DB	Služba državne bezbednosti
ESLJP	Evropski sud za ljudska prava
HDZ	Hrvatska demokratska zajednica
Hrvatska	Republika Hrvatska
JB	Služba javne bezbednosti
JNA	Jugoslovenska narodna armija
MKSJ ili Međunarodni sud	Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju
MKSR	Međunarodni krivični sud za Ruandu
MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije
NATO	Severnoatlantski pakt
NRS	Narodna radikalna stranka
OG	Operativna grupa
par.	paragraf
PJP	Posebne jedinice policije
RS	Republika Srpska
RSK	Republika Srpska Krajina
SAO	Srpska autonomna oblast
SAO SBZS	Srpska autonomna oblast Slavonija, Baranja i Zapadni Srem
SČP	Srpski četnički pokret
SDA	Stranka demokratske akcije
SDB	Služba državne bezbednosti

SDG	Srpska dobrovoljačka garda
SDS	Srpska demokratska stranka
SFRJ	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SNO	Srpska narodna obnova
SPO	Srpski pokret obnove
SRBiH	Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina (pre proglašenja nezavisnosti)
SRJ	Savezna Republika Jugoslavija
SRS	Srpska radikalna stranka
SSNO	Savezni sekretarijat za narodnu odbranu
str.	stranica
SUP	Sekretarijat unutrašnjih poslova
T(e)	transkript
T(f)	transkript na francuskom
T.	transkripti prvostepenih postupaka (na engleskom)
TO	Teritorijalna odbrana
UZP	udruženi zločinački poduhvat
VJ	Vojska Jugoslavije (vojska Savezne Republike Jugoslavije)
VRS	Vojska Republike Srpske
Zakon o ONO	Zakon o opštenarodnoj odbrani
ZNG	Zbor narodne garde

B. Termini i skraćenice vezani za postupak

komisija veštaka	komisija od tri medicinska veštaka koje je Veće imenovalo 12. marta 2012.
optuženi	Vojislav Šešelj
Optužnica	Treća izmenjena optužnica, 7. decembar 2007; verzija na francuskom zavedena 2. januara 2008.

PJUN	Pritvorska jedinica Ujedinjenih nacija
predsednik	predsednik Međunarodnog suda
Pretpretresni podnesak optuženog	<i>Tužilac protiv Vojislava Šešelja</i> , predmet br. IT-03-67-PT, Pretpretresni podnesak prof. dr Vojislava Šešelja, 2. novembar 2007 (poverljivo)
Pretpretresni podnesak tužilaštva	<i>Tužilac protiv Vojislava Šešelja</i> , predmet br. IT-03-67-PT, Konačna verzija Pretpretresnog podneska tužilaštva, 31. jul 2007.
sekretar	sekretar Međunarodnog suda
Sekretarijat	Sekretarijat Međunarodnog suda
sudska komisija	tročlana sudska komisija koju je 25. jula 2013. imenovao vršilac dužnosti predsednika radi razmatranja zahteva za izuzeće sudije Harhoffa
tužilaštvo	Tužilaštvo Međunarodnog suda
Veće	Pretresno veće III Međunarodnog suda
Veće I	Pretresno veće I Međunarodnog suda
Veće II	Pretresno veće II Međunarodnog suda
Veće III	Pretresno veće III Međunarodnog suda
vršilac dužnosti predsednika	vršilac dužnosti predsednika Međunarodnog suda
Završni podnesak optuženog	Podnet 30. januara 2012; javna verzija zavedena 22. juna 2012.
Završni podnesak tužilaštva	Ponovno podnošenje završnog pretresnog podneska tužilaštva, 6. februar 2012 (poverljivo); <i>Corrigendum</i> Završnog podneska tužilaštva, 16. maj 2012 (poverljivo s poverljivim dodatkom); Obaveštenje o podnošenju javne redigovane verzije Završnog podneska tužilaštva, 20. april 2012 (javno s javnim dodatkom)

C. Međunarodni instrumenti i doktrina

Pravilnik	Pravilnik o postupku i dokazima Međunarodnog suda
Statut	Statut Međunarodnog suda
zajednički član 3	član 3 Ženevskih konvencija (I do IV) od 12. avgusta 1949.
Ženevska konvencija I	Ženevska konvencija (I) za poboljšanje položaja

	ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu od 12. avgusta 1949.
Ženevska konvencija II	Ženevska konvencija (II) za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomaca u oružanim snagama na moru od 12. avgusta 1949.
Ženevska konvencija III	Ženevska konvencija (III) o postupanju s ratnim zarobljenicima od 12. avgusta 1949.
Ženevska konvencija IV	Ženevska konvencija (IV) o zaštiti građanskih lica za vreme rata od 12. avgusta 1949.
zajednički član 3	član 3 Ženevskih konvencija (od I do IV) od 12. avgusta 1949.
Ženevska konvencija I	Ženevska konvencija (I) za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu od 12. avgusta 1949.
Ženevska konvencija II	Ženevska konvencija (II) za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomaca u oružanim snagama na moru od 12. avgusta 1949.
Ženevska konvencija III	Ženevska konvencija (III) o postupanju s ratnim zarobljenicima od 12. avgusta 1949.
Ženevska konvencija IV	Ženevska konvencija (IV) o zaštiti građanskih lica za vreme rata od 12. avgusta 1949.
Pravilnik	Pravilnik o postupku i dokazima Međunarodnog suda
Statut	Statut Međunarodnog suda

D. Sudska praksa

1. Prvostepene i drugostepene presude MKSJ-a

(a) Prvostepene presude

Prvostepena presuda u predmetu <i>Blagojević i Jokić</i>	<i>Tužilac protiv Vidoja Blagojevića i Dragana Jokića</i> , predmet br. IT-02-60-T, Presuda, 17. januar 2005.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Brđanin</i>	<i>Tužilac protiv Radoslava Brđanina</i> , predmet br. IT-99-36-T, Presuda, 1. septembar 2004.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Kordić i Čerkez</i>	<i>Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza</i> , predmet br. IT-95-14/2-T, Presuda, 26. februar 2001.
Prvostepena presuda u predmetu	<i>Tužilac protiv Zorana Kupreškića, Mirjana Kupreškića, Vlatka Kupreškića, Drage Josipovića, Dragana Papića i</i>

<i>Kupreškić i drugi</i>	<i>Vladimira Šantića zvanog Vlado</i> , predmet br. IT-95-16-T, Presuda, 14. januar 2000.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Kvočka i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Miroslava Kvočke i drugih</i> , predmet br. IT-98-30/1-T, Presuda, 2. novembar 2001.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Martić</i>	<i>Tužilac protiv Milana Martića</i> , predmet br. IT-95-11-A, Presuda, 8. oktobar 2008.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Mrkšić i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Mileta Mrkšića, Miroslava Radića i Veselina Šljivančanina</i> , predmet br. IT-95-13/1-T, Presuda, 27. septembar 2007.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Naletilić i Martinović</i>	<i>Tužilac protiv Mladena Naletilića zvanog Tuta i Vinka Martinovića zvanog Štela</i> , predmet br. IT-98-34-T, Presuda, 31. mart 2003.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Orić</i>	<i>Tužilac protiv Namera Orića</i> , predmet br. IT-03-68, Presuda, 30. jun 2006.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Stanišić i Simatović</i>	<i>Tužilac protiv Jovice Stanišića i Franka Simatovića</i> , predmet br. IT-03-69-T, Presuda, 30. maj 2013.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Tadić</i>	<i>Tužilac protiv Duška Tadića zvanog Dule</i> , predmet br. IT-94-1-T, Presuda, 7. maj 1997.

(b) Drugostepene presude

Drugostepena presuda u predmetu <i>Aleksovski</i>	<i>Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog</i> , predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Blagojević i Jokić</i>	<i>Tužilac protiv Vidoja Blagojevića i Dragana Jokića</i> , predmet br. IT-02-60-A, Presuda, 9. maj 2007.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Boškovski i Tarčulovski</i>	<i>Tužilac protiv Ljubeta Boškskog i Johana Tarčulovskog</i> , predmet br. IT-04-82-T, Presuda, 19. maj 2010.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Brđanin</i>	<i>Tužilac protiv Radoslava Brđanina</i> , predmet br. IT-99-36-A, Presuda, 3. april 2007.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Čelebići</i>	<i>Tužilac protiv Zejnila Delalića, Zdraka Mucića, Hazima Delića i Esada Landže</i> , predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Galić</i>	<i>Tužilac protiv Stanislava Galića</i> , predmet br. IT-98-29-A, Presuda, 30. novembar 2006.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Haradinaj i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Haradinaja i drugih</i> , predmet br. IT-04-84, Presuda, 19. jul 2010.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Kordić i Čerkez</i>	<i>Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza</i> , predmet br. IT-95-14/2-A, Presuda, 17. decembar 2004.

Drugostepena presuda u predmetu <i>Krajišnik</i>	<i>Tužilac protiv Momčila Krajišnika</i> , predmet br. IT-00-39-A, Presuda, 17. mart 2009.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Krnojelac</i>	<i>Tužilac protiv Milorada Krnojelca</i> , predmet br. IT-95-14/2-A, Presuda, 17. septembar 2003.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Kunarac i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca, Radomira Kovača i Zorana Vukovića</i> , predmet br. IT-96-23 i IT-96-23/1-A, Presuda, 12. jun 2002.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Kvočka i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Miroslava Kvočke, Mlade Radića, Zorana Žigića i Dragoljuba Prcaća</i> , predmet br. IT-98-30/1-A, Presuda, 28. februar 2005.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Lukić i Lukić</i>	<i>Tužilac protiv Milana Lukića i Sredoja Lukića</i> , predmet br. IT-98-32/1, Presuda, 4. decembar 2010.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Martić</i>	<i>Tužilac protiv Milana Martića</i> , predmet br. IT-95-11-A, Presuda, 8. oktobar 2008.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Orić</i>	<i>Tužilac protiv Namera Orića</i> , predmet br. IT-03-68, Presuda, 3. jul 2008.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Perišić</i>	<i>Tužilac protiv Momčila Perišića</i> , predmet br. IT-04-81, Presuda, 28. februar 2013.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Popović</i>	<i>Tužilac protiv Vujadina Popovića i drugih</i> , predmet br. IT-05-88-A, Presuda 30. januar 2015.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Šainović i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Nikole Šainovića, Nebojše Pavkovića, Vladimira Lazarevića, Sretena Lukića</i> , predmet br. IT-05-87-A, Presuda, 23. januar 2014.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Simić</i>	<i>Tužilac protiv Blagoja Simića</i> , predmet br. IT-95-9-A, Presuda, 28. novembar 2006.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Stakić</i>	<i>Tužilac protiv Milomira Stakića</i> , predmet br. IT-97-24-A, Presuda, 22. mart 2006.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Tadić</i>	<i>Tužilac protiv Duška Tadića</i> , predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. jul 1999.

2. Prvostepene i drugostepene presuda MKSR-a

(a) Prvostepene presude

Prvostepena presuda u predmetu <i>Akayesu</i>	<i>Tužilac protiv Jean-Paula Akayesua</i> , predmet br. ICTR-96-4-T, Presuda, 2. septembar 1998.
Drugostepena presuda u predmetu	<i>Tužilac protiv Simona Bikindija</i> , predmet br. ICTR-01-

<i>Bikindi</i>	72-A, Presuda, 18. mart 2010.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Nahimana i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Fernanda Nahimane, Jean-Bosco Barayagwize i Hassana Ngezea</i> , predmet br. ICTR-99-52-A, Presuda, 3. decembar 2003.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Nzabonimana</i>	<i>Tužilac protiv Callixtea Nzabonimane</i> , predmet br. ICTR-98-44D-A, Presuda, 29. septembar 2014.

(b) Drugostepene presude

Drugostepena presuda u predmetu <i>Akayesu</i>	<i>Tužilac protiv Jean-Paula Akayesua</i> , predmet br. ICTR-96-4-A, Presuda, 1. jun 2001.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Nahimana i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Fernanda Nahimane, Jean-Bosco Barayagwize i Hassana Ngezea</i> , predmet br. ICTR-99-52-A, Presuda, 28. novembar 2007.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Ndindabahizi</i>	<i>Tužilac protiv Emmanuela Ndindabahizija</i> , predmet br. ICTR-01-71-A, Presuda, 16. januar 2007.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Semanza</i>	<i>Tužilac protiv Laurenta Semanze</i> , predmet br. ICTR-97-20-A, Presuda, 20. maj 2005.

3. Drugostepene presude Specijalnog suda za Sierra Leone

Drugostepena presuda u predmetu <i>Brima et al.</i>	<i>The Prosecutor vs Brima et al.</i> , predmet br. SCSL-04-16, Judgment, 22. februar 2008.
Drugostepena presuda u predmetu <i>Taylor</i>	<i>The Prosecutor vs Charles Ghankay Taylor</i> , predmet br. SCSL-03-01-A, Judgment, 26. septembar 2013.

4. Drugostepene presude Evropskog suda za ljudska prava

Drugostepena presuda u predmetu <i>Perinçek vs Switzerland</i>	ESLJP, Grand Chamber Judgment, 15. oktobar 2015.
--	--

E. Odluke, nalozi, prvostepene i drugostepene presude MKSJ-a u vezi s ovim predmetom

Drugostepena presuda u vezi s nepoštovanjem suda od 19. maja 2010.	Presuda, javna redigovana verzija, 19. maj 2010.
Drugostepena presuda u vezi s nepoštovanjem suda od 28. novembra	Presuda, javno, 28. novembar 2012.

2012.	
Izjava od 8. novembra 2007.	Izjava optuženog na osnovu pravila 84bis, T. 1863
Izveštaj od 4. marta 2016.	Izveštaj Ministarstva pravde Republike Srbije u skladu s nalogom od 12. februara 2016, poverljivo i <i>ex parte</i>
Nalog od 10. jula 2014.	Nalog kojim se okončava postupak privremenog puštanja optuženog na slobodu <i>proprio motu</i>
Nalog od 12. aprila 2013.	Nalog o rasporedu, kojim se kao datum izricanja presude određuje 30. oktobar 2013.
Nalog od 12. februara 2016.	Nalog o rasporedu, kojim se kao datum izricanja presude određuje 31. mart 2016, javno, 12. februar 2016.
Nalog od 13. juna 2014.	Nalog kojim se strane pozivaju da iznesu mišljenje o mogućnosti da se optuženi privremeno pusti na slobodu <i>proprio motu</i>
Nalog od 17. septembra 2013.	Nalog kojim se poništava nalog o rasporedu od 12. aprila 2013.
Nalog od 24. juna 2014.	Nalog kojim se pozivaju zemlja domaćin i država koja prima optuženog da iznesu mišljenje o garancijama u vezi s eventualnim privremenim puštanjem optuženog na slobodu <i>proprio motu</i>
Nalog od 25. oktobra 2006.	Nalog o imenovanju branioca u pripravnosti i odgađanju početka suđenja, javno, 25. oktobar 2006.
Nalog od 5. aprila 2012.	Redigovana verzija "Naloga u vezi s 'Nalogom da se obavi novo medicinsko veštačenje' od 12. marta 2012. godine", javno, 5. april 2012.
Nalog od 5. novembra 2013.	Nalog o imenovanju sudije na osnovu pravila 15 (imenovanje sudije Nianga)
Nalog od 6. novembra 2014.	Nalog za privremeno puštanje optuženog na slobodu <i>proprio motu</i>
Odluka od 10. decembra 2007.	Odluka po zahtevu tužioca da se službeno prime na znanje činjenice na osnovu člana 94(b) Pravilnika o postupku i dokazima, javno, 10. decembar 2007.
Odluka od 10. februara 2010.	Odluka po usmenom zahtevu optuženog da se g. Zoranu Krasiću i g. Slavku Jerkoviću vrati status njegovih privilegovanih saradnika, javno, 10. februar 2010.
Odluka od 10. februara 2010. u vezi sa zloupotrebom postupka	Odluka po usmenom zahtevu optuženog u vezi sa zloupotrebom postupka, javno, 10. februar 2010.

Odluka od 11. februara 2009.	Odluka po zahtevu tužilaštva za obustavu suđenja s protivnim mišljenjem sudije Antonettija priloženim u dodatku, javno, 11. februar 2009.
Odluka od 13. decembra 2013.	Odluka o nastavku postupka
Odluka od 13. januara 2015.	Odluka po zahtevu tužilaštva da se povuče privremeno puštanje optuženog na slobodu, javno, 13. januar 2015.
Odluka od 14. septembra 2007.	Odluka po zahtevu tužilaštva za odobrenje da podnese izmenjenu optužnicu, javno, 14. septembar 2007.
Odluka od 20. septembra 2007.	Odluka po zahtevu broj 311 da Pretresno veće III razjasni pretpretresni podnesak tužilaštva, javno, 20. septembar 2007.
Odluka od 21. avgusta 2006.	Odluka o dodeli branioca, javno, 21. avgust 2006.
Odluka od 21. marta 2012.	Odluka po zahtevu optuženog za naknadu štete na osnovu navoda o kršenju njegovih osnovnih prava tokom boravka u pritvoru, javno, 21. mart 2012.
Odluka od 21. oktobra 2015.	Odluka po zahtevu Vlade Republike Srbije za dodatno razjašnjenje, poverljivo i <i>ex parte</i>
Odluka od 22. maja 2015.	Odluka po hitnom zahtevu tužilaštva za sprovođenje odluke o povlačenju privremenog puštanja na slobodu, javno, 22. maj 2015.
Odluka od 23. jula 2010.	Odluka po zahtevu tužilaštva za formalno primanje na znanje činjenica iz predmeta <i>Krajišnik</i> , javno, 23. jul 2010.
Odluka od 23. marta 2012.	Odluka po zahtevu optuženog Vojislava Šešelja za privremeno puštanje na slobodu, javno, 23. mart 2012.
Odluka od 24. novembra 2009.	Javna verzija "Objedinjene odluke u vezi s nametanjem branioca, obustavom suđenja i zahtevom tužioca da mu se odobri dodatni broj sati, s izdvojenim mišljenjem predsedavajućeg Veća, sudije Antonettija, u dodatku", javno, 24. novembar 2009.
Odluka od 26. maja 2004.	Odluka po podnesku Vojislava Šešelja kojim se osporavaju nadležnost i forma optužnice, javno, 3. jun 2004.
Odluka od 27. novembra 2007.	Odluka po preliminarnom podnesku optuženog, javno, 27. novembar 2007.

Odluka od 27. novembra 2008.	Redigovana verzija "Odluke u vezi s nadzorom privilegovane komunikacije optuženog s priloženim protivnim mišljenjem sudije Harhoffa" donete 27. novembra 2008, javno, 1. decembar 2008.
Odluka od 28. avgusta 2013.	Odluka po zahtevu odbrane za izuzeće sudije Frederika Harhoffa i izveštaj potpredsedniku, javno, 28. avgust 2013.
Odluka od 28. oktobra 2011.	Odluka da se iznova zavede javna redigovana verzija izveštaja <i>amicus curiae</i> , javno, 28. oktobar 2011.
Odluka od 29. oktobra 2010.	Redigovana verzija "Odluke u vezi s finansiranjem odbrane" zavedene 29. oktobra 2010. godine, redigovana verzija, 2. novembar 2010.
Odluka od 29. septembra 2011.	Odluka po zahtevu optuženog za obustavu postupka, javno, 29. septembar 2011.
Odluka od 30. marta 2015.	Odluka po žalbi tužilaštva na odluku po zahtevu tužilaštva da se povuče privremeno puštanje optuženog na slobodu, javno, 30. mart 2015.
Odluka od 8. februara 2010.	Odluka po zahtevima tužioca za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno u predmetu <i>Mrkšić</i> , javno, 8. februar 2010.
Odluka od 8. novembra 2006.	Odluka u vezi s primenom pravila <i>73bis</i> , javno, 8. novembar 2006.
Odluka od 9. juna 2011.	Objedinjena odluka po usmenim zahtevima optuženog u vezi s izvođenjem njegove odbrane, s izdvojenim saglasnim mišljenjem predsedavajućeg sudije Jean-Claudea Antonettija, u dodatku, javno, 9. jun 2011.
Odluka od 9. maja 2003.	Odluka po zahtevu optužbe za izdavanje naloga o imenovanju branioca radi pružanja pomoći Vojislavu Šešelju pri vođenju odbrane, javno, 9. maj 2003.
Odluka od 9. marta 2005.	Odluka po zahtevu optuženog da se preispita odluka o dodeli branioca u pripravnosti, javno, 9. mart 2005.
Odluka Žalbenog veća od 20. oktobra 2006.	Odluka po žalbi na odluku Pretresnog veća o dodeli branioca, javno, 20. oktobar 2006.
Odluka Žalbenog veća od 6. juna 2014.	Odluka po žalbi na odluku o nastavku postupka, javno, 6. jun 2014.

Prvostepena presuda u vezi s nepoštovanjem suda od 24. jula 2009.	Javna redigovana verzija presude po navodima o nepoštovanju suda od 24. jula 2009, javno, 24. jul 2009.
Prvostepena presuda u vezi s nepoštovanjem suda od 28. juna 2012.	Javna redigovana verzija presude od 28. juna 2012. godine, javno, 28. jun 2012.
Prvostepena presuda u vezi s nepoštovanjem suda od 31. oktobra 2011.	Javna redigovana verzija presude od 31. oktobra 2011. godine, javna redigovana verzija, 31. oktobar 2011.

DODATAK 2 – ISTORIJAT POSTUPKA

A. Uvod

1. Prvobitnu optužnicu protiv optuženog, podignutu 15. januara 2003, potvrdio je 14. februara 2003. sudija Kwon, koji je izdao i nalog za hapšenje.
2. Dana 24. februara 2003. optuženi se dobrovoljno predao Međunarodnom sudu i stavljen je u pritvor. Prvo stupanje pred sud održano je 26. februara 2003. Optuženi se 25. marta 2003 negativno izjasnio o krivici po svim tačkama optužnice. Dana 3. novembra 2005. odbio je da se izjasni o krivici po izmenjenoj optužnici. Carmel Agius, pretpretresni sudija, zaključio je da se optuženi negativno izjasnio o krivici.
3. Postupak je počeo 7. novembra 2007.
4. U spis je uvršeno ukupno 1.399 dokaznih predmeta, od kojih je 1.367 podnelo tužilaštvo, 6 optuženi, a 26 je prihvaćeno direktno, na inicijativu Veća. Saslušano je 99 svedoka, od čega je njih 90 pozvalo tužilaštvo, a 9 direktno Veće, u skladu s pravilom 98 Pravilnika o postupku i dokazima (Pravilnik). Šest svedoka je svedočilo u svojstvu veštaka. Svedočenje 14 svedoka prihvaćeno na osnovu pravila 92ter Pravilnika. Naposletku, četiri pismene izjave prihvaćene su na osnovu pravila 92bis umesto usmenog svedočenja, dok je 14 izjava prihvaćeno na osnovu pravila 92^{quater} Pravilnika, od kojih je Veće tri prihvatilo *proprio motu*. Na zahtev tužilaštva, Veće je formalno primilo na znanje 594 činjenice o kojima je presuđeno u drugim predmetima. Veće je donelo 475 pismenih i 85 usmenih odluka.
5. Dana 11. februara 2009, na zahtev tužilaštva, konkretno, po navodima o zastrašivanju izvesnih svedoka od strane optuženog i njegovih saradnika,¹ većina u Veću je naložila da se postupak obustavi do konačnog rešenja u postupku zbog nepoštovanja suda koji se vodio pred jednim drugim većem.² Dana 24. novembra 2009. Veće je odobrilo zahtev tužilaštva za ponovno razmatranje Odluke od 11. februara 2009. i naložilo da se svedočenje preostalih svedoka nastavi od 12. januara 2010, bez obzira na postupak zbog nepoštovanja suda koji je bio u toku. Uzevši u obzir da devet svedoka, po svemu sudeći, nisu želeli da svedoče za tužilaštvo već za odbranu,

¹ Žalbeni podnesak tužilaštva, 2. septembar 2008. Odluka Žalbenog veća od 16. septembra 2008. Usmeni zahtev tužilaštva od 15. januara 2009, T(e) 13591.

² Međutim, Veće je dodalo da namerava da za vreme obustave postupka redovno održava sednice kako bi rešavalo eventualna administrativna pitanja.

Veće je smatralo da je u interesu pravde da ih sasluša kao svedoke koje je pozvalo Veće. Ti svedoci su svedočili u periodu od januara do jula 2010.

6. Tužilaštvo je na svoj dokazni postupak potrošilo ukupno 165 časova i 45 minuta. Optuženi je tokom izvođenja dokaza tužilaštva, potrošio ukupno 169 časova i 30 minuta na unakrsno ispitivanje svedoka i diskusiju o proceduralnim pitanjima. Postupak je trajao ukupno 652 časa i 46 minuta, uključujući intervencije Veća. Poslednji svedok tužilaštva saslušan je 13. januara 2010, nakon čega su, do 7. jula 2010, svedočili svedoci koje je pozvalo Veće.

7. Veće je 4. maja 2011. donelo usmenu odluku kojom je većinom glasova, uz delimično suprotno mišljenje sudije Antonettija, odbacilo zahtev optuženog za donošenje oslobađajuće presude na osnovu pravila 98*bis* Pravilnika.

8. Optuženi nije izvodio dokaze u svoju odbranu.

9. Tužilaštvo je svoj završni podnesak podnelo 5. februara 2012, a optuženi 23. februara 2012. Dana 26. aprila 2012. Veće je konstatovalo da optuženi nije podneo javnu redigovanu verziju svog završnog podneska i naložilo mu da to učini do 31. maja 2012. Optuženi nije postupio po ovom uputstvu. Veće je potom samo pristupilo redigovanju i zavelo javnu redigovanu verziju podneska 22. juna 2012.

10. Pretresna faza postupka okončana je 20. marta 2012. i tužilaštvo je svoju završnu reč održalo 5. i 6. marta 2012, a optuženi od 14. do 20. marta 2012. Dana 12. aprila 2013. Veće je izdalo nalog kojim je kao datum izricanja presude odredilo 30. oktobar 2013, a koji je "poništen" 17. septembra 2013, nakon izuzeća sudije Harhoffa 28. avgusta 2013. Dana 12. februara 2016. Veće je izdalo novi nalog kojim je odredilo da će presuda biti izrečena 31. marta 2016.

B. Izmene optužnice

11. Optuženi je 15. januara 2004. godine uložio Prigovor na optužnicu zbog nepostojanja nadležnosti i zbog formalnih nedostataka Prvobitne optužnice od 15. januara 2003. U Odluci od 26. maja 2004. Pretresno veće II (Veće II) naložilo je Tužilaštvu da "ukloni nejasnoće iz paragrafa 11 Optužnice po pitanju značenja pojma 'počiniti'". U zahtevu od 1. novembra 2004. tužilaštvo je zatražilo odobrenje da izmeni Optužnicu, u skladu s pravilom 50 Pravilnika.

12. Odlukom od 27. maja 2005. Veće II je stavilo na snagu Izmenjenu optužnicu i naložilo tužilaštvu da objasni značenje skraćenice "SČP", upotrebljene u novom paragrafu 33 Izmenjene optužnice. Dana 8. jula 2005. Veće II je naložilo tužilaštvu da ispravi paragraf 33 Izmenjene

optužnice i da podnese korigovanu verziju optužnice. Izmenjena modifikovana optužnica zavedena je 12. jula 2005.

13. Dana 31. avgusta 2006. Pretresno veće I (dalje u tekstu: Veće I), pozvalo je tužioca da dostavi predloge za smanjenje obima Optužnice bar za jednu trećinu putem smanjenja broja tačaka u Optužnici i/ili mesta zločina ili incidenata obuhvaćenih jednom ili više tačaka. Dana 21. septembra 2006. tužilaštvo je dostavilo podnesak u kojem predlaže da se smanji obim optužbi vezanih za Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. U Odluci od 8. novembra 2006. Veće I je zaključilo sledeće : i) tačke 2, 3, 5, 6 i 7 se brišu iz Optužnice,³ ii) tužilaštvo neće izvoditi dokaze u prilog optužbama vezanim za zločine koji su navodno počinjeni u "izostavljenim opštinama" (i to u opštinama Brčko, Bijeljina, Bosanski Šamac i u odmaralištu na Boračkom jezeru/planini Borašnici), ali iii) može da izvede "dokaze koji se ne odnose na bazu zločina" u vezi s mestima zločina u tim opštinama. U skladu s tom odlukom tužilaštvo je 10. novembra 2006. dostavilo novu redigovanu verziju Skraćene optužnice. U skladu s uputstvima pretpretresnog sudije, tužilaštvo je 30. marta 2007. dostavilo novu verziju Izmenjene optužnice, iz koje je izbrisalo izostavljene opštine koje su i dalje bile navedene u prethodnoj verziji Optužnice.

14. U zahtevu od 28. septembra 2007. optuženi je uložio prigovor na "skraćenu verziju Izmenjene optužnice" od 30. marta 2007. godine. Dana 14. septembra 2007. Veće je naložilo tužilaštvo da podnese Drugu izmenjenu optužnicu. Dana 28. septembra 2007. godine tužilaštvo je podnelo "Drugu izmenjenu optužnicu".

15. Dana 27. novembra 2007. Veće je naložilo tužilaštvu da dostavi izmenjenu verziju Druge izmenjene optužnice. Tužilaštvo je postupilo po nalogu i 7. decembra 2007. podnelo "Treću izmenjenu optužnicu". Odlukom od 9. januara 2008. Veće je prihvatilo tu verziju optužnice kao važeću (Optužnica).⁴

C. Oспорavanje legalnosti i nadležnosti Međunarodnog suda

16. Odlukom od 3. juna 2004. Veće II je odbilo argumente optuženog kojima je osporio nadležnost Međunarodnog suda. Dana 16. decembra 2004. Veće II je odbilo novi zahtev optuženog kojim je osporio legalnost osnivanja Međunarodnog suda, kao i njegovu nadležnost *rationae personae* da sudi državljanima nekadašnje Savezne Republike Jugoslavije i tražio da

³ Tužilaštvo je navelo da su to kumulativne tačke i da njihovo brisanje neće uticati na obim dokaza koje će tužilaštvo izvesti, a da će dovesti do smanjenja "obima argumentacije strana u postupku i u presudi".

⁴ Veće napominje da Treća izmenjena optužnica i dalje sadrži navode o zločinima počinjenim u odmaralištu na Boračkom jezeru, iako je taj navod trebalo izbrisati.

Veće zatraži savetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde (MSP). U odluci zavedenoj 25. aprila 2005. Veće II je odbilo i zahtev da se pitanje prosledi MSP-u.

D. Promene veća i sastava Veća

1. Promene veća

17. Nalogom od 25. februara 2003. predsednik Međunarodnog suda je predmet dodelio Veću II, u čijem sastavu su bili sudija Wolfgang Schomburg, sudija Florence Mumba i sudija Carmel Agius. Dana 28. februara 2003. godine sudija Schomburg je imenovan je za pretpretresnog sudiju u ovom predmetu. Dana 8. oktobra 2003. vršilac dužnosti predsednika Međunarodnog suda na mesto sudije Schomburga postavio je sudiju Jean-Claudea Antonettija. Dana 9. oktobra 2003. godine sudija Agius imenovan je za pretpretresnog sudiju.

18. Nalogom od 7. juna 2005. predsednik Međunarodnog suda dodelio je predmet na rešavanje ovom Veću. U Dopuni Naloga od 7. juna 2005. predsednik je doneo odluku da Veće II zadrži nadležnost nad onim podnescima po kojima je na propisan način rešavalo do prosleđivanja predmeta ovom Veću. Dana 4. jula 2005. predsednik Međunarodnog suda ponovo je dodelio ovaj predmet Veću II.

19. Nalogom od 3. maja 2006. predsednik Međunarodnog suda dodelio je predmet Veću I, u čijem sastavu su bili sudija Alphons Orie, sudija Patrick Robinson i sudija Bakone Justice Moloto. Dana 15. maja 2006. godine sudija Orie je određen za pretpretresnog sudiju.

20. Dana 2. oktobra 2006. optuženi je predsedniku podneo zahtev za izuzeće sudije Orijea i sudije Robinsona. Dana 12. oktobra 2006. optuženi je podneo isti zahtev u vezi sa sudijom Molotoom. Predsednik Međunarodnog suda je 7. novembra 2006. odbio te zahteve optuženog.

21. Optuženi je 25. oktobra 2006. ponovo podneo zahtev da se sudija Orie, sudija Robinson i sudija Moloto razreše dužnosti, i taj zahtev je odbijen 20. novembra 2006. Dana 31. oktobra 2006. u Veće je raspoređen *ad litem* sudija Franck Höpfel. Dana 27. novembra 2006. u Veće je raspoređen sudija Ole Bjørn Støle. Optuženi je 5. decembra 2006. ponovo podneo zahtev za izuzeće sudije Orijea, sudije Robinsona, kao i sudije Höpfela, i taj zahtev je odbijen 16. februara 2007.

22. Početak postupka bio je odgođen dvanaest meseci, od oktobra 2006. do novembra 2007, jer je optuženi štrajkovao glađu i jer je predmet preuzelo Veće III, u skladu s nalogom predsednika Međunarodnog suda od 20. februara 2007. Dana 22. februara 2007. godine sudija Antonetti je

određen za pretpretresnog sudiju. Sudija Agius, vršilac dužnosti predsednika Međunarodnog suda, dodelio je 26. oktobra 2007. ovaj predmet sudiji Antonettiju, sudiji Frederiku Harhoffu i sudiji Flaviji Lattanzi. Sudija Antonetti je potom preuzeo dužnost predsedavajućeg sudije Veća.

2. Postupak izuzeća sudije Harhoffa

23. Tužilaštvo je 8. januara 2008, tokom izvođenja svojih dokaza, zatražilo izuzeće sudije Harhoffa zbog njegove povezanosti s Helsinškim komitetom, koji je saslušao jednog svedoka koji je trebalo da svedoči i u ovom predmetu.⁵ Predsednik Međunarodnog suda je 14. januara 2008. odbio taj zahtev.

24. Optuženi je 9. jula 2013. podneo zahtev u kojem je tražio izuzeće sudije Harhoffa zbog pristrasnosti.

25. Dana 28. avgusta 2013. tročlana sudska komisija (Sudska komisija) je većinom glasova odobrila zahtev optuženog. Sudija Harhoff nije saslušan, a izveštaj predsedavajućeg Veća nije uzet u obzir.

26. Dana 3. septembra 2013. tužilaštvo je vršiocu dužnosti predsednika Međunarodnog suda podnelo zahtev za preispitivanje i za odlaganje izvršenja Odluke od 28. avgusta 2013. Vršilac dužnosti predsednika Međunarodnog suda je 6. septembra 2013. ponovo je sazvao Sudsku komisiju.

27. Dana 7. oktobra 2013. sudska komisija je odbila zahtev za preispitivanje. Dana 31. oktobra 2013. vršilac dužnosti predsednika Međunarodnog suda proglasio je konačnom Odluku od 28. avgusta 2013. o izuzeću sudije Harhoffa.

3. Imenovanje sudije Nianga i njegovo upoznavanje sa spisom predmeta

28. Nalogom od 31. oktobra 2013. vršilac dužnosti predsednika Međunarodnog suda imenovao je sudiju Mandiayea Nianga umesto sudije Harhoffa. Dana 13. novembra 2013. Veće je, u novom sastavu, pozvalo strane u postupku da iznesu svoje mišljenje o nastavku postupka, što je optuženi učinio u novembru 2013,⁶ a tužilaštvo u decembru 2013.

29. Dana 13. decembra 2013. Veće je donelo odluku da se postupak s novim sudijom Veća nastavi kad pretres bude završen, i to nakon što se sudija Niang upozna s predmetom. Sudija

⁵ Pitanja u vezi s postupkom: pretres od 8. januara 2008, T(e) 2232-2238.

⁶ Veće napominje da je optuženi izneo navod o zloupotrebi postupka.

Niang je u izdvojenom mišljenju naveo da će mu, za početak, za upoznavanje s predmetom trebati šest meseci.

30. Dana 6. juna 2014. Žalbena veće je odbilo žalbu optuženog i potvrdilo odluku o nastavku postupka.

31. U nalogu koji je Veće izdalo 13. juna 2014, sudija Niang je izjavio da mu je potrebno dodatno vreme za upoznavanje s predmetom. Sudija Niang se upoznavao s predmetom do juna 2015.

E. Zastupanje optuženog

1. Odbijanje optuženog da mu Međunarodni sud dodeli branioca

32. U dopisu od 25. februara 2003. upućenom sekretaru Međunarodnog suda (sekretar), optuženi je naveo da namerava da se sam brani. Veće II je 9. maja 2003. naložilo sekretaru da optuženom imenuje branioca u pripravnosti.

33. Dana 5. septembra 2003. sekretar je imenovao g. Aleksandra Lazarevića za branioca u pripravnosti. Sekretar je 16. februara 2004. povukao imenovanje g. Aleksandra Lazarevića i umesto njega imenovao g. Tjardu van der Spoela.⁷ Dana 9. marta 2005. većina Veća II je, uz suprotno mišljenje sudije Antonettija, odbila zahtev optuženog za ponovno razmatranje Odluke od 9. maja 2003. i iz te odluke uklonila uslov da branilac u pripravnosti mora da govori b/h/s.

34. U Odluci od 21. avgusta 2006. Veće I je odlučilo da ograniči pravo optuženog na samozastupanje. Veće I je zatražilo od sekretara da optuženom dodeli branioca po službenoj dužnosti. Optuženi je informisao sekretara da ne želi da učestvuje u izboru branioca i ponovio je svoju želju da se brani sam.

35. Dana 30. avgusta 2006. zamenik sekretara je povukao imenovanje g. Tjarde van der Spoela za branioca u pripravnosti i optuženom dodelilo g. Davida Hoopera kao branioca po službenoj dužnosti. Pored toga, zamenik sekretara je 13. septembra 2006. kao kobranioca po službenoj dužnosti imenovao i g. Andreasa O'Sheau.

36. Odlukom od 20. oktobra 2006. Žalbena veće je poništilo Odluku Veća I od 21. avgusta 2006. Nalogom od 25. oktobra 2006. Veće I je ponovo naložilo da se optuženom dodeli branilac u

pripravnosti u svrhu pravne pomoći. Dana 30. oktobra 2006. zamenik sekretara je imenovao g. Andreasa O'Sheau za branioca u pripravnosti, a g. Davida Hoopera za kobranioca.

37. Dana 11. novembra 2006. optuženi je započeo štrajk glađu protestujući protiv nametnutih ograničenja u vezi s posetama njegove supruge i zahtevajući da mu se omoguće izvesni uslovi za vođenje odbrane i da se povuku branioci u pripravnosti.

38. Dana 27. novembra 2006. Veće I je naložilo braniocu u pripravnosti "da od optuženog trajno preuzme vođenje odbrane", u skladu s Nalogom od 25. oktobra 2006.

39. Odlukom od 8. decembra 2006. Žalbeno veće je poništilo Nalog od 25. oktobra 2006. i Veću I izdalo uputstvo da optuženom ne postavi branioca u pripravnosti, osim u slučaju da počne da do te mere opstruiše pretres da će Veće biti u potpunosti uvereno da je postavljanje branioca u pripravnosti neophodno kako bi se obezbedilo pravično i ekspeditivno suđenje. U skladu s Odlukom od 8. decembra 2006, vršilac dužnosti zamenika sekretara je obustavio aktivnosti g. Davida Hoopera i g. Andreasa O'Shea kao branilaca u ovom predmetu.

40. Suđenje je konačno počelo 7. novembra 2007. i u njemu je rešavalo ovo Veće, dok se optuženi sam branio.

41. U zahtevu od 29. jula 2008. tužilaštvo je ponovno zatražilo da se optuženom dodeli branilac u preostalom delu postupka.

42. Odlukom od 25. novembra 2008. Veće je odgodilo donošenje odluke dok ne dobije zaključke veća koje rešava po navodima o nepoštovanju suda. Veće je Odlukom od 24. novembra 2009. odbilo zahtev tužilaštva.

43. U Odluci od 21. marta 2012. Veće je odbilo zahtev optuženog za naknadu štete na osnovu navoda o kršenju njegovih osnovnih prava, konkretno, zbog nametanja branioca protiv njegove volje.

2. Pravna pomoć i pravo na komunikaciju

44. Dopisom od 29. septembra 2008. sekretar je obavestio optuženog o svojoj odluci da njegove "privilegovane" komunikacije stavi pod nadzor tokom perioda od 30 dana, po čijem

⁷ *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-PT, Odluka, 16. februar 2004, str. 2. Sekretar je povukao imenovanje g. Aleksandra Lazarevića iz razloga sukoba interesa, jer je g. Aleksandar Lazarević pokrenuo sudski postupak protiv optuženog na jednom domaćem sudu nakon izjava optuženog protiv njega i njegove porodice.

isteku ta mera može da se obnovi. Sekretar je 29. oktobra 2008. obnovio tu meru. Optuženi je 4. novembra 2008. Veću uložio usmeni prigovor na tu meru Sekretarijata.

45. Veće je 27. novembra 2008. donelo odluku u kojoj je zaključilo da će merom nadzora komunikacija, ako bude produžena nakon 28. novembra 2008, biti naneta šteta pravima optuženog i pozvalo sekretara da preduzme neophodne korake.

46. Dopisom od 28. novembra 2008. sekretar je obavestio optuženog o suspendovanju statusa privilegovanog saradnika za Zorana Krasića, zbog navoda o zastrašivanju svedoka, razotkrivanju poverljivih informacija trećim licima i izjavama u javnosti s ciljem da se ugrozi reputacija Međunarodnog suda.

47. Dana 1. septembra 2009. optuženi je ponovo zatražio da se Zoran Krasić imenuje za privilegovanog saradnika. Sekretarijat je 10. septembra 2009. odbio taj zahtev. Optuženi je 15. septembra 2009. uložio žalbu predsedniku Međunarodnog suda. Dana 21. oktobra 2009. predsednik Međunarodnog suda je odbio zahtev.

48. Zatim se 12. januara 2010. optuženi obratio Veću tražeći da ono odobri njegov zahtev da se Zoranu Krasiću vrati status privilegovanog saradnika. Odlukom od 10. februara 2010. Veće je ocenilo da nije nadležno, ali je, bez obzira na to, odlučilo da odobri g. Zoranu Krasiću da pomaže optuženom na javnim pretresima prilikom izvođenja dokaza odbrane, ukoliko dođe do tog izvođenja dokaza, i pozvalo je Sekretarijat da mu nadoknadi troškove putovanja, u svrhu pomaganja optuženom u toj fazi.

49. U dopisu koji je uputio optuženom 23. februara 2011. Sekretarijat je, na zahtev optuženog, potvrdio Dejana Mirovića kao privilegovanog saradnika u glavnom predmetu, ali je odbio da potvrdi Nemanju Šarovića kao koordinatora predmeta. Sekretarijat je 17. marta 2011. optuženom uputilo dopis u kojem je odbio da isplati troškove putovanja Nemanje Šarovića i objasnio da g. Šarović, budući da je prihvaćen za koordinatora predmeta samo u predmetu vezanom za nepoštovanje suda, ne može da prisustvuje sastancima u privilegovanom okruženju vezanim za glavni predmet. Optuženi je predsedniku Međunarodnog suda uložio žalbe na odluku od 23. februara 2011. i odluku od 17. marta 2011, i on ih je odbio.⁸

50. Dana 9. juna 2011. Veće je razmotrilo usmeni zahtev optuženog da se Zoranu Krasiću vrati status privilegovanog saradnika kao zahtev za ponovno razmatranje Odluke od 10. februara 2010, i odbilo taj zahtev. Veće je odbilo i usmeni zahtev optuženog da se obustavi disciplinski

postupak protiv Borisa Aleksića, njegovog drugog saradnika. Na pretresu održanom 23. avgusta 2011. optuženi je obavestio Veće da je Sekretarijat pokrenuo disciplinski postupak protiv Dejana Mirovića, još jednog njegovog saradnika.

51. Dopisom od 12. oktobra 2011. Sekretarijat je optuženog obavestio da postoje sumnje da se on sredstvima koja su mu stavljena na raspolaganje radi komunikacije sa svojim pravnim saradnicima služi u svrhu objavljivanja poverljivih informacija i pozvao optuženog da dostavi eventualne komentare u vezi s tim pitanjem. Dana 19. oktobra 2011. optuženi je Veću dostavio podnesak, koji je zaveden 1. novembra 2011, u kojem osporava sadržaj dopisa od 12. oktobra 2011. godine. Dana 10. novembra 2011. Veće je zaključilo da u ovom slučaju optuženi nije iskoristio sve pravne mogućnosti predviđene Pravilnikom o pritvoru, tako da Veće nije nadležno da u toj fazi preispita da li neka odluka Sekretarijata o stavljanju pod nadzor privilegovanih komunikacija optuženog može da naruši pravo optuženog na pravično suđenje.

52. Dopisom od 28. oktobra 2011. Sekretarijat je obavestio optuženog o svojoj odluci da njegove "privilegovane" komunikacije ponovo stavi pod nadzor tokom perioda od 30 dana. Optuženi je istog dana podneo zahtev, koji je zaveden 16. novembra 2011, u kojem je tražio da se ta odluka poništi. Predsednik Međunarodnog suda je 14. decembra 2011. odbio taj zahtev.

53. Dana 27. januara 2012. Sekretarijat je optuženog obavestio da, s obzirom na poodmaklu fazu suđenja i budući da se neće dalje obelodanjivati poverljivi dokumenti, obustavlja mere ograničavanja "privilegovane" komunikacije između optuženog i njegovih saradnika.

54. U Odluci od 21. marta 2012. Veće je odbilo zahtev optuženog za naknadu štete na osnovu navoda o kršenju njegovog prava na pravnu pomoć i na odgovarajuće vreme i uslove za pripremu odbrane. Pored toga, Veće je odbacilo navode optuženog da zabrana privilegovanih telefonskih razgovora i privilegovanih poseta predstavlja kršenje njegovog prava na pravnu pomoć, zbog čega ima pravo na naknadu.

3. Finansiranje i izvođenje dokaza odbrane

55. Optuženi je još 31. oktobra 2003. zatražio finansiranje odbrane i zatim je tokom suđenja redovno ponavljao taj zahtev. Pretpretresni sudija je 30. jula 2007. Sekretarijatu naložio da uspostavi modalitete za dodelu pravne pomoći optuženom i pozvao optuženog da Sekretarijatu dostavi informacije o svom slabom imovnom stanju kao i o kvalifikacijama svojih saradnika.

⁸ Odluka predsednika od 10. avgusta 2011, par. 25.

Dana 30. oktobra 2007. Veće je ponovo pozvalo optuženog da Sekretarijatu dostavi dokumente na osnovu kojih će on utvrditi njegovo slabo imovno stanje.

56. Dana 23. aprila 2009. Veće je odbilo zahtev optuženog za finansiranje njegove odbrane i ponovo ga pozvalo da dostavi dokaze koje je tražio Sekretarijat. Na pretresu 2. marta 2010. optuženi je naveo da mu za pripremu odbrane treba dve godine, ako je ne bude finansirao Međunarodni sud. Odlukom od 6. jula 2010. Sekretarijat je odbio zahtev optuženog za finansiranje njegove odbrane.

57. Odlukom od 29. oktobra 2010. Veće je sekretaru Suda naložilo da daje finansijsku pomoć u visini od 50% svote koja se obično dodeljuje optuženima sasvim slabog imovnog stanja, timu odbrane optuženog sastavljenom od tri privilegovana saradnika, koordinatora predmeta i istražitelja, na osnovu Sistema naknada za optužene koji se sami zastupaju i na osnovu procene složenosti te faze postupka kao treće kategorije. Po žalbi koju je Sekretarijat uložio 19. novembra 2010, Žalbeno veće je, odlukom od 8. aprila 2011, potvrdilo Odluku od 29. oktobra 2010.

58. Dana 5. maja 2011. optuženi je postavio nekoliko uslova u vezi s izvođenjem svojih dokaza, i to: 1) regulisanje statusa njegovog saradnika Zorana Krasića, 2) obustava disciplinskog postupka protiv njegovog saradnika Borisa Aleksića, 3) retroaktivna nadoknada troškova odbrane od njegovog dolaska na Međunarodni sud u februaru 2003, 4) obelodanjivanje zahteva tužilaštva protiv optuženog u vezi s nepoštovanjem suda iz 2008, podnetog *ex parte*, 5) vraćanje registratora s dokumentima koje je tužilaštvo najpre obelodanilo, pa oduzelo i 6) prevod dveju njegovih knjiga.

59. Dana 9. juna 2011. Veće je odbilo stavke 1, 2, 3 i 4 zahteva optuženog. Veće je delimično odobrilo stavku 5, a stavku 6 je proglasilo bespredmetnom. U toj odluci, Veće je naložilo optuženom da podnese svoj spisak svedoka i dokaznih predmeta na osnovu pravila 65ter najkasnije u roku od šest nedelja od prijema prevoda te odluke na b/h/s.

60. Optuženi do 5. avgusta 2011. nije podneo taj spisak. Na pretresu o administrativnim pitanjima 23. avgusta 2011. optuženi je izjavio da neće izvoditi dokaze odbrane, da nema dovoljno sredstava da podnese završni podnesak i zatražio 10 dana za svoju završnu reč.

F. Postupak u vezi s nepoštovanjem suda

1. Postupci protiv optuženog

61. Protiv optuženog su vođena tri postupka zbog nepoštovanja Međunarodnog suda, jer je namerno prekršio zaštitne mere koje je naložilo Veće i jer nije poštovao poverljivost izvesnih informacija. Sudije iz sastava Veća su se povukle iz rešavanja u postupcima za nepoštovanje suda vođenih protiv optuženog.

62. Presudom od 24. jula 2009. godine⁹ Veće II je optuženog proglasilo krivim za nepoštovanje Međunarodnog suda i izreklo mu kaznu zatvora od 15 meseci zato što je namerno i svesno ometao sprovođenje pravde tako što je u svojoj knjizi obelodanio poverljive informacije u vezi sa tri svedoka i izvode iz poverljive pismene izjave jednog od njih, kršeći time zaštitne mere koje je odredilo Veće. Drugostepenom presudom od 19. maja 2010. Žalbeno veće je odbacilo svih osam žalbenih osnova optuženog i potvrdilo kaznu koja mu je izrečena.

63. Presudom od 31. oktobra 2011. godine¹⁰ Veće II je optuženog proglasilo krivim za nepoštovanje Međunarodnog suda i izreklo mu kaznu zatvora od 18 meseci, zato što je namerno i svesno ometao sprovođenje pravde tako što je u svojoj knjizi obelodanio poverljive informacije o deset zaštićenih svedoka, kršeći time zaštitne mere koje je naložilo Veće. Drugostepenom presudom od 28. novembra 2012. Žalbeno veće je potvrdilo kaznu zatvora od 18 meseci i konstatovalo da je optuženi već izdržao tu kaznu od 18 meseci, budući da je u pritvoru proveo više od 15, odnosno 18 meseci, koliko mu je izrečeno.

64. Presudom od 28. juna 2012. godine¹¹ Veće II je ponovo proglasilo optuženog krivim za nepoštovanje Međunarodnog suda i izreklo mu kaznu zatvora od dve godine zato što nije povukao poverljive informacije sa svog privatnog vebajta. Dana 30. maja 2013. Žalbeno veće je odbilo žalbu optuženog i potvrdilo kaznu zatvora od dve godine.

2. Postupak protiv tužilaštva

65. Veće je 29. juna 2010. Sekretarijatu naložilo da imenuje *amicus curiae* sa zadatkom da sprovede istragu u vezi s navodima koje je izneo optuženi o zastrašivanju ili vršenju pritiska na

⁹ *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-R77.2, Presuda po navodima o nepoštovanju suda, poverljivo, 24. jul 2009.

¹⁰ *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-R77.3, Javna redigovana verzija Presude od 31. oktobra 2011, javno, 31. oktobar 2011.

¹¹ *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-R77.4, Javna redigovana verzija Presude od 28. juna 2012, javno, 28. jun 2012.

svedoke od strane određenih istražitelja tužilaštva. U izveštaju, *amicus curiae* je zaključio da ne postoje osnovi za pokretanje postupka zbog nepoštovanja suda protiv istražitelja tužilaštva.

66. Dana 28. oktobra 2011. Veće je zavelo javnu redigovanu verziju izveštaja *amicus curiae* i naložilo stranama u postupku da dostave svoje mišljenje. Dana 22. decembra 2011. Veće je prihvatilo taj izveštaj i odbilo zahtev optuženog za pokretanje postupka zbog nepoštovanja suda protiv izvesnih istražitelja tužilaštva.

67. Dana 16. juna 2014. Veće je izjavilo da nije nadležno da rešava po zahtevu za pokretanje postupka zbog nepoštovanja suda protiv Carle del Ponte, bivšeg tužioca Međunarodnog suda, koji je optuženi podneo predsedniku Međunarodnog suda, a koji je predsednik suda dodelio ovom Veću.

G. Trajanje pritvora i privremeno puštanje na slobodu

1. Zahtev optuženog za privremeno puštanje na slobodu pre početka suđenja

68. Dana 24. juna 2004. optuženi je podneo zahtev da bude privremeno pušten na slobodu do početka suđenja. Veće II je 28. jula 2004. odbilo zahtev optuženog.

69. U zahtevu od 16. novembra 2005. optuženi je tvrdio da njegov dug boravak u pritvoru predstavlja proizvoljno pritvaranje i zatražio od Veća II da započne suđenje ili da, alternativno, naloži njegovo privremeno puštanje na slobodu. Veće je 13. decembra 2005. odbilo zahtev optuženog.

2. Zahtev optuženog za privremeno puštanje na slobodu tokom suđenja

70. U usmenom zahtevu od 20. oktobra 2009. optuženi je tvrdio da je Veće zloupotrebilo postupak predugim trajanjem pritvora, s obzirom na to da je do početka suđenja proteklo skoro pet godina. U Odluci od 10. februara 2010. Veće je zaključilo da, s obzirom na složenost predmeta, broj saslušanih svedoka i Veću predočenih dokaza, kao i s obzirom na ponašanje strana u postupku i težinu optužbi kojima se optuženi tereti, pravo optuženog da mu se sudi bez nepotrebnog odlaganja nije prekršeno.

71. Odlukom od 29. septembra 2011. Veće je odbilo drugi zahtev optuženog u vezi s istim pitanjem. Veće je odbilo i navode optuženog o zloupotrebi postupka i predugom trajanju pritvora.

72. Optuženi je 27. januara 2012. podneo zahtev za naknadu štete zbog kršenja njegovih osnovnih prava, konkretno, zbog trajanja pritvora. Veće je u svojoj Odluci od 21. marta 2012. odbilo taj zahtev optuženog.

73. Tokom završne reči 20. marta 2012. optuženi je Veću podneo usmeni zahtev za privremeno puštanje na slobodu, tvrdeći da više nema razloga da on ostane u pritvoru. Veće je taj zahtev odbilo 23. marta 2012.

3. Privremeno puštanje na slobodu koje je Veće naložilo *proprio motu*

74. Dana 30. jula 2010. Veće je zaključilo da je optuženi premoren i da mu se zdravstveno stanje, po svemu sudeći, pogoršalo i naložilo je da se on podvrgne lekarskoj ekspertizi. U skladu s tim nalogom, u septembru 2010. su podneta tri poverljiva i *ex parte* lekarska izveštaja. Veće je 19. oktobra 2010. zatražilo dodatne informacije o zdravlju optuženog i naložilo da ga pregleda komisija od tri veštaka.

75. Sekretarijat je 16. marta 2011. podneo izveštaj o postupanju po odluci Veća. Sekretarijat je 5. jula 2011. podneo medicinski izveštaj komisije veštaka u kojem je zaključeno da je zdravstveno stanje optuženog takvo da može da prisustvuje pretresu, pod uslovom da se pridržava uputstava lekara navedenih u izveštaju.

76. Nakon što je 6. januara 2012. hospitalizovan i što je odbio da Veću dostavi informacije o svom zdravstvenom stanju, Veće je 12. januara 2012. godine *proprio motu* naložilo sekretaru da: i) pribavi izveštaj upravnika Pritvorske jedinice u Hagu u vezi s okolnostima u kojima je optuženi hospitalizovan i s procedurom koju je sledilo odgovorno osoblje, ii) pribavi detaljan izveštaj lekara Pritvorske jedinice o zdravstvenom stanju optuženog i dostavi ga u roku od trideset dana od njegovog povratka u Pritvorsku jedinicu, iii) za medicinskog veštaka imenuje dr Sergeja Nikolajeviča Avdejeva.

77. Sekretarijat je 3. februara 2012. informisao Veće o tome da je optuženi odbio da ga pregleda imenovani ruski kardiolog i da će odbiti da ga pregleda bilo koji lekar imenovan na osnovu naloga Veća. Na pretresu o administrativnim pitanjima održanom 7. februara 2012, optuženi je potvrdio da odbija da ga ubuduće pregledaju bilo kakvi medicinski veštaci imenovani od strane Međunarodnog suda, kao i da saopšti bilo kakve informacije o svom zdravstvenom stanju. Veće je primilo na znanje to odbijanje, zbog kojeg je postalo nemoguće da se nalog od 12. januara 2012. godine izvrši u celosti.

78. Nakon što je optuženi 9. marta 2012. ponovo hospitalizovan, Veće je 12. marta 2012. *proprio motu* naložilo sekretaru da imenuje komisiju od tri medicinska veštaka (komisija veštaka) i da što pre, a najkasnije u roku od trideset dana, dostavi izveštaj te komisije o tome da li zdravstveno stanje optuženog dozvoljava da on boravi u pritvoru.

79. Pošto je optuženi odbio da ga pregleda komisija veštaka, Veće je 5. aprila 2012. redefinisalo zadatak te komisije. Sekretarijat je 21. maja 2012. zaveo izveštaj koji je komisija veštaka podnela 2. maja 2012, u kojem je konkretno zaključila da su uslovi za pružanje zdravstvene nege primereni zdravstvenom stanju optuženog.

80. U podnesku od 27. januara 2012. optuženi je zatražio da mu se odobri naknada štete zbog kršenja njegovih osnovnih prava otkako je uhapšen, konkretno, zbog kršenja njegovog prava na dostupnost medicinskog osoblja. Konkretnije, optuženi je izneo navode o uskraćivanju direktnih kontakata s porodicom tokom nedavne hospitalizacije, osporio način lečenja koji mu je prepisan, tvrdio da je medicinska nega kasnila i da je Sekretarijat odbio da mu odobri pregled od strane komisije ruskih veštaka. U Odluci od 21. marta 2012. Veće je zaključilo da optuženi ima "adekvatan pristup medicinskoj nezi".

81. Dana 13. juna 2014. Veće je pozvalo strane u postupku da iznesu svoje mišljenje o mogućnosti da se optuženi privremeno pusti na slobodu *proprio motu*. Strane u postupku su odgovorile na poziv Veća i dostavile svoje mišljenje – optuženi 17. juna 2014, a tužilaštvo 20. juna 2014.

82. Dana 24. juna 2014. Veće je pozvalo Vladu Kraljevine Holandije i Vladu Republike Srbije da iznesu mišljenje o garancijama u vezi s eventualnim privremenim puštanjem optuženog na slobodu *proprio motu*. Nakon što je Vlada Republike Srbije dostavila svoje mišljenje, Veće je zatražilo od optuženog da dâ izjavu o preuzimanju obaveze da će poštovati te garancije. Pošto je optuženi odbio da izjavi da će poštovati uslove eventualnog privremenog puštanja na slobodu koje je odredilo Veće, ono je 10. jula 2014. okončalo postupak privremenog puštanja optuženog na slobodu koji je naložilo *proprio motu*.

83. Dana 13. juna 2014. većina u Veću je, uz suprotno mišljenje sudije Nianga, *proprio motu* naložila da se optuženi privremeno pusti na slobodu. Veće je 13. januara 2015. jednoglasno odbilo zahtev tužilaštva za povlačenje privremenog puštanja optuženog na slobodu. Dana 30. marta 2015. Žalbeno veće je naložilo da se odmah povuče privremeno puštanje na slobodu. Pre nego što je naložilo povlačenje privremenog puštanja na slobodu u skladu s nalogom Žalbenog veća, Veće je 10. aprila 2015. naložilo sekretaru da preduzme mere kako bi utvrdio zdravstveno stanje

optuženog. U Odluci od 22. maja 2015. Žalbeno veće je odobrilo zahtev tužilaštva za sprovođenje Odluke od 30. marta 2015. i 17. juna 2015. izdalo nalog za hapšenje optuženog.

84. Dana 21. oktobra 2015. Žalbeno veće je odložilo sprovođenje zahteva za hapšenje i pritvaranje optuženog do okončanja prepisanog lečenja, ili do izdavanja naloga o rasporedu za izricanje prvostepene presude ili eventualne odluke Veća kojom se nalaže vraćanje optuženog u PJUN. Dana 9. februara 2016. Žalbeno veće je izmenilo dispozitiv svoje Odluke od 21. oktobra 2015. tako da se ne navede tačan broj terapija optuženog.

85. Nalogom od 12. februara 2016. Veće je naložilo srpskim vlastima da preduzmu sve neophodne mere da obezbede da optuženi prisustvuje izricanju presude, zakazanom za 31. mart 2016. i da o svim teškoćama do kojih dođe u izvršavanju naloga izveste Veće pre 15. marta 2016. Srpske vlasti su dostavile izveštaj 4. marta 2016.

86. U nalogu od 16. marta 2016. Veće je napomenulo da iz izveštaja srpskih vlasti proizlazi da lečenje ne može da se prekine ni da se nastavi u Hagu. Veće je odlučilo da, s obzirom na okolnosti, dovođenje optuženog nije neophodno i da će presuda biti izrečena 31. marta 2016, bez njegovog prisustva.